

Een psychiater analyseert
de slechteriken uit
de filmgeschiedenis

Dr Samuël Leistedt

B E S T A A T
HANNIBAL
LECTER
OOK IN HET ECHT?

*Voor mijn kinderen. Voor de talrijke
zaterdagavonden die we in het donker
doorbrachten met het bekijken
van horrorfilms. Ik hoop dat er nog
vele zullen volgen. Het spijt me dat ik
jullie sommige films op te jonge leeftijd
heb getoond. Maar net als ik komen
jullie er wel bovenop.*

*Aan mijn echtgenote. Wat een geluk
dat er puzzels zijn...*

Hoe succesvoller
de schurk,
hoe succesvoller
de film.

Alfred Hitchcock (1899-1980)

Noot voor de lezer

Sommige passages in dit boek kunnen als schokkend of kwetsend worden ervaren. Daarnaast heeft de auteur ervoor gekozen de titels van films en series te vermelden in de taal waarin ze het meest gangbaar zijn bij hun vertoning. Sommige titels zijn daarom in het Engels, andere in het Nederlands en sommige in het Frans.

INHOUD

VOORWOORD	10
ANNIE WILKES, MALLORY, ALEX FORREST EN DE ANDEREN	28
PSYCHIATRIE IN DE FILM, REALITEIT OF FICTIE?	76
SHEEV PALPATINE EN DE GELOOFWAARDIGE SCHURKEN	140
OVER ZO MOOIE KLEINE MONSTERS	176
SCAR MOVIES EN EXTREME DOSSIERS	198
STILTE... HIER WORDT ONDERZOEK UITGEVOERD!	224
INDEX VAN PERSONAGES	239

VOORWOORD

✱

“U werkt voor Jack Crawford, niet?”

Clarice Starling: “Dat klopt.”

Dr. Lecter: “Mag ik uw accreditatie zien?”

Clarice Starling: “Natuurlijk.”

Dr. Lecter: “Dichter, alstublieft. Nog dichter... Deze kaart
vervalt over een week. U bent niet van het FBI als ik me
niet vergis?”

Clarice Starling: “Nee, ik ben nog studente aan
de academie.”

Dr. Lecter: “Jack Crawford heeft met een studente
gestuurd, naar mij...”

Clarice Starling: “Ja, ik ben studente. Ik kan veel van
u leren, maar daarover kunt alleen u oordelen.
U bepaalt of ik voldoende gekwalificeerd ben.”

Dr. Lecter: “Een bijzonder handige binnenkomer, Agent
Starling. Ga zitten, alstublieft.”

Dr Lecter en Clarice Starling, *Silence of the Lambs*, 1991.

✱

“Nee, ik ben je vader.”

Dark Vader, *The Empire Strikes Back*, 1980.

✱

“Nee, Bond, ik verwacht dat u gaat sterven. U kunt me niets
vertellen wat ik nog niet weet.”

Auric Goldfinger, *Goldfinger*, 1964.

✱

“Zoals mijn moeder zei, in het leven is het belangrijk om
nieuw ervaringen op te doen.”

Dr Hannibal Lecter, *Hannibal*, 2001.

✱

“En de eerste gedachte die door mijn hoofd schoot, was om
haar meteen op de grond te gooien en haar wild en
ongeremd te nemen.”

Alex, *A Clockwork Orange*, 1972.

✱

“Weet je, het leven is niet eerlijk... Ik zal helaas nooit
koning zijn... En jij zult nooit nog het licht zien... Vaarwel.”

Scar, *The Lion King*, 1994.

✱

“Ik ben geen monster. Ik ben een product van mijn
omgeving.”

The Penguin, *Batman Returns*, 1992.

✱

“Het kwaad is een ziekte. En ik ben het medicijn.”

Lex Luthor, *Superman*, 1978.

✱

“Kennis is vergif. Het verandert je. Het maakt je gek.”
De Joker, *The Dark Knight*, 2008.

✱

“Ik voel me nergens schuldig over. Ik voel medelijden met
degenen die zich wel schuldig voelen.”
Ted Bundy (seriemoordenaar)

✱

“De *serial killers* doen op kleine schaal wat de overheden
op grote schaal doen.”
Richard Ramirez (seriemoordenaar)

✱

“We zien elkaar terug in de hel, dokter. Want daar zult u
net als ik terechtkomen. Ik zal u opzoeken...”
Ed (door mij aan een expertise onderworpen)

✱

“Weet je, ooit betekende gek zijn nog iets, maar nu
is iedereen gek.”
Charles Manson (seriemoordenaar)

✱

“Ik heb psychiaters gezien en ze hebben nooit iets kunnen
doen voor mij. Het bewijs...”

Mallory (door mij aan een expertise onderworpen)

✱

“Ik dood graag mensen omdat het heel amusant is. Het is
veel beter dan wilde dieren doden, want de mens is het
gevaarlijkste wezen.”

Zodiac Killer (seriemoordenaar)

✱

“Ik haat je, lelijkerd.”

Maléfique, *Maleficent*, 2014.

✱

“Het leuke aan slechteriken is dat je er altijd op kunt
vertrouwen dat ze iets... kwaadaardigs zullen doen.”

Cruella de Vil, *Cruella*, 2021.

✱

“Dokter, je bent een klootzak... En weet je? Ik ook! En op
een dag ruk ik je kop eraf.”

Vincent (door mij aan een expertise onderworpen)

*

“Zie je niet dat je geconditioneerd bent? Zie je niet wat er gaat gebeuren? Je gaat trouwen, vervelend werk vinden en voordat je het weet heb je een dikke buik. Je gaat je vrouw haten en zij zal je ook haten. Uiteindelijk krijg je een grote depressie, ben je beschaamd om je lichaam en slaap je niet meer.”

Jeffrey Dahmer (seriemoordenaar),

Dahmer – Monster: The Jeffrey Dahmer Story, 2022.

*

“Ik heb een vreselijke daad verricht. Ik heb mijn kinderen gedood. Maar het is u die me schrik aanjaagt, dokter!”
Isabelle (door mij aan een expertise onderworpen)

*

“Ik heb het niet gedaan... Ik heb alleen...
Ik heb niets gedaan... Ik heb... Het enige wat ik heb gedaan, is... (*lacht*). U kijkt me zo hoopvol aan alsof ik iets belangrijks ga zeggen.”

Jamie Miller, *Adolescence*, 2025.

Al deze antwoorden hebben één ding gemeenschappelijk: ze worden gezegd door 'schurken'. Of toch, dat is hoe iedereen hen noemt. Antagonisten uit de fictie, maar ook uit de werkelijkheid, uit enkele van mijn expertisedossiers. 'Schurken' van de film en uit het echte leven. Persoonlijkheden waarmee u misschien zonder het te weten in aanraking komt. In de films worden de meeste van deze personen gepakt, opgesloten of sterven ze. Dat is in het echte leven niet altijd het geval. Soms winnen de schurken. Deze echte of fictieve personen hebben een impact op u. Positief of negatief. Het doet er niet toe. Of u het nu wilt of niet, ze laten altijd sporen achter op u en op de manier waarop u naar de wereld kijkt. Dat zullen we ontdekken bij het lezen van dit boek.

U hebt het begrepen: het personage van de schurk interesseert me al lang enorm. Zo lang ik me kan herinneren, hebben schurken in films, boeken en tekenfilms me altijd aangetrokken. De helden, zoals die gewoonlijk worden genoemd, verveelden en irriteerden me. Als kind kon ik me nooit vereenzelvigen met figuren als Luke Skywalker of Bruce Wayne. Nooit. Ik kijk heel regelmatig films alleen maar om het karakter van de schurk te waarderen en vooral

te analyseren. Soms praat ik er nadien over met mijn kinderen. Wie is de belangrijkste antagonist? Hoe gaat hij te werk? Wat wil hij? Wat is zijn voornaamste beweegreden? Waar komt hij vandaan en wat is zijn geschiedenis? Zijn er ook goede kanten aan deze figuur? Welke? En misschien wel het belangrijkste: wat heeft dit personage bij je teweeggebracht? Angst? Haat? Afkeer? Welke emoties? Want het is fascinerend om echte en fictieve schurken te bestuderen, net zoals het fascinerend is om te zien hoe deze figuren een invloed op ons uitoefenen, vanuit welk perspectief je ze ook benaamt. Want de perceptie van wat we 'het kwade' noemen, verschilt afhankelijk van ieders individuele geschiedenis, verbindingen in de hersenen, ervaringen en mislukkingen, trauma's enz. Hoe zien ze eruit? Wat zijn hun goede en slechte eigenschappen, hun waarden, hun doelstellingen? Wat willen ze? En vooral: wat zeggen ze over ons en over de manier waarop we naar de wereld kijken?

Heel simpel gezegd onderscheid ik drie categorieën schurken. De eerste is makkelijk te vinden, deze schurken zijn vaak iconisch en fysiek angstaanjagend: de categorie met Darth Vader (uit de *Star Wars*-saga), Kapitein Haak (*Hook*, 1991), de heks uit *Sneeuwwitje* (1937), Voldemort (*Harry Potter*), Freddy Krueger (*A Nightmare on Elm Street*, 1984), Dr. Octopus (*Spider-Man 2*, 2004), graaf Dracula (1992), Pennywise, de dansende clown (*It*, 2017). Zij worden door iedereen als schurken beschouwd en roepen in het algemeen een gevoel van angst op. De schurken uit de tweede groep zijn moeilijk te identificeren omdat ze minder 'lawaai' maken: prins Hans (*Frozen*, 2013), Scar (*The Lion*

King, 1994), Tom Ripley (*The Talented Mister Ripley*, 1999), Verbal Kint (*Usual Suspects*, 1995), de Marquise de Merteuil (*Les liaisons dangereuses*, 1988), Alonzo Harris (*Training Day*, 2001). Deze zijn discreter en beschaafder. We kunnen ze in het echte leven tegenkomen. Ten slotte is er een nog genuanceerdere derde categorie. Die interesseert me enorm, want die schurken bevinden zich juist het dichtst bij onze werkelijkheid. Het gaat om schurken waarmee we ons kunnen identificeren. Voor sommigen voelen we misschien empathie: de Joker (*Joker*, 2019), Thelma Dickinson en Louise Sawyer (*Thelma and Louise*, 1991), Dexter (*Dexter*, 2006-2013), Randle Patrick McMurphy (*One Flew Over the Cuckoo's Nest*, 1975), Mickey en Mallory Knox (*Natural Born Killers*, 1994) of Walter White (*Breaking Bad*, 2008). Sommige schurken hebben een voorgeschiedenis die geen excuus is, maar wel verklaart waarom ze zo zijn geworden: Maleficent (*Maleficent*, 2014), Michael Myers (*Halloween*, 2007), Francis Dolarhyde (*Red Dragon*, 2002) en zelfs mijn waarde collega Hannibal Lecter (*Hannibal Rising*, 2007), die zijn arme zusje levend verslonden zag worden door nazi's. Dat hij zelf zijn slachtoffers verslindt, is dus zeker geen toeval. We komen er later op terug.

Als ik erover nadenk, gaat het idee voor dit boek eigenlijk heel ver terug. Meer bepaald tot 2014, het jaar waarin ik een artikel heb gepubliceerd dat de wereld rond ging. Na drie jaar werken en het bekijken van heel (heel) veel films, kwam het artikel pijnloos tot stand: 'Psychopathy and the Cinema: Fact or Fiction' werd gepubliceerd in het *Journal of the American Academy of Forensic Sciences* (2014). Het basisidee

was eenvoudig en sluit aan bij wat ik hierboven beschreef: psychopathologische profielen in films bestuderen en ze vergelijken met mijn werkelijkheid als forensisch psycholoog. Het doel was, en is nog steeds, educatief: films kunnen gebruiken om aan te tonen wat een echte psychopaat in werkelijkheid kan zijn. Van degenen die ik in het echt ontmoet. Het onderwijzen van gedragsstoornissen is erg abstract. Ik wilde ze kunnen tonen. De werkelijkheid naar voren brengen in mijn lessen en lezingen. Ik had nooit verwacht dat dit bescheiden artikel zo veel aandacht zou krijgen: journalisten van over heel de wereld kwamen bij me thuis, honderden e-mails per dag die getuigden van de interesse voor de voorgestelde diagnoses op basis van fictieve personages. Ook heel wat vragen, opmerkingen en kritiek. In alle talen. Soms zelfs beledigingen... Dat duurde meerdere jaren. Dit artikel achtervolgt me tot op vandaag. Wanneer ik eraan denk, dan had dit artikel ook een geschiedenis. Ik kreeg het idee enkele jaren eerder, toen ik nog in Boston in de Verenigde Staten woonde. Een van mijn professoren uit die tijd, een forensisch psycholoog van 72 die onderwees aan de Harvard Medical School, vertelde me over zijn frustratie over de moeilijkheid om psychiatrisch onderzoek te onderwijzen. Dit hield verband met de technische aard van het beroep (al complex op zich), maar ook met een ander letterlijk hoofdaspect: het onderwijzen van gedragsstoornissen. Toen ik enkele jaren later zelf begon te onderwijzen, werd ik met dezelfde moeilijkheid geconfronteerd. De tijd verstreek en in mijn geest rijpte het idee om mijn passie voor literatuur en film te gebruiken voor mijn beroep.

Ik vond het een interessant idee om geestesziekten via deze media te kunnen uitleggen. Bepaalde psychopathologische profielen op een realistische manier tonen. En waarom zelfs niet een volledige illustratie van geestesziekten? Ik heb lang nagedacht over het thema waaraan ik zou gaan werken. Vervolgens zag ik enkele films en begon ik door hun antagogenisten na te denken en raakte ik door hen geïnspireerd. Ik ben eigenlijk teruggekeerd naar mijn eerste liefde: de schurken in films. Gaandeweg leek het mij een interessante invalshoek om films te vergelijken met mijn werk als deskundige voor het onderzoek van het psychopathische syndroom. Uiteraard is het aantal psychopaten beperkt (en hun realistische voorstelling in de film nog beperkter), maar ze hebben een complexe kant en zijn vooral iconisch op emotioneel vlak. Rond 2010 wilde ik het idee uitwerken en selecteerde ik enkele honderden films op basis van bepaalde criteria om er het 'psychopathische gehalte' uit te halen. Ik bekeek ze samen met enkele collega's die verstokte filmfanaten zijn. Uit die selectie haalde ik de personages die mij leken overeen te komen met een bepaalde werkelijkheid... Ik ging nog een stapje verder door psychometrische instrumenten uit mijn praktijk als deskundige te gebruiken, die ik dus toepaste op fictieve personages... Deze werkwijze zou me uiteraard zwaar worden verweten door de obsessieve (en waarschijnlijk weinig creatieve) recensenten van mijn artikel, maar ik heb me verdedigd als een leeuw. Na vele maanden van uitwisselingen en discussies tussen specialisten, de redactie van het tijdschrift en mijzelf, werd het artikel uiteindelijk gepubliceerd. Hoewel mijn paper op methodolo-

gisch vlak bekritiseerd werd, werd het geprezen om zijn inhoud en educatieve doelstelling. Sindsdien heb ik dit project en de voortzetting ervan niet meer losgelaten. Ik bekijk veel films en series, lees hopen boeken en haal er de schurken uit die het volgens mij verdienen om in auditoria te worden vermeld om het onderwerp aan de studenten, toekomstige experts en het grote publiek te 'tonen' en 'te doen begrijpen'. Een ander uiterst interessant aspect van dit project is dat er talrijke discussies door worden gevoerd. In de jaren na de publicatie van mijn artikel wisselde ik honderden e-mails uit met mensen van over heel de wereld die mijn diagnoses ofwel bevestigden ofwel weerlegden, soms heel heftig. In elk geval leverde het iemand als ik telkens constructieve uitwisselingen op over klinische onderwerpen.

Andere projecten zijn in ontwikkeling: een analyse van de schurken in de tekenfilms van Disney, een analyse van de schurken in de films van James Bond en hun mogelijke echte impact in de inlichtingendienst... Je moet de films bekijken, vaak meerdere keren. Je moet discussies tussen collega's en filmspecialisten organiseren. Hier is tijd voor nodig. Veel tijd. Maar er zijn maar 1440 minuten in een dag. Toch houd ik deze projecten nog in petto.

Ik heb dan ook besloten om de zaken vanuit een andere hoek te benaderen: mijn gedachten uitdiepen in een boek, door medische onderzoeken en film met elkaar te confronteren. We leren ook geloofwaardige filmschurken te herkennen, omdat ze dicht bij de werkelijkheid staan. Wat is een 'goed opgebouwde' schurk van de film? Ik heb me hierover in de loop der jaren een idee gevormd door mensen te ont-

moeten die in het echte leven als 'monsters' worden beschreven. Mensen die bijvoorbeeld in de gevangenis worden gestoken om de maatschappij te beschermen. Het is dus de bedoeling om verbanden te leggen tussen de fictieve schurken en de dagelijkse werkelijkheid. Want iedereen komt vroeg of laat antagonisten tegen. Je kunt dat niet voorkomen. Wat dan met de voorstelling van de psychologische profielen die ik in de film tegenkom? Wat met de werkelijkheid? Is Hannibal Lecter geloofwaardig? Wat te denken van Clarence Boddicker (*Robocop*, 1987), Bartel (*Calvaire*, 2004), Jamie Gumb (*Silence of the Lambs*, 1991) of Catherine Tramell (*Basic Instinct*, 1992)? Waar kunnen we deze figuren in het echte leven tegenkomen? Welke fictieve personages en dus films die iedereen kan zien zouden ons kunnen helpen om bijvoorbeeld een goed begrip te krijgen van een *borderline* persoonlijkheidsstoornis (hoofdstuk 1), een overdreven narcisme en een psychopatisch syndroom (hoofdstuk 2) of een witteboordencrimineel (hoofdstuk 3)? Wat kunnen we zeggen over speelfilms voor kinderen (hoofdstuk 4)? Hoe zit het met extreme menselijke situaties uit de fictie die de werkelijkheid inhalen (hoofdstuk 5)? In het laatste hoofdstuk bespreken we een reeks die al mijn analyses samenvatte. Ze bevat talloze schurken en stelt de psychologie van de personages realistisch voor. Ten slotte en na dit alles: wat is een geslaagde schurk? Tot slot wil ik het over ons hebben: lezers, kijkers, maar ook acteurs (hoofdstuk 6). Dat zijn enkele onderwerpen waarover ik het in dit boek zal hebben.

Ik ben een professional in het opstellen van het psychologische profiel van een individu. Ik ben een boeken- en

film liefhebber (vooral thrillers en horrorfilms), maar ik ben geen filmprofessional. Het is belangrijk om dat te vermelden. Ik vermeld hier alleen de films die ik gezien heb en die me interesseerden of opgevallen zijn. De gegeven analyses zijn persoonlijk. Ze zijn een uitbreiding van mijn levenservaringen en dus van nature subjectief. Waarom zijn sommige films me meer opgevallen dan andere en waarom laten sommige van mijn onderzoeksdossiers meer sporen na in mijn psyche? Dit alles verwijst naar wie ik ben, naar mijn levensloop, naar mijn demonen en naar de manier waarop ik de wereld zie. Want alles zit erin: we maken allemaal onze eigen analyse van de wereld om ons heen. Er zijn er geen twee gelijk. Het is belangrijk om dit in gedachten te houden om het vervolg te kunnen aansnijden.

Ten slotte is dit boek ook een beetje als een gesprek tussen u en mij. Zoals altijd wordt dit gesprek gevoed met een deel licht en duisternis. Het is het resultaat van een lang proces van dubbele rijping dat zelf voortvloeit uit twee complexe fenomenen: de introjectie van de horror zoals in de films die ik heb gezien en de boeken die ik heb gelezen, en mijn reis door de menselijke geesten via mijn onderzoeksdossiers. Deze twee fenomenen vermengen zich in mijn geest tot een soort vormeloze en klevige magma, zoals in de films *The Blob* (1958 en 1988), behalve dan dat deze autonome massa niet uit een andere wereld komt maar wel degelijk uit mijn diepe Zelf. Mijn hypothese is dat dit op iedereen van toepassing is: goed en kwaad maar ook horror en schoonheid vermengen zich. De uitdaging is om er de inhoud uit te halen die tot vooruitgang kan leiden. Deze

vooruitgang is hier die van het doorgeven van bepaalde kennis en mijn ervaringen aan iedereen.

Ik zal het dus over talloze echte en fictieve mensen hebben. Voor het fictieve deel verwijs ik je, niet verrassend, naar speelfilms die ik om verschillende redenen belangrijk acht en die verder zullen worden uitgewerkt. Sommige van deze films zijn door hun aard, door wat ze wel of niet tonen en door wat ze zijn, voorbehouden aan een geïnformeerd publiek. Ik plaats er de vermelding '*Scar Movie*' bij. Door dit boek heen meng ik fictie en werkelijkheid. Zoals gebruikelijk blijf ik zeer discreet over de identiteit van mijn onderzochte personen om me te houden aan de ethiek en de deontologie van de gerechtsdeskundige. Ik behoud echter zo veel mogelijk de woorden van de vrouwen en mannen die ik in mijn dagelijks leven heb ontmoet om hun authentieke karakter te behouden. Wat de delen over fictie betreft, doe ik mijn best om niets te verklappen...

Well, what am I supposed to do?
You won't answer my calls,
you change your number.
I mean, I'm not gonna be
ignored, Dan!

Alex Forrest, *Fatal Attraction*, 1987

✱

I robbed them, and I killed
them as cold as ice, and I would
do it again, and I know I would
kill another person
because I've hated humans for
a long time.

Aileen Wuornos (seriemoordenaar, onbepaalde datum)

Hoofdstuk 1

ANNIE WILKES, MALLORY, ALEX FORREST EN DE ANDEREN

Ik schrijf al diverse jaren altijd op dezelfde manier, bijna als een ritueel. Ik neem overal een boekje mee waarin ik notities neem over mijn omgeving en vooral over de personen die ik ontmoet, al dan niet in een onderzoek. Ik kijk en luister. Dan zonder ik me af om alles vorm te geven. Op dat moment wil ik naar muziek luisteren. Alleen filmmuziek: Danny Elfman, Bernard Herrmann, Nino Rota, Hans Zimmer, Ennio Morricone, Angelo Badalamenti, Hildur Guðnadóttir en Alexandre Desplat zijn enkele van mijn favoriete componisten.

Ik lees ook veel, vooral romans. Sommigen hebben meer indruk op me gelaten dan andere. Het ging vaak om romans waarvan de personages interessant waren en goed uitgewerkte psychologische kenmerken hadden. Toen ik vijftien of zestien jaar oud was, verslond ik de roman *Misery* (1987) van de beroemde Amerikaanse schrijver Stephen King; ik heb het sindsdien talloze malen herlezen. Drie jaar later werd het boek verfilmd door Rob Reiner (1990). Heel wat bewerkingen van romans van Stephen King zijn heel matig, laat staan slecht, maar deze ontgoochelde me helemaal niet. Voor mij is het een van de allerbeste bewerkingen. Dat komt vooral door de ongelooflijke prestatie van de Amerikaanse actrice Kathy Bates, die letterlijk bezeten was door het per-

sonage Annie. Kathy Bates kreeg voor deze rol trouwens een Oscar en Golden Globe voor beste actrice. Er zijn diverse redenen waarom deze roman (met inbegrip van zijn filmbewerking) een van mijn favorieten blijft. Allereerst heb ik altijd van gesloten ruimtes gehouden. Een groot deel van het verhaal speelt zich af in een en dezelfde ruimte: een slaapkamer. Het huis staat geïsoleerd ergens in de staat Colorado. Ik waardeer in deze roman in het bijzonder het werk dat gedaan is aan de psychologie van de personages, die een zeer gedetailleerd en vooral realistisch profiel schetst van Annie Wilkes als antagonist en Paul Sheldon als slachtoffer. Stephen King deed trouwens een beroep op een psychiater, Janet Ordway, voor de ontwikkeling van deze twee personages.

Maar laten we het opnieuw over Annie hebben, want zij is degene waarin we geïnteresseerd zijn. Volgens de informatie in het boek en de film is Annie ongeveer veertig jaar oud. Ze leeft afgezonderd met enkele dieren, waaronder een zeug, Misery genoemd, in een geïsoleerde chalet in een streek waar de levensomstandigheden vrij hard zijn. Na een vreemde samenloop van omstandigheden (maar vooral wegens haar 'stalker'-kant, wat ze trouwens toegeeft) redt ze de beroemde schrijver Paul Sheldon wanneer deze tijdens een sneeuwstorm een ernstig verkeersongeval krijgt. Paul heeft meerdere verwondingen en wordt verzorgd. Hij is door deze vrouw van een gewisse dood gered, maar is volledig geïsoleerd van de rest van de wereld. Hoewel zijn geest vertroebeld is door de pijn en de medicijnen die ze hem toedient, beseft hij al snel dat Annie Wilkes stapelgek is. Zoals

u weet, spreekt een psychiater niet zo; we verdiepen de analyse wat meer.

Op het moment dat ze elkaar ontmoeten, beschouwt Annie Paul als een genie. Ze idealiseert hem buitensporig. Ze is zijn grootste bewonderaarster, zoals ze talloze keren herhaalt. Want Paul is een beroemde schrijver en Annie een grote (om niet te zeggen een extreme) fan van *Misery*, een reeks romans die het verhaal vertellen van Misery Chastain, een romantische heldin. In het verhaal van Annie lijkt het erop dat Misery, een fictief personage, haar werkelijk geholpen heeft en haar tijdens moeilijke periodes zelfs in leven heeft gehouden. Misery is voor Annie dus een reddende engel, een echte godin. Mijn analyse van de psychologie van Annie is de volgende: na vele turbulente gebeurtenissen die verband houden met haar al zeer instabiele persoonlijkheid, heeft Annie een zekere sereniteit gevonden in haar afgelegen chalet met haar dieren en de *Misery*-boeken die ze voortdurend leest en herleest. Maar dan zijn er twee grote gebeurtenissen die haar fragiele psychische evenwicht komen verstoren. De eerste is de sterk gefantaseerde ontmoeting (weinig toevallig aangezien Annie hem volgde) met haar favoriete schrijver Paul Sheldon. De tweede ontmoeting is traumatiserend, aangezien het lijkt op een definitief verlaten: de dood van het personage Misery. Paul Sheldon is zijn reeks immers moe en beslist daarom om in zijn laatste, nog niet uitgegeven roman om zijn heldin te laten verdwijnen. Annie is het einde van het verhaal te weten gekomen en aanvaardt de verdwijning van haar favoriete personage niet. Zoals we zullen zien, is panische verlatingsangst een van de meest

typische kenmerken van de borderline personaliteit zoals die van Annie Wilkes. En de verantwoordelijke voor dit vreselijke lijden is niemand anders dan Paul Sheldon zelf. Hij heeft Misery bedacht, maar gaat haar vermoorden! Annie bevindt zich dus in een zeer ingewikkelde psychische situatie: ze verkeert in een totale emotionele ambivalentie tegenover Paul Sheldon. De ene keer uit ze echte liefde voor hem, de andere keer toont ze een diepe haat jegens hem. Nuance bestaat niet in haar manier van functioneren. Zoals klassiek beschreven voor de borderline persoonlijkheidsstoornis, is de wereld onderverdeeld in twee categorieën: ofwel helemaal goed, ofwel helemaal slecht. Deze extreme haat-liefderelatie wordt bijzonder goed weergegeven in de roman en de film, zowel via de zorgen als via de echte martelingen en verminderingen die Annie op Paul pleegt. Het was trouwens haar bedoeling om Paul koste wat kost bij haar te houden...

De borderline persoonlijkheidsstoornis is snel duidelijk bij Annie Wilkes: de onvoorspelbaarheid, de impulsiviteit, de relaties met anderen die als splijtend, instabiel en chaotisch worden beschreven, de neiging om drugs te gebruiken, aanvallen van ongecontroleerde woede en geweld, zelfvermindering, zelfmoordneigingen, affectieve afhankelijkheid, zonder de panische verlatingsangst te vergeten die ik eerder al vermeldde. Maar bij Annie Wilkes gaat dit nog verder. Wanneer bepaalde borderline persoonlijkheden aan te veel stress worden blootgesteld, zoals bij een (echte of denkbeeldige) verlating, dan kunnen ze zulke ernstige psychische symptomen ontwikkelen dat ze alle contact met de werkelijkheid verliezen. We spreken dan van een 'psychotisch syndroom'.

Toen Annie Wilkes geconfronteerd werd met de verlating van Misery en ook die van Paul, ontwikkelde ze herhaaldelijk een gevoel van achtervolging en depersonalisering (heel goed beschreven in de roman wanneer Paul de lege en angstaanjagende blik van Annie beschrijft die afgewisseld wordt met een blik vol liefde en mededogen) waardoor ze tot de daad overgaat. De verminkingen waaraan ze zich overgeeft zijn een zeer krachtig wapen, want door het fysieke verlies dat ze veroorzaken (het verlies van een ledemaat, bijvoorbeeld), laten ze een onuitwisbare herinnering achter bij het slachtoffer. Maar Annie beperkt zich niet tot het achterlaten van een herinnering: ze verminkt keer op keer, ze doodt op barbaarse wijze en zonder mededogen iedereen die zich tussen Paul, Misery en zichzelf plaatst. De relationele liefdesdriehoek zit verankerd in de geest van Annie. Ik kan het me niet laten om die verloren, bodemloze blik te visualiseren waarmee ik bij verschillende van mijn onderzochte personen werd geconfronteerd. Het is op die momenten dat het ergste kan gebeuren. De persoon is simpelweg niet meer aanwezig en is dan tot alles in staat. Annie is een heel mooi voorbeeld van deze sterk pathologische persoonlijkheid die we in de psychopathologie 'borderline' noemen. Om onze waarnemingen verder te zetten, gaan we met een ander verhaal van de wereld van fictie naar de echte wereld: dat van Mallory.

Strontballen. Hoe moet ik ze anders beschrijven? Deze jonge vrouw laat zich gaan, neemt haar ontlasting vast, maakt er

balletjes van en gooit ze naar ons. Dat alles terwijl ik tussen twee misselijkheidsaanvallen in mijn mentaal onderzoek probeer uit te voeren. Mijn maagspieren doen er pijn van. Ik kwijl en zweet. Ik sta op het punt flauw te vallen. De bewakers hebben het opgemerkt en houden zich, voor het geval dat, dicht bij me terwijl ze behendig de kleverige en walgelijke projectielen ontwijken. Het is duidelijk dat de omstandigheden van dit onderzoek bijzonder atypisch en zelfs surrealistisch zijn: deze jonge vrouw zit in de gevangenis, is volledig uitgeteeld, schreeuwt als een bezetene in een soort Afrikaanse dans, terwijl ze ons beledigt en ons met uitwerpselen bekogelt. Enige tijd daarvoor werd een aanhoudingsbevel tegen haar uitgevaardigd nadat ze haar verpleegkundige had neergestoken in het psychiatrisch ziekenhuis waar ze was opgenomen. Het slachtoffer kreeg een tiental steken met een schaar in buik en borst. Ze overleefde het op miraculeuze wijze, maar niet zonder grote fysieke en psychische gevolgen...

Na alles geprobeerd te hebben om contact te leggen met Mallory, moest ik de realiteit onder ogen zien: ik zou die dag niets bereiken. De crisis was te intens om ook maar enige informatie uit haar te krijgen. Ik verliet de gevangenis en nam contact op met mijn collega-psychiater die verantwoordelijk was voor de zorg zodat hij de crisis kon beheersen. Enkele dagen later nam mijn collega opnieuw contact met me op om me te vertellen dat de crisis tijdelijk voorbij was en dat we ons 'in het oog van de orkaan' bevonden. Als ik naar de gevangenis wilde komen om met de beschuldigde te spreken, dan was dit het moment. "Voordat ze opnieuw een crisis krijgt, want er zullen er nog zijn", voegt hij eraan toe...

Zoals zo vaak leek de persoon voor mij helemaal veranderd: dat is het wonder van de psychofarmacologie! Mallory moet een goede dertig jaar oud zijn. Ze is klein en sterk. Ze ploft voor me neer, druipend van het zweet en buiten adem. Haar gezicht is opgeblazen en glanst, en ze stinkt... Ze heeft vet halflang naar achter getrokken haar. Ze heeft de lege blik van een jonge vrouw die zwaar op de proef is gesteld door recente gebeurtenissen. "Wie ben jij dan wel?", werpt ze me toe terwijl ze een lange zucht slaakt die me met een stinkende adem overspoelt. Voordat ik de tijd krijg om me voor te stellen voegt ze eraan toe: "Waarom hebben ze mij zo vroeg wakker gemaakt? Ik sterf van de honger door die klo-tegeneesmiddelen..." Nadat ik haar heb laten uitspreken, vertel ik haar wie ik ben. Ik vertel haar vooral alle aspecten van de test waartoe ik ga overgaan. Mallory rolt met haar ogen en werpt me snel toe: "Ik heb psychiaters gezien en ze hebben nooit iets kunnen doen voor mij. Het bewijs..." Ik neem voldoende tijd om haar uit te leggen dat ik er niet ben om haar zorgen toe te dienen maar om haar te evalueren, mij uit te spreken over haar strafrechtelijke aansprakelijkheid in het kader van haar moordpoging, en uiteindelijk haar psychologisch profiel op te stellen. Ze antwoordt gewelddadig waarbij ik niet gespaard blijf van enkele dikke speekseldruppels: "Ik weet wie ik ben en wat ik heb. Ik ben BORDERLINE! En die stomme verpleegster kreeg haar verdiende loon. Ze liet me vallen. Ze wilde niet langer mijn verzorgster zijn. Wie problemen wil, kan problemen krijgen. Ik had haar gewaar-schuid... En jij, hoerenjong, ik krijg wat van je!" Ze zet zich bruusk recht en verlaat de kamer. Ze wordt snel gevolgd door

twee agenten. Ik hoor haar schreeuwen. Wanneer Mallory niet tevreden is, laat ze dat horen. Ik zou later te weten komen dat dit een van de aspecten van haar persoonlijkheid is. Ik blijf nogmaals op mijn honger zitten, maar het gesprek was niet helemaal zinloos: ik wist wel al dat Mallory borderline was – dat stond in haar dossier –, nu weet ik ook dat zij het ook weet... Dat is een goed begin.

Toen ik naar buiten ging, kwam ik de gevangenisdirecteur tegen die zich bezighoudt met de vrouwenafdeling, en dus Mallory. Deze kleine, magere en vermoeid uitziende man kan zwarte koffie op kilometers afstand ruiken. Hij is heel zenuwachtig. Hij verleent me vriendelijk wat tijd om het over de situatie in de gevangenis te hebben (en vooral over de veroordeelden waarmee het niet goed gaat en die ik volgens hem zou moeten ontmoeten), maar ook over Mallory. Ik ontmoet regelmatig gevangenisdirecteurs en ik heb vaak de gelegenheid om het tijdens vergaderingen van psychosociale diensten van penitentiaire inrichtingen met hen te hebben over bepaalde dossiers. Ik vind deze vergaderingen bijzonder nuttig, want de directeurs en directrices zijn onuitputtelijke informatiebronnen over de dynamiek van gevangenissen, zoals het gedrag van beklaagden en veroordeelden die ik moet ontmoeten, informatie uit waarnemingen van gevangenispersoneel. Deze informatieketen is van essentieel belang voor mij. De directeur vermeldt snel de talrijke problemen die Mallory in de vrouwenafdeling veroorzaakt: het voorval met de vliegende strontballen (dit zou een mooie film van een sciencefictionfilm uit de jaren vijftig zijn geweest...) is inderdaad een soort voorproefje geweest.

Beledigingen, woedeaanvallen, geweld ten aanzien van agenten, maar ook zelfverminking... Op een dag beet ze zo hard in haar vinger dat ze een vingertop afbeet. Dit soort gedrag zorgt doorgaans voor spanning in een gevangenis. Een enkele persoon kan de dynamiek van een goed geoliede groep uit evenwicht brengen... Een agente werd arbeidsongeschikt door een hoofdwonde. Toen Mallory kwaad was na een gesprek met haar advocaat, bracht ze haar slagen toe met een telefoonhoorn. Ik vraag een kopie van de disciplinaire verslagen om een idee te krijgen van de gedragsproblemen van Mallory, wat mijn observaties en eindverslag kan staven. De directeur eindigde ons gesprek met een vraag die ik tot vervelens toe krijg: "Dokter, vindt u dat ze hier werkelijk op haar plaats is?" Ik verberg me achter mijn toekomstige verslag en de complexiteit van het profiel. De diagnose heb ik al en die werd me trouwens in mijn gezicht uitgekotst door de betrokkene zelf: borderline persoonlijkheidsstoornis. Waar Mallory het best wordt ondergebracht, is echter een andere vraag.

Ik wacht enkele weken voordat ik opnieuw naar de gevangenis ga. Mallory is in deze periode goed geëvolueerd, waarschijnlijk geholpen door de zorg, maar ook - en het zou ongepast zijn om dit niet te vermelden - door het kader dat de gevangenis biedt. Dit kader kan heilzaam zijn, en dat is het ook vaak. Het kader van een school, een bedrijf, een gezin, een psychotherapie... Elk kader biedt een structuur en ik ben ervan overtuigd dat die geschikt is voor de meest instabielen onder ons. Ik heb altijd gedacht dat de afwezigheid van een kader schadelijk is voor de mens, dat de afwe-

zigheid van regels ons gek maken. Deze functie van een kader wordt tegenwoordig jammer genoeg steeds meer verwaarloosd. En daar zijn we dan met een Mallory die er fysiek veel presentabeler uitziet en vooral psychologisch beter beheerst is. Ze gaat ermee akkoord me nu antwoorden te geven en vooral met me te praten. Onder haar gehavende en wat norse voorkomen zit een grote kletskaus. Ze heeft duidelijk behoefte en vooral zin om te praten. Ik ben voorzichtig in de manier waarop ik mijn anamnese afneem en met haar communiceer. En ik moet haar regelmatig eraan herinneren dat ik forensisch psycholoog ben en niet haar nieuwe geneesheer-psychiater. Geen probleem: tijdens onze ontmoetingen praat ze gemakkelijker tegen me en vertelt ze verschillende aspecten van haar geschiedenis.

Drie jaar vóór haar recentste opname in de psychiatrie ging Mallory samenwonen met een jonge man, Guy, die ze tijdens een eerder psychiatrisch verblijf had ontmoet. Guy was zelf ook kwetsbaar en labiel. Mallory verdraagt geen leegte, heeft schrik van eenzaamheid en heeft vaak een partner die zelf al flink wat problemen met zich meesleept. Guy had de neiging om al te vaak iets te drinken en de relatie kende veel ups en downs, maar vooral downs. In goede tijden ging het koppel bijna dagelijks op restaurant (op een zeer wankel financiële basis), maakte het gezinsplannen, praatte het lyrisch over reizen en had het een zeer actief seksleven, met een Mallory die tot alles bereid was om Guy bij zich te houden. En dat ondanks de seksuele trauma's uit haar jeugd. De crisisperiodes gingen gepaard met heel wat verbaal geweld maar ook fysiek geweld, van beide kanten van het paar. De

politie had al diverse malen tussenbeide moeten komen. In enkele gevallen werden zowel Mallory als haar partner in de ontnuchteringscel opgesloten. Als je twee labiele persoonlijkheden bij elkaar plaatst, dan is het derde systeem - het paar - ook labiel. Logisch. Na drie jaar samenzijn liet Guy Mallory zitten. Hij is toen een relatie aangegaan met een prostituee die hij al enkele weken regelmatig bezocht. De betaalde seksuele relatie werd een liefdesverhaal, zoals in de films. Mallory zat dus alleen in het appartement dat ze al meerdere maanden samen huurden. Dat zorgde niet alleen voor financiële zorgen, maar ook voor een steeds meer verstoorde en verontrustende geestestoestand. Van alle zorgen die ze had, waren er twee die er bovenuit staken: Guy had Mallory verlaten, wat Mallory helemaal niet kon verdragen... Het tweede probleem was allesbehalve bijkomstig en heette Axel, een jongetje van achttien maanden dat voortkwam uit de mislukte emotionele band tussen Mallory en Guy. Guy had het schip verlaten, Axel was dus alleen met zijn moeder, die duidelijk niet in beste psychologische vorm was...

Mallory vertelt me veel over Axel en hoeveel ze van hem houdt. Ik vind haar oprecht. Ze praat ook over de nacht waarin ze alleen en uitgeput door het huilen van haar zoon bijna iets vreselijks had gedaan. Ze vervalt opnieuw in een monoloog.

"Axel was enkele maanden oud. Die avond huilde hij. Nee, hij krijste. Ik was alleen en high. Ik wist niet wat hij had. Hij had gekakt... Ik heb hem ververst terwijl ik een joint rookte om kalm te worden. Maar hij bleef krijsen. Ik had hoofdpijn. Ik had zin om opnieuw in mijn bed te kruipen en

hem vooral niet meer te horen huilen. Ik haalde hem uit zijn bed en ging naar het toilet om te pissen. Hij bleef krijsen. Ik dacht dat hij honger had, maar ik was te moe om naar de keuken te gaan en hem een fles te maken. En hij was al te dik... Ik herinner me dat ik hem aan de voeten optilde met zijn gezicht naar mij, zoals een konijn (riep ze uit met een zenuwachtige glimlach), en ik besepte dat hij van mij was. Ik kon met hem doen wat ik wilde. Op dat moment wilde ik gewoon dat hij zijn kop hield. Ik weet niet wat me overkwam. Ik haalde de bril van het toilet waarin ik net had geplast en ik stak het hoofd van Axel in de pot. Hij stopte met krijsen en dat deed me goed. Een keer. Twee keer. Drie keer. Ik hief hem op en dan hop, de pot in. Er kwamen luchtballen aan het oppervlak. Het geluid was veel zachter dan het geschreeuw. Elke keer ik hem ophief, hoestte hij. Zijn hoest werd steeds zwakker. Ik besepte dat hij ging sterven. Ze kleine ogen waren doorweekt en helemaal open. Zijn mond was wijd open en er kwam een mengsel uit van water uit de pot en mijn urine."

Mallory blijft maar praten over deze periode, zonder enige emotie. Ze heeft die lege blik die ik goed ken. Alsof ze vergeten was dat ik recht voor haar zat. "Uiteindelijk heb ik hem herhaaldelijk klopjes gegeven, want hij ademde slechts in kleine schokjes. Hij haalde diep adem, hoestte nog eens en stopte met krijsen. Hij keek me lange tijd in stilte aan. Ik nam hem in mijn armen en legde hem snel in zijn bed. Zijn vochtige ogen stonden nog helemaal open. Ik sloot de deur en ging slapen. Axel weende niet meer. Ik had uiteindelijk een goede nacht." Haar betoog stopt abrupt. Een stilte... Dan begint ze aan een ander stuk van haar leven.

Zoals Mallory zelf eerder aangaf, stemt haar psychologische profiel overeen met een ernstige persoonlijkheidsstoornis die onder psychologen en psychiaters wel bekend is: de borderline stoornis. Deze voldoet aan meerdere specifieke diagnosecriteria, maar één woord vat die samen: *instabiliteit*. Een instabiliteit in haar psychische integriteit, in haar interpersoonlijke relaties, in haar affectieve relaties, in haar relatie met de wereld, ... De borderline persoonlijkheid is vaak gebaseerd op een hechtingsstoornis, maar ook op trauma's die tijdens de ontwikkeling zijn opgetreden zoals die het vaakst bij vrouwen worden aangetroffen. Wanneer ik het traject van Mallory reconstrueer, besef ik welke lijdensweg ze heeft afgelegd, wat zonder enige twijfel verklaart hoe zij zich heeft ontwikkeld en waarom ze vandaag met gedragsstoornissen kampt. Mallory werd bij geboorte achtergelaten. Volgens haar informatie was haar moeder een drugsverslaafde prostituee; ze weet niets van haar biologische vader. Ze zat dus al van heel jonge leeftijd in de kinderopvang, zonder enige hechtingsfiguur om het leven in te gaan. Toen ze enkele maanden oud was, werd ze opgevangen door een tante die de enige echt zorgzame persoon zou zijn die ze ooit heeft gekend. Deze tante, Gabbie, leefde alleen met haar katten en wijdde zich volledig aan de ontwikkeling van Mallory. Die beschreef Gabbie als een persoon van een zekere leeftijd, maar altijd lief en attent. Ze gaf Mallory haar liefde voor katten door, maar ook en vooral een goede opvoedkundige basis. Herhaaldelijk en nog altijd met een lege blik vertelde Mallory me: "Het waren en blijven de mooiste jaren uit mijn leven." Gabbie was dus de enige echte veilige hechtingsfiguur van Mallory. Aan

het begin van de basisschool, volgens haar herinnering was ze tussen zes en acht jaar, zag ze haar leven een andere wending nemen: Gabbie overleed aan longkanker. Mallory bleef alleen achter en werd in een instelling geplaatst. Enkele maanden later begon een nieuwe fase van haar leven toen ze een plaats kreeg binnen een pleeggezin. In onze tijd en voor zover ik weet, worden pleeggezinnen gescreend en moeten ze een veilige en vriendelijke omgeving bieden. Maar het gezin dat Mallory opving, leek meer op een onderneming van menselijke afbraak dan op een geborgen gezinsleven. Nochtans had dit echtpaar veertigers alles te bieden: stabiel, vriendelijk, kinderloos (de vrouw was blijkbaar onvruchtbaar) en dus tijd voor de opvoeding van een jong meisje dat tot dusver niet veel geluk had gehad. Het paar verklaarde dat het probleemloos alle stappen had gezet om een kind op te vangen. Op dit moment in het gesprek krijgt Mallory het moeilijk om haar monoloog verder te zetten. "Ik herinner me enkele periodes maar niet alles. Ik ben veel vergeten." Ze weigert bijvoorbeeld om me de voornamen van het paar te geven en wendt voor dat ze zich die niet herinnert. Dit komt vaak voor bij slachtoffers van trauma's. De beleefde werkelijkheid is zo pijnlijk en ondraaglijk dat de menselijke geest ze achteraan in een lade wegstopt. Dit verdedigingsmechanisme wordt 'verdringing' genoemd. We praten er meer over in hoofdstuk 5. Mallory heeft dus heel wat gebeurtenissen verdrongen, tot de dag waarop ze dit huis verliet. Dat was beter voor haar en haar psychische integriteit.

Ze wil me uitleggen wat ze ervaren heeft. Dat zal haar geweten misschien wat verlichten. Dat is de therapeutische

waarde van het onderzoek... Haar eerste jaren blijven onduidelijk. Ze herinnert zich vooral de school waar ze les volgde en de mooie kleding die ze droeg. Ze had naast de school weinig contact met de buitenwereld. "Ik ben nooit naar een verjaardagsfeestje geweest en heb nooit iemand bij me thuis uitgenodigd..." Haar adoptievader werkte veel en ze zag hem alleen in het weekend, tijdens dronkenmansfeesten thuis met vrienden van het paar. Ze herinnert zich haar adoptiemoeder als iemand met een hygiëne- en netheidsobsessie; ze had altijd interesse in het intieme leven van Mallory onder het voorwendsel van vriendelijkheid en een sterk gevoel voor opvoeding. Mallory graaft in haar geheugen en vertelt dat alles is begonnen toen ze voor het eerst menstrueerde. "Na al die jaren besepte ik dat ze ziekelijk gestoord waren", voegt ze met steeds dezelfde lege blik toe. Ze was altijd buitengesloten van de feestelijke zaterdagen van het stel, maar vanaf dat moment heeft haar vader haar uitgenodigd om zijn vrienden te ontmoeten. De avond begon altijd met veel eten. "Ze vraten en dronken als zwijnen." Mallory had opgemerkt dat er andere jonge meisjes waren. Blijkbaar de dochters van de vrienden van haar ouders. Hoe later op de avond, hoe meer de mensen schreeuwden. Dan begonnen ze elkaar aan te raken, elkaar te kussen. Aanvankelijk was Mallory geschokt, maar ze werd het gewoon... Ze gebruikten wit poeder en gekleurde pillen, en ze rookten. En dan begonnen de aanrakingen. Haar adoptievader begon ermee. Mallory beschrijft hem als onherkenbaar omdat hij zo bezweet was en stonk naar alcohol en zweet. Zijn stompe vingers gingen over haar tienerborsten terwijl hij met zijn andere hand masturbeerde. Hij duwde zo hard op haar

borsten dat ze er soms blauwe plekken van kreeg. Mannen en vrouwen ontkleedden de jonge meisjes en raakten hen aan. Er was een man die niet deelnam aan de orgie omdat hij een andere rol had: hij filmde.

Na elke avond moet Mallory zich 'grondig schoonmaken', zoals haar vader het verwoordde. Soms kwam haar vader controleren of ze schoon was en ging de avond in de douche met Mallory over in een '*after*'. Hij vroeg haar vaak om hem te masturberen en hem tot slot voor de zoveelste keer te pijpen. "Hij kwam klaar en ik had mijn mond vol. Ik herinner me dat ik alles uitspuwde en het met het douchewater wegstroomde. Ondertussen verwijderde mijn moeder haar make-up in de aangrenzende kamer."

Deze avonden werden een keer per maand gehouden. Jarenlang. Het is ook in deze periode dat Mallory drugs begon te gebruiken. "Dat verminderde de pijn", werpt ze me ter rechtvaardiging toe. In gedachten verzonken kijkt ze naar het plafond en voegt ze toe: "En zeggen dat ik ontmaagd ben door de grote dikke vingers van mijn schoonvader. Een zwijn van honderd kilo... Hij zei me vaak: "Ik bef je als jij me een pijpbeurt geeft"... Als ik hem vandaag zou tegenkomen, zou ik hem de keel doorsnijden zoals het varken dat hij is. Hij was alleen seksueel in mij geïnteresseerd. Ik was een gat met haar errond. Daarnaast bestond ik niet." Wanneer ze spreekt, manifesteert zich een ingewikkeld mengsel van vrij herkenbare emoties. Mallory gaat van verdriet naar woede, zelfs naar razernij, en vaak door een vrij angstaanjagende periode die zou kunnen lijken op een soort emotionele leegte. Alsof ze er gewoon niet meer is.

Mallory bleef in haar 'gezin' tot ze meerderjarig was. Ze is toen gevlucht en heeft ze nooit meer gezien. Ze heeft nooit gesproken over wat ze destijds heeft ondergaan, zodat er geen rechtszaak is aangespannen.

Ze kwam op straat terecht en bleef daar enkele jaren. In deze periode begon ze dagelijks drugs te gebruiken en beetje bij beetje begon ze zich volgens een klassiek schema te prostitueren om haar drugs te kunnen kopen. Door de jaren heen kwam ze in contact met diverse marginale personen. Nu eens zorgzaam, dan weer gewelddadig en mishandelend. Ze spreekt over de koude, de grote armoede, de slagen en de verkrachtingen. Maar ze verzekert me dat ze nooit zoveel heeft geleden als in die jaren in het pleeggezin.

Na heel dit verhaal en zoals gebruikelijk kwam deze vraag in me op: hoe is het mogelijk om een leven op te bouwen na zo'n jeugd en zulke tienerjaren? Net als wij allemaal is Mallory het resultaat van haar geschiedenis. Ze is de som van haar positieve en negatieve ervaringen. Wanneer je geluk hebt, groei je op in een liefhebbend gezin met structuur en vorm je veilige banden, die garant staan voor een niet al te slechte persoonlijke ontwikkeling. Als dat niet het geval is, verloopt het goed opbouwen van een psychische identiteit een pak moeilijker. Dat was zo voor Mallory, die leeft in het gezelschap van de vele hongerige spoken uit haar verleden. Ze is wat ik een 'menselijk litteken' noem. Door de beproevingen van het leven is ze veranderd in een beest dat wacht om uit te barsten van woede zoals de Gamma-krijgers in *The Incredible Hulk*. En dat is wat er is gebeurd met die arme verpleegster die dag.

Na de avond waarop Mallory bijna haar kind doodde, heeft ze geprobeerd zich van het leven te beroven, waarna ze opnieuw in de psychiatrie terechtkwam. Door haar instabiliteit en schuldgevoel begon ze veel te drinken maar ook geneesmiddelen te nemen. Vervolgens liep ze naakt in haar gebouw en viel ze van de trap. De burens vonden haar en belden de hulpdiensten. Axel lag in zijn bed en had een luier aan die waarschijnlijk al meerdere uren niet was ververst. Het was tijd dat er aan dat alles een einde kwam, om een nog erger drama te voorkomen. Mallory bood geen enkele weerstand tegen haar ziekenhuisopname. Tijdens haar opname vermeldde ze Axel niet en maakte ze zich geen zorgen om hem; hij was ondertussen toevertrouwd aan een pleeggezin. Zoals zo vaak evolueerde Mallory gunstig, louter doordat ze zich in een veilige omgeving met aangepast zorg bevond. De bevoegde psychiater kende deze persoonlijkheidsstoornis goed. Naast een zuiver medische aanpak, met vaak onontbeerlijke geneesmiddelen in een crisistoestand zoals die van de jonge vrouw, zorgde de psychiater snel voor een therapeutisch kader en liet geen plaats voor enige ontsporing. In deze soort aanpak wordt een duo gevormd van een geneesheer-psychiater die verantwoordelijk is voor het zorgtraject, en een toegewezen verpleegkundige. Met dit duo kunnen labiele patiënten als Mallory vaak hulp krijgen die eerder niet bestond. We moeten heel voorzichtig zijn met relaties die met de patiënt tijdens diens ziekenhuisverblijf worden gevormd. En het is precies daar waar er fouten optraden. In het begin was de toegewezen verpleegkundige van Mallory de afdelingsverantwoordelijke. Het ging om een verpleeg-

kundige met ervaring in deze soort aanpak. Wegens een medisch probleem was ze enkele weken afwezig. De jonge verpleegkundige Manon kwam werken bij het zorgpersoneel. Zij zette het werk verder, geholpen door de teampsychiater maar ook door de psychologe en andere paramedisch verantwoordelijken. Ze heeft zich helemaal gewijd aan de follow-up van Mallory, waarmee ze meerdere keren per week een gesprek had. De tijd verstreek en de psychologische toestand van Mallory verbeterde voortdurend. In de loop der weken werd de band tussen Mallory en Manon hechter. Er ontstond toen een aanzienlijk onevenwicht binnen het zorgduo voor Mallory: de psychiater, die kaders en structuur bood, werd een 'slecht object', terwijl de zachtere, jongere en meer beschikbare Manon, die waarschijnlijk werd geraakt door het verhaal van Mallory, een 'geïdealiseerd object' werd. De band werd geleidelijk intenser en sterker. Mallory zag in Manon haar nieuwe hechtingsfiguur. Waarschijnlijk voelde Manon zich hierdoor gewaardeerd. Tijdens het lezen van het dossier, de proces-verbalen van de politie en de verklaringen van Mallory, vormde ik de hypothese dat deze laatste, hoewel ze het altijd heeft ontkend, zelfs romantische gevoelens had voor Manon. Mallory vertrouwde me veel later trouwens toe dat ze zich zowel tot mannen als vrouwen aangetrokken voelde. De band van borderline patiënten is intens en veeleisend. Ze verdraagt geen of weinig frustratie. Manon was prominent aanwezig. Té aanwezig, misschien. Op een dag was er een nieuwe patiënte. Deze jonge vrouw, Tiana, leed aan een vorm van autisme maar ook aan een motorische beperking waardoor ze moeilijk stapte. Tiana

kon soms gewelddadig uit de hoek komen. Manon stemde ermee in om zich over haar te ontfermen. Maar Tiana was een moeilijke patiënte. Haar komst op de afdeling was gecompliceerd en vergde heel wat mensen waaronder Manon, die dus minder beschikbaar werd voor Mallory. De medische dossiers zijn ondubbelzinnig: het gedrag van Mallory veranderde grondig. In eerste instantie toonde ze zich simpelweg veeleisender tegenover Manon, maar ook tegenover andere personeelsleden. Ze had het ongetwijfeld bijzonder moeilijk met het feit dat ze niet langer in het centrum van de aandacht van de afdeling stond. Een maand na de aankomst van Tiana begon Mallory problemen te veroorzaken. Ze vertoonde wrok tegenover niet alleen het zorgpersoneel, maar ook tegenover Tiana. Deze laatste begon zonder duidelijke reden herhaaldelijk te 'flippen'. Ze werd letterlijk oncontroleerbaar en bonkte met haar hoofd tegen de muren. Niemand begreep waarom. De crisissen deden zich soms zelfs 's nachts voor. Tot de dag waarop een van de verpleegkundigen opmerkte dat Mallory graag Tiana volgde, die zich heel moeilijk verplaatste door haar handicap, en haar deed struikelen of omverduwde zodat Tiana viel en zich verwondde. Het personeel stelde vervolgens vast dat Mallory in de buurt was telkens als Tiana een crisis kreeg. Ze werd daarom streng terechtgewezen door de psychiater, die toen al een overplaatsing naar een andere afdeling overwoog. Maar dit had niet het beoogde effect. Mallory gedroeg zich enkele dagen kalmer tegenover de groep, maar bleef Manon lastigvallen, die geen raad meer wist. En dan had ze die ontmoeting die olie op het vuur goot...

Manon gaf de inhoud van het gesprek duidelijk weer in het dossier. Ze had een afspraak gemaakt met Mallory naar aanleiding van haar zeer, al te talrijke verzoeken om elkaar te ontmoeten. Ze had deze afspraak op voorhand voorbereid met de verantwoordelijke en de psychiater. Dit gesprek was voor iedereen heel belangrijk. Het doel was om Mallory opnieuw terecht te wijzen over haar storende gedrag. Het tweede deel van het gesprek had een duidelijk therapeutisch doel: werken aan het verlatingsprobleem van Mallory. Daartoe werd door het team beslist om het duo van Mallory te wijzigen: de psychologe zou blijven, maar Manon zou worden vervangen gezien de onhoudbaar geworden situatie. Het gesprek verliep met zijn drieën: Mallory, Manon en de psychologe, die maar weinig zei. Volgens de transcriptie die ik kreeg, verliep het eerste deel van de ontmoeting kalm en sereen. Mallory liet het woord aan Manon zonder haar te veel te onderbreken, behalve om haar herhaaldelijk te vertellen dat ze haar en hun wekelijkse ontmoetingen, die steeds zeldzamer werden sinds de komst van Tiana, nodig had. De situatie veranderde in het tweede deel. Mallory barstte plotseling uit in woede. Ze beledigde Manon overvloedig en ging zoals gewoonlijk staan, verliet de kamer met slaande deur en liet niet na om haar stoel door de kamer te gooien. De veiligheidsmensen kwamen snel tussenbeide. Mallory werd naar haar kamer begeleid en werd gevraagd om zich te kalmeren om de andere patiënten geen vrees aan te jagen... maar het was te laat. Tiana bonkte opnieuw hevig met haar hoofd tegen de muren. Gelukkig kreeg ze sinds de recentste crisis een helm om. Zodra Mallory gekalmeerd was, kwam de psychiater bij haar in de kamer met

Manon en legde haar uit dat ze geen ontsporing meer zou dulden. Ze legde haar uit dat ze haar de volgende dag haar nieuwe verantwoordelijke verpleegkundige zou voorstellen. De dag verliep verder zonder enig incident. Later gaf Mallory toe dat ze tegenover iedereen negatieve gevoelens had, ook al was haar woede snel verdwenen. Ze sprak over woede, haat en walging. Ze was in feite heel kwaad op Manon en Tiana. Ze dacht aan afkeer, bloed en geweld. Heel haar lichaam was gespannen. Ze legde me uit dat ze haar kamer die avond niet had verlaten en niemand was tegengekomen. Ze had heel slecht geslapen en was herhaaldelijk wakker geworden. Ze dacht aan Manon, aan hun gesprekken, aan haar glimlach. Alles waar ze geen recht meer op had... "Vanwege die bitch met een helm die niet in staat is om één voet voor de andere te zetten." Ze stond uiteindelijk op om de nachtverpleegster tegen te komen en haar een slaappil te vragen. Ze vond haar niet en ging daarom naar de verpleegpost. Er was niemand. Ze bleef er enkele minuten staan wachten tot de verpleegster terugkwam. Ze legde me uit dat ze daar een schaar op het bureau zag liggen. Mallory heeft me altijd gezegd dat ze die genomen heeft met één enkel doel voor ogen: zichzelf pijn doen. Ze herhaalde me voortdurend dat ze nooit gepland had om iemand pijn te doen, ook al droomde ze ervan. Ze keerde terug naar haar kamer met de schaar in haar zak, zonder op de nog steeds afwezige verpleegster te wachten. Ze ging slapen met de schaar in haar hand. Ze dacht na over wat ze ging doen: zich de polsen oversnijden of de schaar in haar navel steken, die ze al vaak verminkt had. Vreemd genoeg viel ze snel in slaap. Ze werd in de vroege ochtend bruusk wakker door het

geschreeuw van Tiana. Ze verdroeg het gebrul nog minder dan anders en het deed haar haat tegenover Tiana nog groeien. Het is op dit precieze ogenblik dat ze is 'doorgeslagen'. Ze verliet haar kamer en ging naar die van Tiana. "Ik zag niets meer." Tiana was halfnaakt en zonder helm, want twee verpleegkundigen wasten haar. Een van de verpleegkundigen was even de kamer uit en de andere was in de badkamer. Mallory ging met vaste tred naar Tiana en ze sloeg met haar vuisten heel hard op het hoofd van Tiana. Ze sloeg haar ook met een vol urinoir, met de bel. Tiana schreeuwde uit alle macht, toen nam haar geschreeuw af in kracht onder de regen van klappen die ze kreeg, waarschijnlijk doodsbang door wat haar overkwam, maar ook snel verdoofd... Mallory bleef lange tijd slaan voordat een eerste verpleegkundige ingreep. "Er was veel bloed en er lagen overal tanden. Na het geschreeuw van de verpleegkundige kwamen verschillende personeelsleden toegesnel. Die duwden Mallory, die viel. Tiana reageerde niet meer. Mallory verliet de kamer zonder dat iemand het zag. Toen ze naar haar kamer terugging, kwam Mallory Manon tegen, die ook naar de kamer van Tiana liep. Mallory voelde de schaar in haar zak. Ze richtte zich tot Manon en stak de schaar herhaaldelijk heel hard in haar borststreek. Ondertussen was de veiligheidsdienst opgeroepen zodat Mallory snel kon worden overmand en de steken ophiielden. Manon dankt haar leven aan de snelle tussenkomst van de veiligheidsdienst. Zonder hen was Mallory waarschijnlijk blijven steken tot ze dood was. Ik zag een grote haat in haar ogen, zelfs *a posteriori*. De politiediensten waren snel ter plaatse. Mallory werd gearresteerd en opgesloten. Wat Manon betreft, die verbleef een week op

intensieve zorgen en moest dan vele weken in het ziekenhuis verblijven en revalideren, met name voor de ademhaling vanwege de opgelopen longletsel. Er zullen vele fysieke gevolgen blijven, vooral op haar borst, maar ook en vooral psychologische. Ze heeft het werk niet hervat. Wat Tiana betreft, die moest geopereerd worden wegens diverse trauma's aan de schedel en het gezicht. En zo werd Mallory van haar vrijheid beroofd en maakte ik kennis met haar.

Specialisten in geestelijke gezondheid zijn niet de enigen die zich buigen over dit zeer bijzondere psychologische profiel. Bepaalde scenaristen hebben interesse voor de borderline persoonlijkheid en hebben die gebruikt in de films die waardevol waren voor de databank die ik voor mijn studenten gebruik. Wat is er beter dan de dingen te laten zien? Ik moet zeggen dat die personages goed ineens zitten. Dat komt doordat scenaristen en schrijvers zich tot psychologen of psychiaters richten om hun protagonist zo realistisch mogelijk weer te geven. Ik vermeld vaak het personage Alex Forrest (*Fatal Attraction* van Adrian Lyne, 1987). Glenn Close speelt de rol verbluffend realistisch. Deze rol heeft haar trouwens jarenlang de haat van talloze kijkers opgeleverd. De film begint met een mooie zonsondergang in New York en aan de tafel van Dan en Beth Gallagher met hun dochter Ellen, een ideaal gezin dat we vaak in Amerikaanse films te zien krijgen. Alex Forrest is een uitgeefster die alleen woont in een slechte buurt van New York. Het is een zelfstandige, verleidelijke en zelfzekere vrouw (toch uiterlijk). De film geeft ons nagenoeg geen informatie over haar verleden, behalve dat haar vader aan een hartaanval is overleden. En zelfs daar zijn we niet zeker van. De krachtige

blik van Alex kruist die van Dan en brengt hem op de avond van hun ontmoeting uit evenwicht. Er ontstaat een aantrekkingskracht met uitwisselingen van blikken, woorden, ... En dan zijn Beth en Ellen enkele dagen afwezig. De weg is vrij: Dan en Alex brengen in alle vrijheid een passioneel weekend door. Voor Dan is alles van in het begin duidelijk: er is een gezin waar hij veel om geeft en dit weekend met Alex is voor hem een tussendoortje onder 'discrete volwassenen'. Maar Alex ziet de zaken niet op dezelfde manier. Zij is meteen (te) hard gehecht aan Dan. Hem verliezen is een ondraaglijke gedachte. Meteen na het weekend verschijnt deze onevenwichtige band en wel op een zeer symbolische manier: in de scène van de zelfmoordpoging waarin ze de aderen in haar polsen doorsnijdt en hem vervolgens huilend omhelst, waarbij ze bloedsporen op zijn gezicht achterlaat. Deze daad van zelfverminking dient uiteraard alleen om Dan bij zich te houden. Deze handeling, bedoeld om de verlating te allen prijze tegen te houden, zit centraal in de psychische werking van borderline patiënten. Er volgen verschillende daden en strategieën die Alex gebruikt om Dan terug te brengen: leugens, intimidatie en chantage. Tot het keerpunt waarop Alex begrijpt dat ze hem ondanks haar inspanningen niet zal terugkrijgen. Vanaf dan is hij in haar ogen de allergrootste klootzak. Hij gaat van ideale man tot waardeloze vent. Dat is een typisch ander kenmerk van deze persoonlijkheidsstoornis: de tweedeling. Voor dergelijke mensen bestaat nuancering niet. Het is wit of zwart. Psychotherapeuten kennen dit verschijnsel goed. Hun status kan tijdens consulten zeer snel veranderen van 'beste arts ter wereld' naar de slechtste behandelaar die alle ellende van het

universum verdient. Alex gaat zo ver dat ze het gezin bedreigt en in gevaar brengt, want ze kan eenvoudigweg niet verdragen dat ze verlaten wordt. Het verlatingsverhaal van Mallory lijkt heel erg op de verlatingen (of verlatingsfantasieën) die Alex en Annie ondergaan.

Ik ben zelf ook al geconfronteerd met dit scenario. Op een dag legde ik een van mijn patiënten uit dat ik de volgende afspraak niet kon vastleggen omdat ik op vakantie ging. Ze verliet woedend mijn kantoor en schreeuwde huilend tegen mij omdat ik haar in de steek liet. In één sessie werd ik de af te breken man. Deze jonge vrouw begon me te beledigen op sociale media en bezorgde mij een verschrikkelijke reputatie... Dat duurde niet lang. Waarschijnlijk vond ze in een collega 'de beste arts ter wereld'.

Naast Annie en Alex doet Mallory me ook aan andere interessante fictieve personages denken. Harley Quinn is een anti-held die in 1992 in het leven is geroepen door Paul Dini en Bruce Timm. Ze is de psychiater, handlanger en het vriendinnetje van de Joker in de wereld van Batman. Dit personage verschijnt in diverse films en series (bijvoorbeeld *Suicide Squad* (2016) of *Birds of Prey* (2020)). Het is ook nu nog een van de populairste personages van uitgeverij DC Comics. In *Joker: Folie à deux* (2024) van Todd Phillips, het vervolg op het onvergetelijke – en bijzonder realistische – *Joker* (2019) van dezelfde regisseur, is Harley niet de psychiater die zich laat beïnvloeden en 'transformeren' (uit liefde?) door de Joker,

maar een patiënte in het Arkhamgesticht in Gotham City. Haar leven is mooi samengevat in het boek Harleen (2020) van Stjepan Sejic. Bij het lezen van alle boeken die het leven van dokter Harley Quinn bespreken (en er zijn er vele), lijkt het duidelijk dat zij op zijn minst aan een ernstige persoonlijkheidsstoornis lijdt. Als ik me over haar geval moet uitspreken, zou ik zeggen dat ze ongetwijfeld borderline, antisociaal en hysterisch is, wat veel is voor één persoon. Harley is inderdaad (heel) excentriek, grensoverschrijdend, labiel, oncontroleerbaar want wars van alle regels of normen, extravagant, ... Haar relatie met de andere is vaak geseksualiseerd en ten slotte, last but not least, heeft ze verlatingsangst. Dit laatste element voert ons terug naar het onlosmakelijke deel van Harley, en wel haar dubbelganger: de Joker. Haar relatie met de Joker is interessant op psychologisch vlak en vooral op het vlak van de onderlinge verhoudingen van het paar. Ik ben geen relatietherapeut, maar het komt al eens voor dat ik me moet uitspreken over de dynamiek van een groep mensen, en meer bepaald een paar. Op een weliswaar enigszins simplistische manier is het algemene principe als volgt: als soort is de mens een sociaal dier. Hij is gemaakt om in groep te leven en in dit specifieke kader een paar te vormen om zich voort te planten. Wanneer twee individuen een paar vormen, wordt een derde entiteit gecreëerd: het paar zelf. Vanaf dan is alles mogelijk. Er zijn bijvoorbeeld mannen die intrinsiek gewelddadig zijn en die door een mooie ontmoeting in de andere een soort antigif vinden om zich te verbeteren en open te bloeien waarbij ze elke neiging tot geweld verliezen. Dan zijn er ook mannen die als vreedzaam bekend staan, geen voorgeschie-

denis hebben en die een paar vormen met een vrouw met een ernstige persoonlijkheidsstoornis. Door de destabilisatie van hun psychisme plegen ze samen geweld en misbruik. Zo kan het paar dat ontstaat uit de vereniging van twee mensen iets zeer moois voortbrengen, maar soms ook iets veel duisterders. Fred en Rosemary West, Valérie Subra en Laurent Hattab, Michel Fourniret en Monique Olivier, Bonnie Parker en Clyde Barrow, Marc Dutroux en Michèle Martin... er bestaan heel wat voorbeelden. In deze gevallen van een nadelige dynamiek hebben we het doorgaans over een 'murder pact': de verbintenis van twee personen die, in relatie met elkaar, hun duistere en kwaadaardige kanten onthullen en versterken. Het paar gevormd door Harleen en de Joker zit in deze categorie. Aanvankelijk is Harleen Quinzel psychologe of psychiater (al naargelang de bron) en werkte ze in het iconische Arkhamgesticht in Gotham City. Ze is gefascineerd door misdadigers en doet onderzoek naar de theorie dat sommige personen de maatschappij kunnen beginnen te verachten uit liefde. Ze neemt de Joker onder haar hoede, die vanaf het begin een ongezonde mengeling van angst en fascinatie bij haar oproept. In de loop van hun psychotherapeutische gesprekken verliest dokter Quinzel geleidelijk houvast en verliest ze zich in de wereld van dit subversieve en complexe personage. Uiteindelijk komen er ook gevoelens bij kijken en valt ze onder de invloed van haar patiënt, 'Mr J.', zoals ze hem later zal noemen. Net als in de klassieke murder pacts groeien de twee hoofdpersonages naar elkaar toe volgens een vrij complementaire dynamiek en moedigen ze elkaar vooral aan en versterken ze elkaar in hun grensoverschrijdende daden.

Harleen Quinzel onthult zich en wordt Harley Quinn. De Joker gebruikt haar, met name maar niet alleen, om Arkham te verlaten. De greep van de Joker op dokter Quinzel is zeer intens aan het begin van hun relatie, zodanig dat ze zich, tijdens haar transformatie tot Harley Quinn, verminkt met zuur (in de New 52-versie) om nog dichterbij de Joker te komen, zich onderwerpt aan een gratis elektroshocksessie en in een zuurbad springt (The Suicide Squad, 2016).

Voor mijn ontwikkeling als gerechtsdeskundige heb ik veel geleerd door het lezen (en herlezen) van een belangrijk boek: *Violent Attachments* (1997) van de Amerikaanse psycholoog J. Reid Meloy. Zoals de titel aangeeft, onderzoekt hij pathologische en gewelddadige relaties. Ik las dit boek voor het eerst in 2010, toen ik in Boston werkte aan het dossier Fourniret en meer bepaald aan het *murder pact* tussen de *serial killer* en zijn echtgenote. Door andere dossiers werd ik verplicht interesse te hebben voor de dynamiek van het paar, vooral in de vreemdere aspecten ervan. Zozeer dat ik ben gaan denken dat, wanneer een paar zich vormt, niemand kan voorspellen hoe het zich in de loop van de tijd zal ontwikkelen. We zijn soms zeer verbaasd over de dynamiek die eruit voortvloeit. Temeer daar het gebruikelijk is om in deze 'pathologische' paren al van in het begin labiele personaliteitsstructuren terug te vinden: narcistische persoonlijkheidsstoornis, antisociale persoonlijkheidsstoornis, hysterische persoonlijkheidsstoornis en, uiteraard en vooral, borderline persoonlijkheidsstoornis. Borderline persoonlijkheden vertonen immers van meet af aan een hechtingsstoornis. En aangezien we op het gebied van onze psychologische ontwikkeling de

neiging hebben om de hechtingstypes te reproduceren die we tijdens ons bestaan hebben gekend (veilig, ongedifferentieerd, onveilig, ...), is het gemakkelijk te begrijpen dat de fundamenteel labiele borderline persoonlijkheid binnen een relatie veeleisend is en voortdurend gerustgesteld moet worden over hoe haar partner naar haar kijkt. Dit wordt opnieuw geïllustreerd door de relatie tussen Harley Quinn en de Joker. De relatie is zodanig asymmetrisch en bij momenten zo gewelddadig dat sommige waarnemers hebben opgeworpen dat er sprake kan zijn van een Stockholmsyndroom. Dit syndroom is welbekend in de victimologie en is een paradoxaal verschijnsel van verbroedering tussen agressor en slachtoffer. Bepaalde slachtoffers die tijd hebben doorgebracht met hun beul (opgesloten in een kelder bijvoorbeeld) ontwikkelen metertijd sympathie en zelfs liefde voor hun bewaker.

Nadat ze in de greep was van de Joker, ontsnapt Harley Quinn om onder haar ware identiteit een crimineel te worden. Ze ontwikkelt vriendschappen met andere schurken zoals Poison Ivy (geseksualiseerde en vrij ambivalente relatie), wat ook vragen oproept over haar seksuele geaardheid, maar ook Catwoman. Harley Quinn is ook lid van de Secret Six, de geheime vereniging van superschurken van Gotham City. Tijdens haar parcours komt ze de ene keer dichterbij haar voormalige minnaar, de andere keer probeert ze hem te elimineren (*New Earth*, 1986-2011), wat opnieuw getuigt van die liefde/haat-relatie die vaak wordt aangetroffen in pathologische relaties en *murder pacts*.

De film *Joker: Folie à deux* is ook uitstekende materie voor mijn lessen. Het personage Arthur Fleck (de Joker) is een

mooi voorbeeld; we kunnen ook zijn eventuele internering (uitsluiting van strafrechtelijke aansprakelijkheid) in het psychiatrisch milieu in vraag stellen. Hij zou waarschijnlijk een moeilijk te beoordelen 'klinisch geval' zijn wegens zijn donkere persoonlijkheid. De film gaat vooral over de dynamiek van het paar gevormd door Arthur en Lee, die we, tot het tegendeel bewezen is, kunnen vergelijken met Harley Quinn. Er is meteen een heel intense emotionele chemie, wat getuigt van het passionele aspect van de relatie. Al snel wordt echter duidelijk dat Lee verliefd is op de Joker en niet op Arthur. Lee Quinzel toont zich manipulatiever dan in de voorgaande substraten. Ze aarzelt niet om te liegen, en wel over haar sociale herkomst en haar internering, om dichterbij Arthur te komen en zijn duistere kant naar boven te halen: "Ik wil de echte jij zien." De dynamiek van het paar is hier anders dan in het klassieke verhaal van het paar Joker / Harley Quinn dat gewoonlijk wordt getoond. De affectieve afhankelijkheid is omgekeerd. Arthur is het product van een rotte en decadente gemeenschap en wordt door velen in Gotham als een martelaar en zelfs held beschouwd. Hij is het kwetsbare deel van het paar en bijna het slachtoffer van Lee. Hij lijkt verloren en volledig afhankelijk, kenmerken die overigens indruisen tegen het klassieke personage van de Joker, die eerder wordt gezien als een zeer autonoom, onafhankelijk en vooral oncontroleerbaar wezen. Lee is koud, afstandelijk en meedogenloos. De antisociale kant domineert hier duidelijk over de borderline kant. In mijn verslag zou ik dus schrijven dat Harley Quinzel in de eerste plaats een pathologische persoonlijkheid vertoont, met borderline, hysterische en

antisociale kenmerken. Ik zou haar strafrechtelijk verantwoordelijk achten. Behalve in deze laatste speelfilm staat ze onder de invloed van haar kwelgeest, de Joker, van wie ze emotioneel afhankelijk is. Wat Arthur Fleck betreft, dat is een ander verhaal waar we nog op terugkomen...

Girl, Interrupted (1999) is een Amerikaanse film van James Mangold op basis van het autobiografische boek van Susanna Kaysen. Het gaat over haar opname in het psychiatrisch instituut Claymore op de leeftijd van 18 jaar. Het verhaal behandelt naast pathologische persoonlijkheden verschillende belangrijke thema's zoals het einde van de adolescentie en de overgang naar volwassenheid, de gezinsrelaties en uiteraard de wereld van de geestelijke gezondheidszorg. Zoals ik het zie, voldoen Susanna Kaysen en Lisa Rowe, de twee hoofdfiguren, beide aan de criteria van een pathologische persoonlijkheid: Susanna lijdt aan een borderline stoornis (ze heeft veel punten gemeenschappelijk met Mallory, zonder de agressieve component) en Lisa (gespeeld door een behoorlijk overtuigende Angelina Jolie) een antisociale stoornis. In de film en in de recensies wordt ze overigens herhaaldelijk bestempeld als 'sociopaat', een term die ik nooit gebruik omdat ik ze verouderd en vooral verwarrend vind. Tegenwoordig is deze term vervangen door de uitdrukking antisociale persoonlijkheid. Susanna is fragiel. Ze is opgenomen wegens een zelfmoordpoging met aspirine. Ze is verloren, leeg (term die vaak wordt gebruikt

door borderline patiënten wanneer ze over hun lijden spreken) en op zoek naar banden en haar identiteit. Ze vindt bewoners om zich heen die soms aandoenlijk, soms verontwaardigd zijn, zoals Lisa Rowe. Zij verblijft al lang in Claymore en is er al talloze malen uit ontsnapt. Ze is problematisch in het gemeenschapsleven, moedigt andere bewoners aan om hun medicatie niet in te nemen, misbruikt de meest kwetsbare patiënten (waaronder Susanna, die voortdurend op zoek is naar connecties, desnoods met slecht gezelschap). Na verloop van tijd werpt ze zich op als leider van de groep. Deze voorstelling van Lisa is realistisch, want dit profiel heeft vaak de neiging zich zo te gedragen: mensen 'leiden', zelfs als dat betekent hen tegen de muur te laten lopen.

Ze vertoont een soort drang tot zelfvernietiging maar ook tot vernietiging; ik ben hier meerdere keren getuige van geweest tijdens mijn carrière toen ik in een ziekenhuisomgeving werkte. Een van mijn bazen in die tijd vertelde me dat als ik moeilijkheden had met het psychologische profiel van iemand, ik twee onfeilbare methoden kon gebruiken om de maskers te doen vallen: eerst en vooral de persoon onder intense stress plaatsen. Precies dan openbaren mensen zich. Het is ethisch en deontologisch betwistbaar. De andere methode is eenvoudiger. Ze bestaat erin een persoon aan een groep toe te voegen en te kijken hoe deze evolueert. Het algemene gedrag van het menselijke systeem zegt veel over wie deze persoon is. Als je een 'labiele' persoonlijkheid (borderline of antisociaal) aan een groep psychiatrische patiënten toevoegt, dan merk je redelijk snel een wijziging in de dynamiek van de groep. Soms is die beter, vaak slechter. Deze

observatie wordt goed weergegeven in *Girl, Interrupted*, maar ook (en nog beter) in een cultfilm over psychiatrie uit de vorige eeuw: *One Flew Over the Cuckoo's Nest* (1975) van Milos Forman. Randle McMurphy, de verontrustende antagonist, doet zich voor als gek om de gevangenis te vermijden. Zoals Lisa Rowe, onthult Randle zich geleidelijk in contact met de andere, meer kwetsbare patiënten. Voor verpleegkundige Ratched, de andere antagonist van de film, wordt hij de uit te schakelen man. Hij is degene die niet in het gelid loopt, omdat hij niet ziek is. McMurphy wordt tegen zijn wil ondergedompeld in een psychiatrie uit een andere tijd, die hem uiteindelijk zal breken. Zet mannen en vrouwen die elkaar niet kennen af op een onbewoond eiland en kom een paar maanden later terug. Er zal een dynamiek zijn ontstaan die er in het begin niet was. De menselijke verhoudingen zullen ontstaan volgens een bepaalde sociale hiërarchie. Frans filosoof Emmanuel Levinas legt uit dat 'socialiteit' onze soort kenmerkt: het gaat om onze neiging om ons in een gemeenschap te organiseren, om min of meer complexe interacties te bouwen tussen individuen of groepen. Dit wordt op wonderlijke wijze getoond in een van mijn favoriete romans, *Heer der vliegen* (1954) van William Golding.

Aileen Wuornos is een heel interessante vrouw om te benaderen op het vlak van de psychopathologie¹. Ze is het hoofdpersonage van de film *Monster* (2003) van Patty

1 Dear Dawn, Aileen Wuornos in Her Own Words, Soft Skull Press, 2012, en Aileen Wuornos en Christopher Berry-Dee, *Monster: My True Story*, Londen, John Blake Publishing Ltd, 2006.

Jenkins. Temeer omdat Wuornos, die door de Amerikaanse pers vaak werd bestempeld als de 'eerste lesbische seriemoordenaar' of 'de juffrouw van de dood', echt heeft bestaan en deze film een biografische bewerking van haar verhaal is. 'Het geval Wuornos' heeft heel wat inkt doen vloeien, zowel tijdens de rechtszaak als wanneer de film werd uitgebracht, die door recensenten heel gunstig werd onthaald. Aileen Wuornos werd veroordeeld tot de doodstraf met dodelijke injectie wegens de moord op ten minste zeven mannen in de staat Florida tussen november 1989 en november 1990. Ze werd op 9 oktober 2002 terechtgesteld in de staatsgevangenis van Florida, in Starke, in Bradford County.

Net als bij Mallory was de jeugd van Aileen een echte catastrofe. Ook zij is een kind met tekorten dat een volwassene zal worden met een gebrek aan alles, behalve aan een immense woede die zich zal uiten door geweld. De uitdrukking 'wegwerpkind' (die we vinden in het boek *Sous le signe du lien* van Boris Cyrulnik) krijgt hier een bijzondere betekenis, zowel in het geval van Mallory als dat van Aileen. Het gaat om kinderen zonder geschiedenis en zonder band. Ze groeien op en ontwikkelen zonder gezin. Dit gebrek aan een gezinsgroep kan zowel letterlijk als figuurlijk worden opgevat. Sommige van deze kinderen komen al heel vroeg zonder echte structuur op straat terecht. Ik heb er jammer genoeg veel ontmoet. Anderen, die volgens mij nog talrijker zijn, groeien op in een gezin dat wel 'fysiek' bestaat, maar totaal disfunctioneel en beschadigd is, zoals voor Mallory en Aileen. De levenspaden van Mallory en Aileen vormen een

catalogus van diverse vormen van mishandeling. Deze kinderen ondergaan, bijvoorbeeld en naast fysieke en seksuele mishandelingen, een reeks psychologische aanvallen en verwaarlozingen zoals tegenstrijdige boodschappen (Mallory heeft me uitgelegd dat, tijdens seksuele betrekkingen met haar stiefvader, hij tegen haar schreeuwde: "Ontspan je, verdomme, je bederft mijn zin"), een aanzienlijke emotionele druk ("Als je het niet beter doet, ga ik mijn vuist en pols bij je naar binnen..."), een totaal gebrek aan ouderlijke affectie, vernederingen (Mallory herinnerde zich de zeer talrijke ejaculaties van haar stiefvader op haar gezicht als verjaardagscadeau of tijdens feesten). Voor een jonge mens is dit gebrek aan een band een diep trauma dat onder meer kan leiden tot pathologische persoonlijkheidsstructuren, waaronder de borderline persoonlijkheid.

Aileen heeft haar vader, Leo Dale Pittman, nooit gekend. Hij was een multirecidivistische pedofiel die bij haar geboorte levenslang opgesloten werd in een gevangenis in Kansas wegens onder andere de ontvoering en verkrachting van een kind van zeven jaar. Hij pleegde in 1969 zelfmoord in de gevangenis, toen Aileen adolescente werd. Haar moeder, Diane Pratt, liet haar kinderen Aileen en haar oudere broer Keith achter bij hun grootouders langs moeders kant, Lauri en Britta Wuornos, die de twee kinderen adopteerden en er hun familienaam aan gaven. Maar dan begint de nachtmerrie pas. Lauri en Britta zijn labiele personen die hen mishandelen en verslaafd zijn aan alcohol. Tijdens haar proces legt Aileen uit dat haar grootvader, Lauri, de gewoonte had om haar langdurig te verkrachten (met zijn maten) en haar te slaan. Aileen

had van jongs af aan seksuele relaties met diverse partners, waaronder haar broer. Aan het begin van haar adolescentie raakt ze zwanger (blijkbaar na een verkrachting door een vriend van de grootvader) en haar kind wordt onmiddellijk geplaatst. Wanneer ze 15 jaar is en haar grootmoeder aan leverkanker sterft, jaagt haar grootvader (die enkele jaren later zelfmoord zou plegen) haar het huis uit en begint een lange periode waarin ze als prostituee leeft. Ze slaapt in de bossen en in verlaten auto's. Aileen zit niet alleen in de illegale prostitutie, ze begint ook vroeg aan een misdadige carrière van heling, vechtpartijen, autodiefstallen, overvallen met geweld en verkeersinbreuken (rijden onder invloed van alcohol). Aileen heeft immers ook problemen met alcoholverslaving, net als vele borderline persoonlijkheden, waaronder Mallory. Mallory kan heel goed uitleggen waarom ze eraan verslaafd is: "Door de drank ontsnap ik aan slechte zaken, aan de eenzaamheid, ... Het doet minder pijn..." Maar zoals iedereen weet, is alcohol een slechte metgezel. Het leven van Aileen blijft trouw aan haar persoonlijkheid: chaotisch, gewelddadig en gekenmerkt door een constante heen-en-weer naar de gevangenis. Zelfs haar korte huwelijk met Lewis Gratz Fell, een man die tientallen jaren ouder is, loopt af op een sisser. Ze slaat hem en verbrast snel zijn fortuin. Het lijkt erop dat de enige echte band die ze gedurende enkele jaren kan onderhouden die met Tyria Moore is (die we kunnen vergelijken met het personage van Selby Wall, gespeeld door de jonge Christina Ricci in de film geïnspireerd door het verhaal van Aileen). Tyria Moore is een jonge vrouw die er heel mannelijk uitziet en in een motel werkt als schoonmaakster. Tyria

en Aileen worden redelijk snel geliefden en vormen een passioneel paar, of toch in het begin. Want Aileen, die het ook graag met mannen doet, klaagt al snel over haar povere intieme leven met Tyria. Aileen legt later uit dat ze echt wel hield van Tyria, van wie ze alle liefde kreeg die ze nooit eerder had gekend. De relatie houdt geen stand, maar Tyria en Aileen blijven jarenlang close, ook tussen 1989 en 1990, de periode waarin Aileen moorden pleegt. Tyria wordt trouwens ook door de autoriteiten verdacht. Hoewel de onderzoekers bij haar voorwerpen van de slachtoffers vinden, geloven ze haar wanneer ze zegt dat ze niets met de moorden te maken heeft. Tyria sluit een deal met de autoriteiten en getuigt op het proces tegen Aileen, die tranen in de ogen heeft. Op 9 oktober 2002, de dag van haar terechtstelling, bekent Aileen dat ze nog steeds verliefd op haar was.

Er zijn meerdere boeken over het leven van Aileen Wuornos. Ik heb er enkele gelezen, waardoor ik haar verhaal kon vergelijken met dat van enkele van de mensen die ik onderzocht heb, waaronder Mallory. Er bestaan ook documentaires over haar leven. Op het moment waarop ik dit schrijf, is één ervan beschikbaar op YouTube. Het toont ons het laatste interview met Wuornos op de vooravond van haar terechtstelling, afgenomen door een zekere Nick. Gedurende enkele minuten van het behoorlijk confronterende interview wordt Aileen kwaad en laat ze al haar woede los, niet alleen op verbaal maar ook op niet-verbaal vlak, meer in het bijzonder met haar gelaatsuitdrukkingen. Wanneer ik tegenover Mallory zit, heb ik dit soort uitingen ook kunnen waarnemen, met zowel gezichtsuitdrukkingen van intense woede

(wijd openstaande ogen, donkere blik, gespannen kaak, een luide stem met veel speekseldruppels, gefronste wenkbrauwen), als afwezige blikken. In ieder geval, deze uitingen zijn het resultaat van een kwetsbare en heel labiele psychische structuur die op elk ogenblik een gewelddaad mogelijk maakt. In de periode van het proces van Aileen hebben meerdere psychiaters haar psychologische profiel opgesteld. Het bevraagde principe was hetzelfde als in veel rechtsstaten: een geesteszieke persoon moet niet gestraft worden, maar behandeld. Na diverse gesprekken tussen forensisch psychologen en psychologen werd de diagnose van een ernstige persoonlijkheidsstoornis weerhouden: borderline persoonlijkheid en antisociale persoonlijkheid. Sommige psychiaters vermeldten het bestaan van een psychose bij Aileen, waardoor ze zonder proces rechtstreeks in een beveiligd psychiatrisch ziekenhuis zou zijn geplaatst. Deze hypothese werd volgens mij terecht niet weerhouden. Aileen, hoe gestoord ze ook was, had het contact met de werkelijkheid op geen enkele manier verloren. Ze heeft zich op haar proces hevig verdedigd, waarbij ze wees op haar levensloop, maar ook op het feit dat de moorden waarvan ze werd beticht wettelijke zelfverdediging waren. De onderzoeken brachten iets anders aan het licht: gewelddaden (met vuurwapen) tegenover rijke klanten die koudweg werden doodgeschoten om vervolgens van hun bezittingen te worden beroofd. Vervolgens verbraste ze het gestolen geld, vooral aan Tyria om haar bij zich te kunnen houden. Aileen betaalde haar talloze dingen in de hoop niet verlaten te worden. Ik trek opnieuw een parallel met Mallory. Die vertelde me immers

dat ze als adolescente niet aarzelde om jongens van haar klas tijdens de pauze 'te verwennen' om hun vriendschap te winnen. "Ik pijpte de ene na de andere achter de school. Ik vroeg hen in ruil alleen dat ze naar me zouden kijken en met me zouden praten... Na enige tijd werd dat zichtbaar. Er vormde zich bijna een rij... Ik wist goed hoe ik het moest aanpakken. Al die jonge maagden waren lief tegen mij, in tegenstelling tot wat ik thuis moest verdragen. Sommigen werden onwel wanneer ze klaarkwamen. Ik zei tegen hen: laat je gaan, ga ervoor, schiet je lading af. Wanneer er geen zakdoek meer was, slikte ik alles door. Hoeveel sperma ik niet heb doorgeslikt. Ach ja... ze waren lief, die jongens. De schijnheilige meisjes waren jaloers. Geen van hen had al de kleur gezien van een heel harde paarse pik. Ongelooflijk hypocriet. Ik ben er zeker van dat ze thuis masturbeerden en daarbij dachten aan wat ik deed. Verschillende van die trutten hebben me verklikt en mijn ouders werden opgeroepen. Ze zijn nooit opgedaagd. Ik werd weggestuurd." Iemand met dit persoonlijkheidsprofiel kan veel doen om een band te behouden, hoe kort die ook is.

Aileen werd dus schuldig bevonden en werd tot de dood veroordeeld voor zeven moorden. Sommige onderzoekers wierpen op dat ze er mogelijk meer heeft gepleegd, ongetwijfeld op mannen. Aileen liet haar woede en haat tot het einde zien. Tijdens een van haar ondervragingen schreeuwde ze: "Ik heb hen beroofd en ijskoud gedood, en ik zou het opnieuw doen, en ik weet dat ik andere mensen zou doden omdat ik al lang mensen haat." De film *Monster* toont uitstekend alle hierboven besproken aspecten. Charlize Theron, onherkenbaar

in de rol van Wuornos, ademt lijden, woede en instabiliteit uit. Bij Wuornos, net als bij Mallory overigens, is alles chaos.

De gevallen die ik net besprak, zoals dat van Mallory, zijn extreem... maar realistisch. In het kader van mijn activiteit als forensisch psycholoog ontmoet ik regelmatig jonge en minder jonge vrouwen met de borderline persoonlijkheidsstructuur. Deze vrouwen zijn in het algemeen goed aangepast aan de maatschappij dankzij psychische mechanismen die ze in de loop van hun persoonlijke levensloop hebben verworven. Het is alleen bij een trigger - meestal een belangrijke stressfactor - dat de persoonlijkheid instort en er tot handeling kan worden overgegaan. De dossiers waarmee ik in mijn dagelijkse werk als expert het vaakst word geconfronteerd, betreffen vrouwen die meestal worden vervolgd voor feiten van slagen en verwondingen. Deze vrouwen kunnen als 'gewoon' worden omschreven en worden vaak beschreven als liefhebbende en aanwezige echtgenotes en mama's. De grote instabiliteit zoals die beschreven is bij Mallory en Aileen, is eerder het gevolg van een moeilijke periode of een moment van intense stress. Zo komen gewelddadige handelingen vrij regelmatig voor bij spanningen binnen relaties door communicatieproblemen, frustraties, de ondraaglijke mogelijkheid van een scheiding voor iemand voor wie verlating de ergste nachtmerrie is, een laag zelfbeeld, problemen met het beheersen van de emoties, een gevoel van onzekerheid, een lage frustratietolerantie of ongecontroleerde woedeaanvallen, ... of een avond waarop iets meer gedronken wordt dan anders. Dit alles wijst op en verergert heel even een grote instabiliteit in de persoonlijk-

heid van de vrouw die, tijdens deze relatiecrisis, slechts twee mogelijke opties overweegt: ofwel zichzelf kwaad doen (tot de dood erop volgt), ofwel de ander kwaad doen die een slecht object is geworden: vuistslagen, krabben, bijten, gooien met een stomp voorwerp, messteken, bijlslagen, ...

Wanneer we de situaties van Alex en Annie analyseren, lijkt het dat die twee vrouwen een manier van functioneren hebben gevonden die hen heeft gestabiliseerd. Alex leidt haar leventje in een grote stad en Annie leeft alleen in haar boerderij in Colorado. Ze vallen niemand lastig. Maar beiden zien in hun bestaan wat we een 'trigger' noemen opduiken. In dit geval is het een man die, zonder het te weten, hun psychische integriteit aantast – hen letterlijk uit balans brengt – waardoor ze dan ondenkbare daden begaan. Naar aanleiding hiervan moeten we opmerken dat gelukkig niet iedereen op deze manier reageert wanneer ze met moeilijkheden worden geconfronteerd. De meeste mensen overwinnen de beproevingen omdat ze de nodige hulpmiddelen in zich hebben om vooruit te komen, om vooruit te gaan. Zoals altijd zijn deze hulpmiddelen het resultaat van een slimme combinatie van aangeboren en verworven eigenschappen. We zijn allemaal het product van wat onze ouders ons genetisch hebben meegegeven, maar ook en vooral na onze komst in de wereld: veiligheid, opvoeding, waarden, de kwaliteit van banden, de affectieve maar ook cognitieve bagage, ... Als deze aangeboren en verworven elementen in de goede richting samenkomen, dan is men *a priori* uitgerust om het hoofd te bieden aan de talrijke onvoorziene omstandigheden in het leven. Dit noemen we veerkracht. De mensen die ik in

het kader van mijn onderzoeken ontmoet, en in het bijzonder de borderline mensen, zijn in het algemeen 'affectief verwaarloosd'. Maar het omgekeerde is ook waar: er bestaan mensen die een prachtige jeugd hebben gehad en meedogenloze moordenaars worden. De mens is echt wel een complex dier. Ik ben geïnteresseerd in de chaostheorie (geïnspireerd door het personage van dr. Ian Malcolm in *Jurassic Park* (1993)) en heb heel wat boeken over het onderwerp gelezen. Ik heb me geamuseerd met het leggen van een verband tussen onze psychische ontwikkeling en het vlindereffect, dat door meteoroloog Edward Lorenz beschreven is en in 1972 is voorgesteld aan de American Association for the Advancement of Science²: “Kan het gefladder van de vleugels van een vlinder in Brazilië een tornado in Texas veroorzaken? Als alleen al het gefladder van de vleugels van een vlinder een tornado kan doen ontstaan, dan geldt dat ook voor alle eerdere en daaropvolgende gefladder van zijn vleugels, en dat van miljoenen andere vlinders, om nog te zwijgen van de ontelbare activiteiten van krachtigere wezens, in het bijzonder onze soort. Als het gefladder van de vleugels van een vlinder een tornado kan veroorzaken, kan het die ook voorkomen. Als het gefladder van de vleugels van een vlinder invloed heeft op de vorming van een tornado, spreekt het niet vanzelf dat dit gefladder van de vleugels de werkelijke oorsprong is van deze tornado en dat het dus

2 “Predictability: Does the Flap of a Butterfly’s Wings in Brazil Set Off a Tornado in Texas?”, 1972, Conference of the American Association for the Advancement of Science.

enige macht heeft over het ontstaan ervan.” Wat ik na het bestuderen van duizenden profielen opmerk, is dat het van essentieel belang is dat ieders ontwikkeling grondig wordt geanalyseerd. Levensgebeurtenissen, soms schijnbaar zonder belang, kunnen een aanzienlijk impact hebben... vaak veel later. Seksueel misbruik, fysieke mishandelingen, ... dergelijke slechte uitgangssituaties dragen bij aan de ontwikkeling van een diepgaande stoornis. Des te meer omdat we vaak de neiging hebben om dezelfde hechtingspatronen te reproduceren als we bijvoorbeeld in ons gezin hebben gekend. Vaak zijn deze uitgangssituaties weinig opvallend: sluimerende relationele problemen met een vader of moeder, familiegeheimen, een te rigide en affectieloos opvoedingspatroon, of juist een opvoeding op een te 'democratische' manier, een gezin dat haar kinderen onderwerpt aan onhaalbare prestatievereisten, ...

Ik ben dit hoofdstuk begonnen met de voorstelling van een behoorlijk onaangename jonge vrouw die me haar eigen uitwerpselen toegooide, geprobeerd heeft haar eigen kind te verdrinken in de pot van een toilet en haar verpleegkundige te doden. Ik wens het gedrag van Mallory helemaal niet te verontschuldigen en nog minder de daden die ze heeft gesteld. Maar haar levensloop doet nadenken: hoe zou ik geëvolueerd zijn als ik dezelfde levensloop had gehad als zij? Wie zou ik vandaag zijn als mijn vader me tijdens mijn tienerjaren anaal zou hebben gepenetreerd? En u? Hoe zou u uw identiteit

hebben opgebouwd na de beproevingen die Mallory heeft doorstaan? Waar zouden u en ik vandaag zijn? Dat is de kern van mijn beroep: begrijpen en doorgronden. Laten we terugkeren naar de cruciale vraag over de plaats van Mallory in onze samenleving. De wet op de internering (wet van 5 mei 2014) is dichotoom en laat weinig ruimte voor nuancering: ofwel lijdt de persoon aan een geestesstoornis en moet die worden geïnterneerd, ofwel lijdt die aan geen enkele pathologie en moet die worden gestraft. We bevinden ons hier in een typisch geval van *borderline*. Volgens mij is Mallory niet geestesziek in de zin van de wet. Ze lijdt aan een ernstige persoonlijkheidsstoornis maar haar onderscheidingsvermogen is geenszins aangetast. Ze kent het onderscheid tussen goed en kwaad. Toch zou ze door een leek gemakkelijk bestempeld kunnen worden als 'gestoord', als 'een gevaarlijk gek', ... Hoewel Mallory in de ogen van de wet niet lijdt aan een geestesstoornis, heeft ze desondanks een grote behoefte aan zorg en multidisciplinaire begeleiding op lange termijn. Alleen een strikt therapeutisch kader kan het aantal overgangen tot daden verminderen en zo de kans op herhaling verkleinen. Als ze in het echt hadden bestaan, dan zou ik waarschijnlijk een gelijkaardig verslag hebben geschreven over Alex, Annie en de anderen, en de nadruk leggen op hun gevaar.

Wat Mallory betreft, die werd uiteindelijk in de correctionele rechtbank berecht voor moordpoging. Ze werd veroordeeld tot meerdere jaren opsluiting, ook wegens haar voorgeschiedenis. In theorie wordt ze in de gevangenis psychotherapeutisch geholpen. Toch heb ik de diepe overtuiging dat ik haar op een dag weer zal zien...

What's the most you even lost on a coin toss?

Anton Chigurh, *No Country for Old Men*, 2007

Please allow me to introduce myself
I'm a man of wealth and taste
I've been around for a long, long year
Stole many a man's soul and faith
And I was 'round when Jesus Christ
Had his moment of doubt and pain
Made damn sure that Pilate
Washed his hands and sealed his fate
Pleased to meet you,
hope you guess my name
But what's puzzlin' you is the nature
of my game

The Rolling Stones, *Sympathy for the Devil*, 1968

Hoofdstuk 2

PSYCHIATRIE IN DE FILM, REALITEIT OF FICTIE?

Anton Chigurh, Alex DeLarge, Castor Troy, Denis Klein, Clarence Boddicker, Early Grayce, Henry F. Potter, Nicky Santoro, Roger 'Verbal' Kint, Dave Crealy... Wat hebben deze personages gemeen? Eerst en vooral zijn het allemaal schurken in films. Vervolgens kunnen we ze realistisch noemen. Ten slotte hebben ze allemaal het profiel van een psychopaat. Realistische voorstellingen van de psychopathie in films zijn zeldzaam. Meestal zijn het weinig geloofwaardige karikaturen. De psychopathie heeft dan ook een slechte reputatie, maar er bestaan vooral veel misverstanden over. Niet-specialisten maar ook specialisten vertellen heel wat nonsens over de psychopathie. Ik wil dit hoofdstuk dan ook beginnen met de profielen van psychopaten, maar ook over andere persoonlijkheidsstoornissen die erbij aanleunen. Eerst en vooral lijkt het nuttig om u iemand voor te stellen die ik heb ontmoet in het kader van mijn functie als forensisch psycholoog. Iemand die me bijzonder is opgevallen en het uitgangspunt vormt van onze beschouwingen. "Noem me Ed. Iedereen noemt me al lang zo." Edgard N. bracht meer dan twintig jaar door in de gevangenis. Volgens zijn signalement is hij 1,85 meter groot, maar hij lijkt kleiner. Hij is zo mager dat hij uitgemergeld lijkt. De gevangenis veran-

dert mensen, zowel fysiek als psychologisch, en meestal in slechte zin. Ed heeft donkere kleine ogen, verborgen achter een kleine ronde bril met donkere rand, diep weggezonden in uitstekende oogkassen. Hij heeft een levendige blik. Zijn gezicht staat vol littekens van acne. Hij heeft een dunne neus en dunne lippen. Zijn kin lijkt afgeschaafd en zijn hoofd is volledig kaal. Desondanks straalt hij een krachtige, bijna overweldigende aura uit. Zijn oogverblindende glimlach doet hem blaken van zelfvertrouwen. Hij heeft mooie tanden; moeilijk te zeggen of ze echt zijn. Hij reikt me meteen de hand op een krachtige en mannelijke manier. Zijn handpalm is droog, glad en koud als marmer. Ed en ik hebben elkaar al meerdere malen ontmoet. Ik heb bij hem soms de indruk dat ik naar de bioscoop ga, want dat is hoe Ed zijn leven ziet en vooral hoe hij erover vertelt. Hij praat altijd moeiteloos met me, wat me in staat stelt zijn ervaringen gedetailleerd te reconstrueren. "Ga zitten. Ik ga u alles vertellen, in de volgorde waarin het is gebeurd. Ik weet het niet hoe het met u zit, maar ik heb tijd. Als ik u in mijn cel had kunnen ontvangen, dan had ik u tenminste een goede kop koffie aangeboden." Ik vergeet nooit hem te bedanken. Hij is beleefd en ik ben ontvankelijk voor zijn hoffelijkheid. Deze beleefdheid tegenover mij is niet instrumenteel. Ed bedriegt niet, hij is wat hij is: beleefd, hoffelijk en goed opgevoed. Onze ontmoeting verloopt dus onder de beste voortekenen. Het is altijd aangenamer dan ontvangen te worden door iemand die je beledigt of uitwerpselen naar je gooit... Eerlijk gezegd ben ik niet verbaasd door de kwaliteit van zijn uiterlijk, aangezien ik zijn enorme dossier heb kunnen lezen.

Ed is een huurmoordenaar. Een handlanger. Een beul. Een professionele moordenaar. Een 'koerier', zoals men gewoonlijk zegt 'in het milieu'. Hij helpt mensen over te gaan van leven naar dood.

Zijn verhaal is mooi, maar ook contra-intuïtief voor iemand als ik die gewoon is aan allerlei soorten mishandelingen en martelingen door mijn vorige onderzochte personen. Niets van dat hier. Edgard is enig kind. Hij werd altijd rotverwend. Hij is niet mishandeld of verwaarloosd. Integendeel, zijn ouders waren goed voor hem en hadden een heel stevige sociale basis. Het heeft Edgard dus nooit aan iets ontbreekt. De enige verwijten die hij heeft geuit aan het adres van zijn vader, zijn dat hij een zakenman was in de maritieme sector en dus vaak afwezig was (een “beroemde spookvader”, zei hij). En wanneer hij er was, nam hij veel plaats in: “120 kilo aan verbeterd egoïsme en hebzucht op poten. Hij was niet stout, maar beschouwde zichzelf als de heerser over de wereld. Hij had altijd gelijk. Hij had een ego zo groot als een kathedraal. Telkens als ik van iets droomde, kreeg ik het de volgende dag. Zo bewees hij mij zijn almacht...” De vader van Ed was inderdaad geobsedeerd door zijn zoon. Zoals velen onder ons, stelde hij veel hoop in hem – hij gaf hem liefdevol de bijnaam 'Puppy' (Ed en zijn vader hielden allebei veel van honden). De vader hoopte dat Ed zijn bedrijf in maritiem transport zou overnemen. “Vader was een veeleisend man die soms brutaal met zijn werknemers omging. Hij aarzelde nooit om moeilijke beslissingen te nemen, zelfs als dat betekende dat hij mensen moest ontslaan of sociale onrust moest veroorzaken, zoals demonstra-

ties of bijeenkomsten voor het hek van het familiedomein. Soms spraken de lokale nieuwszenders over niets anders, zoals over de vechtpartijen van mijn vader met die klootzakken van de vakbonden. Ze hebben mijn vader tijdens zijn leven goed dwarsgezet, terwijl hij honderden mensen in dienst had.” Ed heeft zijn vader echter nooit betrappt op respectloos gedrag tegenover zijn moeder. Ed beschrijft zijn vader ook als een iemand die erg op zichzelf was. Hij kon uitbundig zijn en veel aandacht trekken, maar had ook een ontoegankelijke kant. Edgard bracht dus een groot deel van zijn kindertijd alleen met zijn moeder door. In tegenstelling tot de vader was zij een zwakke, discrete vrouw. Ze was heel bezitterig en beschermend tegenover Edgard en heeft hem nagenoeg alleen opgevoed, weliswaar met de morele steun van haar indrukwekkende echtgenoot. Ed was voor haar het goddelijke kind. Ze heeft nooit veel autoriteit over hem gehad en heeft hem altijd laten doen. Tijdens de eerste jaren van zijn leven heeft Ed zijn moeder door een hel laten gaan. Hij had alleen oog voor zijn vader en was daarentegen koud, afstandelijk en onverzettelijk tegenover zijn moeder. “Ik was niet hartelijk noch knuffelig met haar. Ik was dat wel met mijn vader, ook al hield die zich bijna nooit met mij bezig en deed mama alles. Later heb ik mezelf verweten dat ik haar dat heb laten meemaken. Vanaf mijn adolescentie heb ik haar met al mijn kracht beschermd.” Wanneer ik naar Ed luister, moet ik aan de uitstekende film *We need to talk about Kevin* (2011) van Lynne Ramsay denken, naar de roman met dezelfde titel van Lionel Shriver (2003). Het verhaal schetst het portret van Kevin, een psychopaat in wording, en toont

voortreffelijk hoe de psycho-affectieve ontwikkeling van dit koude, afstandelijke, provocerende mannetje verloopt, die met zijn moeder speelt als een kat met een muis. In zijn kindertijd ligt Kevin in permanente onmin met zijn moeder (en identificeert zich heel sterk met zijn vader, wat het probleem nog erger maakt), die zowel onthutst als onhandig is. Ed en Kevin hebben dat zonder enige twijfel gemeen.

De ouders van Edgard zijn vroegtijdig overleden in een auto-ongeval. Vreemd, Ed kan me niet vertellen hoe oud hij was op het ogenblik van de feiten. "Ik moet ongeveer dertig zijn geweest..." Toen ze van een avondje uit terugkwamen, reed de mama. Ze viel in slaap en de auto reed tegen een honderdjarige plataan. De plataan won met knock-out, ze waren op slag dood. De vader heeft nooit geweten wat hem overkwam, want hij had veel gedronken en sliep waarschijnlijk. Ed heeft deze versie nooit geloofd. Voor hem was dit 'ongeval' een vermomde moord. In die tijd had zijn vader heel wat zorgen, en wel met zijn partners, maar ook met de vakbonden van dokwerkers. En aangezien hij een man was die geen schrik had om beslissingen te nemen, was hij voor heel wat mensen een niet zo graag geziene figuur. De ouders van Ed hebben thuis anonieme brieven en bedreigingen ontvangen, maar de autoriteiten hebben het nooit nodig geacht om voor bescherming te zorgen. Wanneer Ed over de dood van zijn ouders vertelt, verandert zijn gelaatsuitdrukking voor het eerst. Zijn glimlach maakt plaats voor een uitdrukkelingsloos en in gedachten verzonken gezicht. Zijn al heel dunne lippen trillen en nemen de vorm aan van twee draden. Zijn pupillen verkleinen en worden doordringend,

alsof hij door me heen kan kijken. De aders in zijn hals vullen zich met bloed. Er zit een koude en diepe woede in zijn stem. In het dossier lees ik nochtans dat zijn ouders wel degelijk in een auto-ongeval zijn omgekomen.

Ed vertelt me ook hoe hij in zijn adolescentie zijn rol als beschermer van het domein waar hij woonde, zeer ter harte begon te nemen. Hij beschikte over heel wat vuurwapens, want zijn vader was jager en verzamelaar van pistolen. Ed leerde houden van wapens. Hij kan ermee omgaan, zowel met pistolen als met lange wapens. Hij verdedigde zijn moeder en eigendom als een Kaukasische herder in de bloei van zijn leven. Bij de minste 'afwijking' aarzelde hij niet om zich van het nodige te voorzien en rondes op het domein te maken, vooral 's nachts. Hij zette een show op. Hij vroeg zijn moeder om in haar kamer te blijven, stelde haar gerust en was midden in de nacht soms urenlang weg. "Ik wandelde graag 's nachts in ons park. Ik onderzocht alles, elk lawaai." Zo bereidde hij zich zonder het te weten voor op zijn toekomst als professioneel jager, geduldig en vastberaden, kalm en rationeel. Op het moment van ons gesprek stel ik Ed een belangrijke vraag over zijn identiteit, een vraag die ik altijd stel in het kader van mijn anamneses: "Heb je ooit schrik gehad?" Zoals ik had verwacht, antwoordde Ed me spontaan dat hij weet wat angst is, maar dat hij die nooit heeft gevoeld. "Ik heb het vele malen gezien op het gezicht van mijn doelwitten..." Daarmee is alles gezegd. Zodra zijn rondes erop zaten, keerde hij terug en kuste hij zijn moeder. Dan legde hij zich tot de vroege ochtend naast haar neer met geladen wapens. Hij beschermde haar zo terwijl zijn vader langdurig

afwezig was voor het werk. Ed had altijd een heel goede band met zijn moeder. Ook met zijn vader, maar op een andere manier. “Ik denk dat ik hen op school na nooit heb ontgoocheld.”

En toch was de adolescentie voor Ed niet eenvoudig. Hij haatte het om naar school te gaan, ook al was hij een goede leerling. Als we de psychosociale dossiers lezen, dan heeft hij het blijkbaar altijd gemakkelijk gehad. Nooit een jaar moeten dubbelen of een tekort gehad. Maar op het vlak van discipline was het anders gesteld. Niet dat Ed de lessen verstoorde en een gebrek aan respect had voor de leerkrachten, maar hij werd beschreven als een ongeleid projectiel en vooral als onontvankelijk voor elke vorm van verplichting of discipline. “Ik haatte en haat nog altijd elke vorm van autoriteit. Ik had geen vertrouwen in de andere studenten en nog minder in mijn leerkrachten. Alles wat ze me leerden, kon ik zelf doen. Ik wilde alleen dat ze me met rust lieten, mij naar huis lieten terugkeren om tijd door te brengen bij mijn ouders, mijn beste leerkrachten.” Wanneer hij geen zin had om iets te doen of, nog slechter, hij er het nut niet van inzag, dan deed hij het niet. De leerkrachten beschreven Ed als een 'passieve' tegenstander. Hij was nooit agressief, maar hij plooidde evenmin, welke straf hij ook kreeg. Een eenzame adolescent die niets deelde met zijn schoolkameraden. Hij was geïsoleerd, maar dat stoorde hem helemaal niet. Destijds hebben leerkrachten meerdere keren de moeder van Ed uitgenodigd om haar te adviseren met haar zoon een psycholoog te raadplegen. Hij was een mysterie voor zijn leerkrachten. “Mama kwam naar die stomme vergaderingen

maar ze luisterde nooit naar hen. Het kon haar net als mij geen bal schelen wat zij vonden. Mijn vader wist er zelfs niets van... Die mensen dachten dat ik ongelukkig was. Niemand kon zich inbeelden dat ik al van kleins af aan graag alleen was. De leerkrachten wilden absoluut dat ik deelnam aan de groepsactiviteiten, wat voor mij een nachtmerrie was. Ik had geen vrienden en nog minder een beste vriend. Ik werd nooit uitgenodigd bij iemand thuis. Ik heb zelf ook nooit iemand uitgenodigd. En kijk, ik leef nog altijd!”, riep hij trots, waarbij hij zijn mooie tanden liet zien. Vervolgens durf ik met hem de affectieve sfeer en, voorzichtig, de seksuele sfeer te bespreken. In tegenstelling tot de meeste van mijn andere gevallen, valt er niet veel over te zeggen. Niet dat Ed ook maar iets wil verbergen: er is gewoon niets. Alleen leegte. “Geen vrouw of kind. Wat moet ik ermee? Ik ben ontmaagd in de schooltoiletten. Ik moet 15 jaar geweest zijn. Tijdens een speeltijd. En iets oudere trut. Ik herinner me haar voor- naam niet. Ze had al een tijdje oog voor me, maar we spraken niet tegen elkaar. Zij had zin en ik ook. Ik moet toegeven dat ik haar aantrekkelijk vond. En bovendien wist ik dat velen haar al hadden gehad en dat ze ervaring had. Het was mijn eerste keer. Ik moet toegeven dat ik haar heel hard heb genomen (*lacht*). Ik heb er goed van geprofiteerd. Daarna wilde ze niets meer van me weten. Ik heb andere aanpakken geprobeerd om het opnieuw te proberen, maar zij wilde niet meer. Ze meed me zelfs. En aangezien ik een gentleman ben, ben niet meer achter haar aan gegaan. Ik hield van seks. Nog altijd. Mijn ballen leegschieten, zoals ze zeggen (*lacht*). Ik heb één enkel liefdesverhaal gehad, maar ik heb geen zin om

er met u over te praten. Misschien zou ik hier vandaag niet zijn als dat verhaal over goede gevoelens niet had bestaan... Ik heb ook mijn eigen geheimpjes, nietwaar? Net als u, neem ik aan, dokter. Voor de rest ben ik vaak naar de hoeren geweest. Wanneer ik er zin in had, ging ik er heen. Ik vind dat eenvoudiger. En ook gezonder wat mij betreft. Nu in de gevangenis blijven alleen mijn polsen me nog over (*lacht*). Mijn twee beste vrienden.”

Op het einde van de middelbare school wilde Ed niet verder studeren en stopte hij met elke vorm van onderwijs, met de goedkeuring van zijn ouders. Zijn vader nam hem in dienst in zijn bedrijf als ongeschoolde werknemer, maar met de amper verborgen bedoeling om hem op een dag de leiding over zijn zaak te geven. Op zijn 18e had Ed dus twee functies in het familiebedrijf: het domein van zijn familie onderhouden (en beschermen) en werken als logistiek assistent. Het was duidelijk dat Ed alleen de eerste functie had aanvaard, die hem uitstekend paste. Wat de rest betreft, deed zijn vader alsof hij niets zag en hield hij hem volledig de hand boven het hoofd. Hij verwachtte van zijn zoon alleen dat hij deelnam aan bepaalde vergaderingen zodat hij zou zien hoe zijn vader werkte. Met lood in de schoenen verzelde Ed zijn vader een keer per week op verschillende vergaderingen om te luisteren en te leren. Hij gruwde hiervan en meer dan wat dan ook haatte hij de vennoten van zijn vader. “Echte aanstellers. Schijnheilig en zonder enig moreel besef. Ik heb altijd een code en ethiek gehad, ook later in mijn werk. Zij helemaal niet. Er waren ook politici. Dat waren de slechtsten. Geen mening, geen beslissing. Zonder

ruggengraat. Gelukkig was mijn vader er om ze een schop onder hun kont te geven. Hij kon wel beslissingen nemen. Zodra mijn vader zijn rug had gekeerd, profiteerden ze. Ze gebruikten hem. Ik haat ze. Als ik het indertijd beter begrepen had, had ik hen allemaal gedood. Een voor een. En hun gezinnen ook. Geen nakomelingen. Zonder uitzondering. Ze bederven de mensheid.”

Ed heeft dus jarenlang het domein van zijn ouders beheerd: onderhoud, veiligheid, ... Daarna volgt een grijze zone. Een deel van zijn leven waarover Ed het weigert te hebben. We slaan daarom enkele jaren over, van de tijd als manusje-van-alles op het familiedomein naar de tijd van professioneel huurmoordenaar. “Ik heb u gezegd dat ik het over bepaalde zaken niet wil hebben, dokter. Dring niet aan. Als u respect hebt voor mij, heb ik dat voor u. Afgesproken?” Waterdicht argument. Ik moet me erbij neerleggen als ik onze goede relatie wil behouden. Jammer. Hij eindigt het gesprek met deze beroemde uitspraak van Aristoteles: “Om alleen te leven, dokter, moet men een beest of een god zijn. En ik weet dat ik geen god ben. En u, dokter?”

Edgard is een verfijnde en goed opgevoede man. Intelligent en gecultiveerd. Zijn wel degelijk aanwezige ijdelheid sluit aan op een overdreven narcisme. Het is de enige echte zwakte die ik bij hem vind. Na de verplichte sprong in de tijd gaat Ed in op zijn activiteiten als huurmoordenaar. “Het beste”, preciseert hij. Hoe is hij geworden wie hij vandaag is? Hoe heeft hij het geleerd? Behalve wat flarden geeft Ed niets prijs. “Schroom, dokter, schroom... En dit betreft trouwens niet alleen mijzelf. Tijdens mijn carrière heb ik

mensen ontmoet. Veel mensen. Vaak interessante personen. Intelligenten, goede mensen. Veel goede mensen. En ik heb hen beloofd om nooit iets over hen te vertellen. Dit is een integraal onderdeel van onze overeenkomst. Geen namen. Nooit. Ik ben een man van mijn woord. En u, dokter?" Deze manier om voortdurend de vragen naar mij terug te kaatsen is een welbekende techniek op het gebied van communicatiestrategieën. Deze methode zou bedacht zijn door de KGB, de oude inlichtingendienst van de post-stalinistische USSR. Ed gebruikt deze techniek veel. Ik leid eruit af dat hij tijdens zijn 'opleiding' op een of ander moment en op de een of andere manier in aanraking kwam met mensen uit de FSB (opvolger van de Russische KGB). Aangezien ik onze goede verstandhouding wil behouden, stel ik hem de vraag niet. Hij zou me toch niet antwoorden. Ik blijf dus op mijn honger zitten. Ed lijkt de ondervragingsmethoden goed te kennen, dat merk je meteen. Vanaf het begin van ons gesprek antwoordt hij spontaan op mijn vragen maar zijn de antwoorden afgewogen, doordacht en zegt hij vooral niet te veel en niet te weinig. Een communicatiearchitect, zoals we ze wel eens noemen. Ik wil in alle bescheidenheid zeggen dat ik ook zo iemand ben. Maar ik moet toegeven dat het bij Ed iets moeilijker is om informatie te achterhalen. Hij vertelt me graag meer vertrouwelijke dingen over zichzelf. Dat is een andere doeltreffende methode om informatie te verhullen: de gesprekspartner afleiden met nieuwe, onbelangrijke elementen. We zien deze techniek vaak in de media: plots over een nieuw onderwerp spreken om het niet meer over een ander, gevoeliger onderwerp te moeten hebben. Ik ontdek

bijvoorbeeld dat hij graag naar de Rolling Stones luistert, en meer in het bijzonder naar de nummers *Time is on my Side* en *Sympathy for the Devil*. Hij luistert er al jaren onophoudelijk naar. Hij houdt ook van klassieke muziek. "Het is moeilijk om je in de gevangenis te concentreren op een mooie symfonie. Er is geschreeuw en zelfs gekrijs. Hier wordt meer naar rap geluisterd. Ik vind dat verschrikkelijk. Het is vulgair." Ed leest ook en werkt aan zijn conditie. Hij heeft veel lichaamsbeweging in zijn cel, die zijn vriend is geworden. Hij zit er al jaren. Hij vertelt me dat hij een heel goede band heeft met zijn muren. "Ik ga bijna nooit naar de binnenplaats. Zodra je er een stap zet, word je benaderd door zombies die je voorstellen om mee te doen aan drugsmokkel... Deze zombies zijn een verloren zaak. Ze stinken, ze leven alleen voor hun drugs en zijn zelfs niet menselijk meer. Volgens mij wassen ze zich niet eens... Ze zijn allemaal al dood." Volgens de informatie die ik van de gevangenis heb gekregen, is Ed een voorbeeldige gevangene. Hij is discreet, autonoom, beleefd en respectvol tegenover de cipiers. In al die jaren in de gevangenis is er geen enkel tuchtdossier tegen hem opgesteld. Hoewel hij een afkeer heeft van autoriteit, heeft Ed zich aangepast, is hij opgegaan in de massa. Hij heeft innerlijke kracht gevonden om niet in conflict te raken met de gevangenis. Zijn aanpassingsvermogen is een ander groot kenmerk van zijn psychologische profiel en is een gevaarlijke kwaliteit. Hieruit blijkt een echte vorm van intelligentie. Veel meer dan uit bijvoorbeeld goede schoolresultaten. Ed moest zich in zijn vak voortdurend aanpassen: geen vaste werkuren, veel verplaatsingen, een onwrikbare

discretie die van hem grote geestelijke lenigheid verlangt, talloze gesprekspartners met soms bijna bovennatuurlijke eisen, ... “Mij aanpassen is mijn vak”, vertelt hij me herhaaldelijk. “De rest is logistiek. En de logistiek volgt altijd, dokter.”

Edgard heeft een groot aantal slachtoffers gemaakt. Vooral mannen, maar niet uitsluitend. Er waren ook vrouwen en twee kinderen van jonge leeftijd. Het is niet mijn taak om op de feiten terug te komen: ik moet me in de eerste plaats uitspreken over Eds capaciteiten om zich weer in de maatschappij te integreren, en dit na talrijke jaren in de gevangenis. Ik moet hem niettemin ondervragen over de feiten. Ik wil weten hoe hij jaren na datum terugkijkt op zijn traject en daden. Waar de meeste gevangenen de feiten proberen te minimaliseren of er op een manier over spreken om zich te laten vrijpleiten of zelfs als slachtoffer voor te doen, gaat Ed niet in op details. Hij legt me heel rationeel uit dat hij een professional is, zoals ik in mijn domein. “Mensen bestellen. Als de overeenkomst realistisch is en de moeite loont, voer ik uit. Ik stel nooit vragen over de mensen die ik moet doden, laat staan over de motieven die mensen hebben om hun moord te bestellen. *Not my business!* Ik bestudeer mijn target om zijn gewoonten te kennen. Soms trek ik daar veel tijd voor uit. Het kan maanden of soms meer dan een jaar duren om hem te benaderen. Ik neem graag mijn tijd om een actieplan op te stellen dat rekening houdt met een reeks onvoorziene omstandigheden. Ik bereken, ik denk na, ik lokaliseer, ik spreek met mijn bronnen, ... Ik zeg mijn opdrachtgevers altijd dat ze me geen enkele deadline mogen

geven. Dat is een voorwaarde *sine qua non* voor een samenwerking. Er zijn ook andere regels: geen namen, geen rechtstreekse interactie, geen eisen over de methode, ... Ik heb altijd met mijn eigen materiaal gewerkt. Een pistool, gewoonlijk van klein kaliber, of mes. Ik hou van jachtmessen. Ik kan er goed mee overweg. Ik bied geen opties in de stijl van het martelen van het doelwit en ik verkracht niet voor de dood (zoals sommige van mijn concurrenten voorstellen),... Ik elimineer, snel en goed. Netjes. Zonder fantasietjes. Dat staat in onze overeenkomst. Maar wanneer ik een contract over u heb, bent u er zeker van eraan te gaan. Ik vind mijn doelwit altijd, zelfs tot het einde van de hel, waar ik al verschillende keren ben geweest. En ik ben er altijd van teruggekomen. Vandaar, in alle bescheidenheid, mijn uitstekende reputatie." Omdat ik merk dat hij goed op dreef is, vraag ik hem naar vrouwen en kinderen, en ben ik verbaasd dat hij me bijzonder gemakkelijk antwoordt. "Een van de twee vrouwen was een primair doelwit. Ze was dus het doel van mijn overeenkomst. Een zakenvrouw met politieke gevolgen... De andere was nevenschade, net als haar twee kinderen. Ik moest me bezighouden met de echtgenoot, maar in tegenstelling tot wat ik dacht, was hij niet alleen thuis. Zijn vrouw en twee jonge kinderen waren er ook. Ik had me vergist. U hebt zich toch ook wel al eens vergist, dokter? De enige manier om mijn fout recht te zetten, was door hen ook te doden. En dus negen schoten in plaats van drie: een in het hart, een in het hoofd, en een in de lever voor elk van hen. Ik heb dat uiteraard aan mijn opdrachtgever gefactureerd met de woorden: 'onvoorziene nevenschade'.

Hij betaalde zonder discussie. *Business as usual!* Ik verdiende goed geld in die tijd... Mijn ouders waren zo trots op mijn succes!" Ed richt de ogen tot de hemel en glimlacht, zoals zo vaak wanneer hij het over zijn ouders heeft. Ik breng hem snel terug naar de realiteit door hem te confronteren met de vele levens die hij heeft genomen. Hij staart me aan en na een lange zucht te slaken gaat hij verder: "Dokter, ik vervul gebeden. Vaak help ik deze mensen om de sprong te wagen. Ofwel zijn ze het niet waard, ofwel zijn ze zo slecht dat het leven hen in mijn armen duwt zodat ik me met hen bezighoud. Voor hen heeft de wijn al geen smaak meer. Om nog te zwijgen over whisky. God doodt in het wilde weg. Ik nooit! U houdt van uw gekoesterde schuld, zoals veel mensen. Ik niet. De truc is om aan niets te denken. En verder, dokter, laat ik u met uw waardeloze moraal. Niemand geeft erom, vooral ik niet. Geloof het of niet, dokter, ik ben een goede man. Ik heb waarden. Niet dezelfde als die van u, maar ik heb er, veel zelfs. Net als u ben ik een mens met kwaliteiten en gebreken. Het kan me niet schelen als u in mij een monster ziet. Ik heb het gezegd tijdens mijn assisenproces: de gerechtigheid van de mensen kan me geen reet schelen. Denk van mij wat u wil. Ik weet dat u hier bent om te zeggen of ik gek ben en nog een gevaar voor de maatschappij ben. Ik ben zo eerlijk mogelijk geweest met u. Ik heb u alleen verzwegen waar ik echt niets over mag vertellen. Mijn geheime tuin. U zou hetzelfde gedaan hebben in mijn plaats, dokter. Daar ben ik zeker van. Want u bent menselijk. Net als ik..."

Tijdens ons laatste gesprek bedankt Ed me uitvoerig omdat mijn bezoeken een aangename afwisseling waren in

het dagelijkse, monotone leven in de gevangenis. Hij groet me met een flinke handdruk vergezeld van een knipoog: "We zien elkaar terug in de hel, dokter. Want daar zult u net als ik terechtkomen. Ik zal u opzoeken..." Dat is de laatste keer dat ik Ed zou zien. Ik heb deze lange opdracht eindelijk tot een einde gebracht. Ik moet alleen nog mijn verslag opstellen, waarvan de basis al goed gevorderd is. Ed is een typisch voorbeeld van psychopathie. Voor mij is hij onverbeterlijk. Normaal gezien zie ik hem nooit meer en daar ben ik verschrikkelijk blij om.

Aan het einde van mijn bezoeken moet ik denken aan drie fictieve figuren die heel wat psychopathische kenmerken delen met Ed: Francisco Scaramanga (*The Man With The Golden Gun*, roman van Ian Fleming die postuum werd uitgebracht in 1965 en film van Guy Hamilton uit 1974), Anton Chigurh (*No Country for Old Men*, roman van Cormac McCarthy uitgebracht in 2005 en film van de gebroeders Cohen in 2007), maar ook Mona Demarkov (*Romeo is Bleeding* van Peter Medak, uitgebracht in 1993). Francisco Scaramanga is niet alleen een van de meest geslaagde schurken uit de *James Bond*-reeks, hij deelt ook meerdere punten met Ed: eerst en vooral is hij ook een huurmoordenaar die gewaardeerd wordt in het milieu en zelfs als een van de besten wordt beschouwd. Net als Ed heeft Scaramanga, schitterend neergezet door wijlen Christopher Lee, een charismatische kant. Hij is opgevoed, vriendelijk, elegant, attent en bereikt een zekere rijkdom dankzij zijn werk. Scaramanga begon echter al op heel jonge leeftijd en maakte zijn eerste slachtoffer op de leeftijd van 15 jaar door een politieagent

neer te schieten die zelf een olifant van het circus van zijn vader had neergeschoten. Die olifant was de enige echte vriend van Francisco. Net als Ed is Francisco een misantroop en is hij graag alleen. Als jongeman is hij een soort lijfwacht en *punisher* die werkt in de casinowereld. Hij zorgt ervoor dat valsspelers hun trucjes voor gemakkelijk geld bitter betreuren. Hij zou ook dicht bij de KGB staan (zoals Ed?), waarvoor hij enkele contracten uitvoert. Maar op zoek naar vrijheid en na talrijke reizen begint Scaramanga voor zichzelf en wordt hij 'de man met het gouden pistool', door zijn *modus operandi* die bestaat uit het doden van zijn slachtoffers met een gouden kogel. Ed heeft geen echte *modus operandi*. Hij legt me uit dat het niet aangeraden is om verschillende moorden op dezelfde manier uit te voeren. Er is afwisseling nodig om de onderzoekers in de war te brengen. "Ik gebruik ofwel een handvuurwapen ofwel een mes, bij voorkeur een jachtmes. Effectiviteit zit niet in verfijning, dokter." Scaramanga vraagt miljoenen dollars voor zijn contracten. Hij wordt heel snel heel rijk en kan zich een eiland kopen en zich voltijds de diensten veroorloven van zijn trouwe medewerker Tric Trac. Ed heeft me nooit verteld hoeveel hij vroeg voor zijn opdrachten, maar hij was heel rijk. Zelfs als hij dat kon, zou hij zich nooit laten vergezellen door een Tric Trac. "Het is een eenzaam werk. Het overleven hangt ervan af. Ik ben een eenzame wolf en ik raad iedereen die met het vak begint aan hetzelfde te doen. Het is altijd hetzelfde: hoe minder mensen ervan af weten, hoe beter." Ed blijft altijd heel ontwijkend over de financiële aspecten van zijn business. Nog een grijze zone.

Ed deelt interessante aspecten met andere fictieve personages, en in het bijzonder met een van mijn favorieten: Anton Chigurh. Ik ken Anton goed. Ik heb veel met hem te maken gehad. Hij is volgens mij een van de mooiste voorbeelden van psychopathie in de film. De verfilming van de roman *No Country for Old Men* won vier Oscars, waaronder die voor beste bijrol voor de Spaanse acteur Javier Bardem in de rol van Chigurh. Behalve dat hij een huurmoordenaar is die een koffer vol dollars moet vinden, komen we zowel in de roman als in de film niet veel over hem te weten, zoals zijn beroep vereist. De personen die hem zijn tegengekomen en nog steeds in leven zijn, spreken over een man met normale grootte en lichaamsbouw. Hij was een dertigtal jaar oud en had een donkere huid. In de roman heeft hij blauwe ogen, "Lapisblauw. Afwisselend briljant of volledig ondoorzichtig. Zoals natte stenen." In de film heeft hij donkere ogen. De mensen hebben echter een bizarre haartooi onthouden, uit een andere tijd. Hij verplaatst zich traag en discreet, zoals een kat. Soms in pantoffels om geen lawaai te maken. Altijd kalm. Beheerst. Zoals Ed. Maar wat ons interesseert, is zijn psychologisch profiel. We vinden bij Anton de kern van psychopathie: een diepe affectieve stoornis (om niet te zeggen een totaal gebrek aan affectie en emotie), maar ook een nagenoeg totale afwezigheid van empathie. Hij straalt geen enkele vorm van menselijkheid uit, alleen een grote kilheid. Anton is een vakman in misdaad. Hij doodt iedereen die hij moet elimineren in het kader van zijn opdracht, maar ook anderen. Zijn overmatige narcisme geeft hem een bijna goddelijke rol. Hij discussieert graag met zijn

toekomstige slachtoffers, die van hun stuk zijn gebracht door zijn metaforische en ingewikkelde taalgebruik. Hij beschouwt zich als God en speelt zo met het leven van onschuldigen door het opgooien van een munt. De inzet is hoog! Hij vertoont geen enkel medelijden en handelt vastberaden en strategisch. In tegenstelling tot Chigurh, wiens non-verbale communicatie alle duisternis van de ziel uitdrukt, lijkt Ed me sympathiek, toch aan de oppervlakte. Redelijk kenmerkend voor de psychopaten die ik in de gevangenis heb bezocht, is precies dit verschil tussen een oppervlakkige sympathie en een oncomfortabel gevoel dat ze ongewild opdringen aan hun gesprekspartners. Want ook al is Ed altijd heel vriendelijk tegen me, ik voel me nooit zo helemaal op mijn gemak of comfortabel als hij zou willen. Een van mijn oude bazen, een Amerikaan, zei me altijd dat dit onbehaaglijke gevoel (*'feeling uncomfortable or sick'*) dat je voelt in aanwezigheid van iemand, een goede diagnostische test is voor de psychopathie. En dat ondanks al zijn inspanningen tot sympathie. Want het klopt dat de meeste van deze personen die ik in de gevangenis heb ontmoet, altijd heel vriendelijk waren tegen mij. Achter deze oppervlakkige sympathie deed Ed me aan Anton denken: koud, vastberaden en vooral meedogenloos. Hij is keihard en ondergaat de gebeurtenissen in het leven zonder er de minste impact van te voelen. Zijn betoog is ontdaan van elke emotie. Op geen enkel moment uit hij ook maar iets van spijt. Een ander typisch kenmerk is dat hij ook ongevoelig is voor stress en voor wat we angst noemen. Hoeveel gevangenen en veroordeelden heb ik al niet ontmoet die posttraumatische stress

hebben door de feiten die ze zelf hebben begaan! Een man die zijn eigen gezin met een bijl heeft uitgemoord en die er vanaf dan elke nacht van droomt. Een jonge man van nauwelijks twintig die zijn mishandelende grootvader had gedood en die sindsdien door hem werd achtervolgd. Hier: niets. Net als Anton reeg Ed de contracten aaneen en sliep hij de daaropvolgende nacht op beide oren. Talrijke gevangenen ontwikkelen grote stress zodra ze in hun cel zijn opgesloten... Dat geldt niet voor psychopaten. Zij passen zich aan. Traag maar zeker. Er bestaat trouwens veel interessante literatuur over psychopathie op het vlak van evolutie. Sommige psychologen en filosofen stellen zich deze vraag: zou psychopathie uiteindelijk geen 'mooi evolutionaire machine' zijn? Een product van onze evolutie? Er zijn ook steeds meer boeken die dit psychopathische profiel 'verheerlijken' en zelfs het nut ervan vermelden in bepaalde functies of bepaalde bevoegdheidsdomeinen. Zoals een militair die ik in Engeland ontmoette me ooit zei: "We hebben mensen nodig die beslissingen kunnen nemen, die hun gevoelens opzij kunnen zetten... zonder maagzweren te krijgen." Nietwaar?

Tijdens congressen over forensische psychiatrie heb ik weleens een vrij bekende Amerikaanse psychiatrisch expert ontmoet. Deze collega, Park Dietz, heeft in honderden strafrechtelijke en burgerlijke dossiers getuigd, en hij heeft vele academische posities bekleed. Hij was ook consultant voor talloze media. Dit is redelijk logisch als je weet op welke dossiers hij heeft gewerkt: onder meer dat van Jeffrey Dahmer, Ted Kaczynski ('*The Unabomber*'), John W. Hinckley (de man

die president Reagan probeerde te vermoorden) en Andrea Yates. Ik heb nooit het geluk gehad om hem als supervisor te hebben, maar ik heb over honderden van zijn interventies gehoord, in het bijzonder over een van zijn beroemde dossiers waarvan de vergelijking met het personage van Anton Chigurh vrij direct kan worden gemaakt. Dit personage heet Richard Kuklinski, een huurmoordenaar. Hij is een Amerikaan van Poolse afkomst en werkte meer dan twintig jaar voor verschillende Italiaans-Amerikaanse maffiafamilies. Hij bekende meer dan honderd personen te hebben gedood tijdens zijn carrière. Hij was heel professioneel en werd lange tijd beschouwd als een van de beste huurmoordenaars op de markt. In talloze interviews die beschikbaar zijn op YouTube legt hij uit dat hij graag experimenteert met de manieren om zijn doelwitten uit te schakelen. Zo verschilt zijn strategie sterk van de ene op de andere moord, zoals bij Ed, wat de taak van de onderzoekers danig bemoeilijkt. Kuklinski kreeg de bijnaam '*Iceman*', want hij verdoezelde vaak het tijdstip van overlijden van zijn slachtoffers door hun lichamen in een koelcel te bevriezen. Ik zou deze bijnaam toch anders verklaren. Ik heb veel gelezen over Kuklinski, en in het bijzonder een boek van Philip Carlo met als titel *The Ice Man: Confessions of a Mafia Contract Killer* (2009). Ik heb ook veel van zijn interviews gezien, vooral dat met Park Dietz. Kuklinski was zonder twijfel een angstaanjagend figuur. Hij was ware natuurkracht (1,95 m en 136 kilo) en straalde een extreme kilheid uit waarvan vele psychologen, psychiaters en criminologen hebben kunnen getuigen. Sommigen waren echt getraumatiseerd door hun ontmoeten

met Richard, zo sterk straalde hij onmenselijkheid uit. Zijn nagenoeg volledige afwezigheid van emoties, wroeging, mededogen en een onfeilbare vastberadenheid hebben van hem de bekendste Amerikaanse huurmoordenaar gemaakt. Wat me interessant leek is dat hoewel hij als kind en tiener vaak mishandeld is, in het bijzonder door een alcoholverslaafde en agressieve vader, Richard erin geslaagd is een gezin te stichten (wat Ed en Anton nooit deden) en de man van Barbara en de vader van drie kinderen is geworden. In zijn gezin stond hij bekend als heel autoritair en heel dominant. Tegenover zijn vrouw was hij verbaal en fysiek gewelddadig. Volgens het dossier heeft hij zijn kinderen echter nooit mishandeld. Toen hij in 1986 werd gearresteerd, was zijn echtgenote helemaal niet verrast. Richard werd meermaals veroordeeld tot levenslange gevangenisstraf en stierf in 2006 een natuurlijke dood.

Net als Ed en Anton hoorde Richard tot de minderheid van mensen waarvan het handelen zonder enige echte twijfel zogenaamde antisociale psychopathie vertoonde. Want al deze mensen hebben overtredingen begaan zoals moord en doodslag. Maar op het risico af te choqueren, ben ik ervan overtuigd dat de meeste psychopaten buiten de muren van de gevangenis leven. Ze leven onder ons, zonder evenwel de wetten van onze maatschappij te overtreden. In tegenstelling tot wat iedereen gelooft, zijn psychopaten lang niet de bloederige moordenaars zoals de media hen al te vaak karikaturaal afbeeldt. Dat betekent echter niet dat ze goed functioneren: ze kunnen de gedaante aannemen van de misbruikende echtgenoot, de ongeschikte en tirannieke

baas, de corrupte advocaat, de arts zonder enige beroepsethiek, ... Zoals Ed me tijdens een van onze ontmoetingen zei: "Iedereen is liever omringd door engelen dan door duivels, maar goed... het is niet anders." We zijn dus redelijk ver verwijderd van de grote karikaturen uit de film. Als voorbeeld nemen we een van mijn bekendste collega's die vaak tot de psychopaten wordt gerekend: Hannibal Lecter. Heel wat mensen hebben me vragen gesteld over zijn profiel: het absolute kwaad! Ik leg altijd uit dat hoewel ik graag de romans van Thomas Harris las en naar hun filmbewerking keek, ik in mijn carrière nooit iemand ben tegengekomen met een profiel als dat van Hannibal Lecter. Ik heb enkele twijfels over het realisme van dergelijk personage. Hannibal is, zoals vele psychopaten in films, een karikatuur van het profiel: heel intelligent, een briljante psychiater, machiavelistisch, manipulerend, onderlegd, culinair verfijnd, muziekkliefhebber, een tekenaar met een olifantengeheugen, ... Kortom, hij heeft veel te veel kwaliteiten voor één enkele man. Ik geloof er helemaal niet in. Hoewel hij een geduchte moordmachine is geworden, blijft Ed niettemin een mens, wel met een atypisch profiel door zijn gebrek aan menselijkheid. Hij blijft echter een man met een tengere gestalte en psychologische kwetsbaarheden. Ik heb er overigens veel gevonden bij hem: zijn overdreven narcisme (klassiek bij primaire psychopaten), zijn gebrek aan introspectie, zoals bij Anton, heel beperkte sociale vaardigheden, in tegenstelling tot Richard en Hannibal die 'de schijn kunnen ophouden' in de relatie met de ander. Hervey Cleckley beschrijft de meerdere gezichten van psychopaten goed in zijn beroemde

Mask of Sanity (1941), een belangrijk werk over psychopathie. Richard Kuklinski werd zo tijdens zijn proces beschreven als 'een ideale buur'. De meest opvallende kwetsbaarheid van Ed bevindt zich hoogstwaarschijnlijk in de band met zijn ouders. Zijn niet-verbale communicatie heeft hem ver-raden. Ik lees het vaak: we luisteren te veel naar mensen en kijken er onvoldoende naar, want het lichaam vertelt. Wanneer ik over het ongeval (of volgens hem de moord) van zijn ouders praat, zie ik zijn gezicht veranderen. Ik merk geen droefheid, maar wel een ijzige, verschrikkelijke woede die alleen maar tot uiting wil komen. Een woede die we zien bij grote narcisten en dus ook bij psychopaten. Deze onervulde woede zal altijd aanwezig blijven en zal met name zijn wat hem nog steeds zo gevaarlijk zou maken, zovele jaren later. Wat Hannibal Lecter betreft, na veel over hem te hebben gelezen, lijkt hij mij duidelijk maar één trauma te hebben: hij zag zijn zusje Mischa worden opgegeten door leden van de Litouwse *Schutzmannschaften* (*Hannibal Rising*, 2007). Ik vond geen enkel ander trauma. Kan een enkel dergelijk trauma een 'onfeilbaar' genie van het kwaad zoals Hannibal Lecter veroorzaken? Het antwoord op die vraag is niet eenvoudig. Maar het blijft niettemin zo dat, tot het tegendeel bewezen is, Hannibal Lecter een fictief personage blijft. Nog een boeman die ons collectief onbewuste komt bezetten.

Naast Anton en Francisco vermeld ik personages zoals Alex DeLarge (*A Clockwork Orange* van Stanley Kubrick, 1971), Bill, het hoofd van de Deadly Viper Assassination Squad (*Kill Bill* van Quentin Tarantino, 2003 en 2004), Castor Troy (*Face/Off* van John Woo, 1997), Mr Blonde (*Reservoir*

Dogs van Quentin Tarantino, 1992), Roger 'Verbal' Kint, *aka* Keyser Söze (*The Usual Suspects* van Christopher McQuarrie, 1995). Nog anderen trokken ook mijn aandacht: Toecutter (de 'chirurg') in de uitstekende eerste *Mad Max* (Joe Miller, 1979), de verschrikkelijke en sadistische Ramsay Bolton (in de reeks *Game of Thrones*, vanaf 2011), Mick Taylor in de langlopende Australische reeks *Wolf Creek* (Greg McLean, 2005, gebaseerd op ware feiten). De angstwekkende Max Cady in *Cape Fear* (1962 en 1991); de uitstekende politieagent en drugsverslaafde psychopaat, Norman Stansfield (gespeeld door Gary Oldman) in *Léon* (1994); George Harvey, de psychopaat in de film *The Lovely Bones* van Peter Jackson (2009, naar de roman *La nostalgie de l'ange* van Alice Sebold, 2002). Technisch gezien is Harvey een heteroseksuele psychopaat met een morbide voorkeur voor adolescenten. Het is een heel realistisch fictief personage zoals ik er al enkele in mijn functie als expert heb ontmoet. Oswald 'Oz' Cobb, alias de Penguin in de gelijknamige reeks op HBO (2024); de corrupte en heel manipulatieve flik Alonzo Harris in *Training Day* (Antoine Fuqua, 2001); Jack, de obsessieve seriemoordenaar van Lars Von Trier in zijn recentste langspeelfilm *The House that Jack built* (2018; opgelet: *Scar Movie*), die, wat ongebruikelijk is voor deze regisseur, een schandaal veroorzaakte op het Filmfestival van Cannes vanwege scènes van ondraaglijk geweld. De controlerende en obsessieve dimensie van Jack stemt ook overeen met de werkelijkheid. Silas Lynch (*The Birth of a Nation*, 1915); Lacenaire in *Les Enfants du paradis* (Marcel Carmé, 1945); de eerwaarde Harry Powell in *The Night of the Hunter*

(Charles Laughton, 1955); het crapuul Denis Klein (gespeeld door Gérard Depardieu) in de film *36 quai des Orfèvres* van Olivier Marchal (2004). Ik zag onlangs een uitstekende Nieuw-Zeelandse film. Deze film gaf mij een klap in het gezicht! Het gaat om *The Rule of Jenny Pen* van James Ashcroft (2004) (*Scar Movie*). In deze film speelt de fenomenale acteur John Lithgow de rol van een sadistische psychopaat van de derde leeftijd (zoals ik vaak zeg: “eens psychopaat, altijd psychopaat...”) die zich dement voordoeft (overigens vergezeld van zijn empathische meid Jenny Pen) en de andere gepensioneerden in het rusthuis foltert. Door de geweldige prestatie van Lithgow en zijn angstaanjagende personage biedt deze film een echte ervaring die ons allemaal veroudering met geleidelijk verlies van vermogens en functies voorspiegelt. In deze lange film maken we kennis met zwakkeren die de prooi worden van een meedogenloos sadistisch roofdier. Zo kan het leven aan het einde van het bestaan nog een gevechtssport worden. *The Rule of Jenny Pen* is een geweldige film en toont ons vooral een geslaagde en atypische antagonist waar waarschijnlijk nog over wordt gesproken. Dexter Morgan (reeks *Dexter*, 2006) is ook een mooi voorbeeld waarin de diepte van het personage is uitgewerkt en draait rond emotionele en relationele moeilijkheden. Is Dexter een soort psychopathische burgerwacht? Ja, als we de hypothese van David T. Lykken (1957) van de universiteit van Minnesota volgen. Hij stelt dat de psychopaat ook een soort held is, maar vooral gekenmerkt wordt als onverschrokken en onversaagd, in tegenstelling tot de klasieke helden die de basisemotie angst voelen. Deze ongevoe-

ligheid voor angst doet hen gemakkelijker tot daden overgaan. We kunnen ons echter inbeelden dat zo iemand, zoals bij Dexter, zijn mogelijkheden zou gebruiken voor doeleinden die minder afschuwelijk en menselijk aanvaardbaarder zijn: andere schurken uitschakelen! Een psychopaat die zijn moordneigingen inzet door krapuul om te brengen?

Op het risico af chauvinistisch over te komen, moet ik vertellen over een andere mooie weergave van psychopathie in de film, die van het personage Ben in het legendarische *C'est arrivé près de chez vous* (1992). Ben is een opportunistische seriemoordenaar, zonder enige twijfel een psychopaat. Hij is narcistisch, opvliegend, impulsief en gewetenloos. Zijn activiteit wordt in het beeld gebracht door een filmploeg die een reportage over hem maakt, wat zijn al uit zijn voegen barstende narcisme nog vergroot. Het personage is in meerdere opzichten interessant. Om te beginnen stemt het goed overeen met hoe een echte psychopaat in het echte leven zou kunnen zijn. Ook het 'masker van normaliteit' kan worden getoond. Want Ben heeft een gezin en vrienden, en wordt op het eerste gezicht beschreven als redelijk sympathiek en sociaal. Zijn gedrag en houding hebben generaties kijkers doen lachen; veel van zijn oneliners zijn tegenwoordig cult-uitspraken geworden. Deze film moet absoluut worden bekeken met een goede dosis ironie, anders loop je het risico te worden gechoqueerd of getraumatiseerd (*Scar Movie*). Maar we mogen bij dit alles niet vergeten wie Ben echt is: een monster van een mens dat vrouwen en kinderen doodt, verkracht en ik zou nog veel meer kunnen noemen. Naast het

personage Ben is de film heel interessant omdat we machteloos getuige zijn van de daden van Ben en, nóg slechter, omdat zijn personage er ondanks de talrijke gewelddaden aantrekkelijk wordt voorgesteld. Sommige films, waarover we het in hoofdstuk 4 zullen hebben, doen dat heel goed: ze maken ons medeplichtig aan de antagonisten. Erger is dat deze antagonisten vaak heel brutaal en sadistisch zijn, en in de loop van de film echte helden worden waarmee we ons kunnen identificeren. Het gaat om films als *Natural Born Killers* met de personages Mickey Knox en Mallory Wilson (Oliver Stone, 1994), *The Devil's Rejects* met het gezin Firefly (Rob Zombie, 2005) en ten slotte het uitstekende (heel realistische en hedendaagse) *Joker* van Todd Phillips (2019). Met deze realistische schurken liggen de kaarten omgekeerd: ze hebben de bijzonderheid dat ze ons gemakkelijk op het verkeerde spoor kunnen zetten, het verschil tussen goed en kwaad doen vervagen en ten slotte een uitlaatklep voor ons zijn door horror en meer in het algemeen het kwaad toe te staan of zelfs goed te keuren. Door hun zienswijze aan te nemen, riskeren we hun standpunt over te nemen en ze niet louter te begrijpen maar zelfs bijna excuses voor hen te maken.

Omgekeerd bestaan er ook psychopathologische profielen waarmee we ons nooit identificeren, omdat ze zo donker en weerzinwekkend zijn. Zij zijn ook heel realistisch en verdienen het ook om hier te worden vermeld. De meest iconische is volgens mij Henry (*Henry: portrait of a serial killer* van John McNaughton, 1986, *Scar Movie*). Wegens zijn realisme en authenticiteit is dit personage (geïnspireerd op de

seriemoordenaar Henry Lee Lucas) een van de beste voorstellingen in de film van wat we technisch de 'seriemoordenaar' noemen. Henry is een brutale en meedogenloze psychopaat. Hij is ook heel gestoord wegens een moeilijk levensparcours. Ook zijn mama was immers gestoord. In hetzelfde genre (heel extreem en dus niet te bekijken als je geen sterke maag hebt) is er de film *Scrapbook* (Eric Stanze, 2000) die ons de beproevingen toont van Leonard, psychopathische seriemoordenaar, en zijn slachtoffer, Clara. Henry en Leonard zitten dicht bij de realiteit; zo goed en realistisch zijn hun personages ontwikkeld. Seriemoordenaars worden in de (voornamelijk Anglosaksische) media immers vaak voorgesteld als 'fenomenen', en voor sommigen zelfs als echte sterren. Denk maar aan Charles Manson, John Wayne Gacy of Dahmer. Dahmer is een uitzondering; in tegenstelling tot Gacy, Manson en anderen kan hij geen psychopaat worden genoemd. We komen er later op terug. Het weerhoudt hem echter niet om aan de criteria van seriemoordenaar te voldoen. Sommige seriemoordenaars zijn bijna een legende geworden, maar ze blijven de uitzondering. In de werkelijkheid zijn seriemoordenaars, voor zover ik weet, eerder mensen die een miserabel en moeilijk leven leiden. Op enkele uitzonderingen na gaat het om sociaal geïsoleerde mensen. Denken we aan het personage van Fritz Honka in de film *Golden Gloves* (2019, *Scar Movie*), geïnspireerd op een echte seriemoordenaar. We vermelden ook de monsterlijke Errol Childress, de fanatieke seriemoordenaar in het eerste seizoen van de dramaserie *True Detective* (2014)).

Naast deze goed ontwikkelde personages bestaan er ook die minder geloofwaardig zijn in de ogen van een forensisch psycholoog als ikzelf, antagonisten die voorgesteld worden als psychopaten maar het helemaal niet zijn. Dahmer is daar een heel goed voorbeeld van (seizoen 1, *Dahmer – Monster: The Jeffrey Dahmer Story*, 2022). Jeffrey Dahmer wordt in de media vaak beschouwd en beschreven als een kannibalistische psychopaat, maar dat klopt niet. En zij die hem hebben onderzocht, waaronder de eerder vermelde dr. Park Dietz, hebben dit bevestigd. Dietz gaf tijdens zijn getuigenis voor het hof in 1992 overigens zijn mening weer: Dahmer is niet gek! Zelfs niet als zijn moorden verder gaan dan wat een geestelijk gezond persoon zich kan voorstellen. ('The Expert who Convinced a Jury that Jeffrey Dahmer was Sane', *The New Yorker*, 8 mei 1994). Dahmer is wel degelijk een seriemoordenaar. Maar uit psychopathologisch oogpunt, en ook al zijn de experts het hierover niet eens, paste hij vooral en bovenal in het spectrum van autistische stoornissen. Alle experts hebben echter een diagnose van psychopathie uitgesloten. Een ander interessant voorbeeld is dat van Norman Bates. Hij wordt in boeken regelmatig beschreven als een psychopaat. Maar dat is hij helemaal niet! Zowel in de film van Alfred Hitchcock (*Psycho*, 1960) als in de reeks *Bates Motel* (Carlton Cuse, Kerry Ehrin en Anthony Cipriano, 2013) is het duidelijk dat hij lijdt aan een geestelijke ziekte die valt onder psychose. In tegenstelling tot Dahmer zou ik er mijn handen voor in het vuur steken dat Bates heel waarschijnlijk in het psychiatrisch milieu zou worden geïnterneerd. In dezelfde lijn als deze laatste vermelden we ook het perso-

nage Bartel, gespeeld door de uitstekende Jackie Berroyer in de Belgische film *Calvaire* van Fabrice Du Welz, uitgebracht in 2004 (*Scar Movie*). We vermelden evenzo Francis Dolarhyde (gespeeld door Ralph Fiennes) in de film *Red Dragon* (Brett Ratner, 2002), Franck Neuhart in de film *La prochaine fois je viserai le cœur* (Cédric Anger, 2014) (persoonage gehaald uit de zaak Alain Lamarre, de moordzuchtige politieagent van de Oise, ontoerekeningsvatbaar verklaard voor zijn daden en lijdend aan een vorm van schizofrenie), Frank Zito (van de cultfilm *Maniac* van William Lustig, 1980). Ondanks de schande van hun daden zijn deze personages geen psychopaten. Ze lijden aan een geestelijke ziekte en in het echte leven zouden ze heel waarschijnlijk worden geïnterneerd en niet veroordeeld.

In de werkelijkheid, maar ook in de films, bestaan er ook ingewikkelder en 'borderline' gevallen waarover heel wat specialisten zich hebben gebogen, maar ze kwamen nooit tot een consensus. Is er een geestesziekte? Echt, gesimuleerd? Wat met de strafrechtelijke verantwoordelijkheid? In die tijd hoorde Jeffrey Dahmer tot die ingewikkelde gevallen. Ik ben persoonlijk meerdere malen geconfronteerd geweest met situaties waarbij andere collega's moesten tussenkomen zodat ik de zaken duidelijker kon zien en afstand kon nemen. Te allen tijde moeten fouten worden vermeden zoals iemand onnodig naar een psychiatrisch ziekenhuis sturen of een geesteszieke in de gevangenis laten zitten terwijl die verzorgd moet worden. Op fictief vlak is de meest iconische heel waarschijnlijk Arthur Fleck in *Joker* (2019), maar ook in *Joker: Folie à Deux* (Todd Phillips, 2024). Deze tweede film

gaat overigens precies over de centrale vraag van de hypothetische geestesziekte van Arthur Fleck. In de meeste klassieke versies van het verhaal is het personage duidelijke excentriek, kwaadaardig en sadistisch. Maar is hij daarom 'zot'? Volgens mij niet. In 2022 heb ik een essay geschreven over de psychopathologie van de Joker. Ik heb een grote database opgesteld uit verschillende bronnen. Van daaruit heb ik enkele klinische analyses gemaakt en diagnostische pistes voorgesteld. Er moet een onderscheid worden gemaakt tussen de 'meer klassieke' versies en die voorgesteld door Todd Phillips in zijn twee films. Op een enigszins simplistische manier is de Joker een personage dat bovenal ernstige persoonlijkheidsstoornissen vertoont met een ernstige antisociale structuur (zoals zeer goed geïllustreerd in *The Dark Knight* van Christopher Nolan, 2008). Hij is ook narcistisch en heel sadistisch. Ik heb overigens geen argument om een geestelijke ziekte *sensu stricto* te vermelden, ook al verblijft hij in het asiel van Arkham. Volgens mij hoort hij eerder in de gevangenis thuis. Ik ben in het kader van mijn werk als deskundige nooit dit type excentrieke, onvoorspelbare, anarchistische en non-conformistische personage tegengekomen. De Arthur Fleck-versie van het personage, die van Todd Phillips, is voor mij de meest interessante. Zijn profiel is het meest uitgewerkt en het meest complex. Arthur is een gekwetste man, getraumatiseerd door het leven. Zijn psychische ontwikkeling wijst op zijn minst op kindermishandeling (vandaar zijn lach gerelateerd aan het bestaan

van een pseudobulbair syndroom³, welbekend bij neurologen); zijn moeder leed aan psychose, zijn stiefvader was gewelddadig, maar verschillende scènes in de film tonen ons ook gewelddadige, zinloze fysieke aanvallen, waarvan Arthur, in een goedgelovig onbegrip, het doelwit is geweest. Behalve op een op zijn minst kwetsbaar persoonlijk functioneren, wordt de nadruk gelegd op de rol van de maatschappij waarin Arthur zich beweegt. “De mens is een wolf voor de mens”, zei Thomas Hobbes⁴ (*De Cive (Over de burger)*, 1642), en als we Jean-Jacques Rousseau moeten geloven, “is de mens van nature goed, maar wordt die goedheid gecorrumpeerd door de maatschappij. We moeten de jongeren dus beschermen tegen alle invloeden van de maatschappij.” Zoals zo vaak is Arthur het product van zijn persoonlijke bagage maar ook van zijn omgeving. Traumatiserende gebeurtenissen dragen bij aan zijn transformatie in *Joker*: een onvoorspelbaar, gewelddadig personage vol woede tegen een maatschappij die hem altijd al heeft vernederd. Maar net zoals we in *Folie à deux* kunnen zien, zijn Arthur en de Joker één persoon: er is geen enkele sprake van een mentale ziekte of een dissociatieve toestand. Arthur Fleck is dan wel kwetsbaar, hij is wel degelijk verantwoordelijk voor zijn daden.

3 Syndroom dat gekenmerkt wordt door een grote emotionele labiliteit met oncontroleerbaar gelach of gehuil dat niet overeenstemt met de situatie van de persoon. Dit gelach en dit gehuil kunnen zich op elk moment voordoen en worden vaak bevorderd door stress of grote emotie.

4 Dit citaat komt oorspronkelijk van de Latijnse auteur Plautus.

De film uit 2019 had een grote sociologische impact om ten minste twee redenen: eerst en vooral brengt ze een soort boodschap over die zegt dat geweld legitiem kan worden. Dit personage, een slachtoffer van zijn omgeving, is gewelddadig en antisociaal, het tegenovergestelde van hoe hij was. Alsof, en hij zegt het vaak in de film, hij niets meer te verliezen had. Geweld wordt hier gerationaliseerd en bijna verrechtvaardigd. Dat heeft de film ook scherpe kritiek opgeleverd. Vervolgens kunnen we ons beginnen te identificeren met het personage: bij het verlaten van de bioscoop en over de hele wereld was er een soort systemische identificatie met het personage van Arthur Fleck; hij verwijst naar dit beeld van een verwaarloosde, behoeftige buitenstaander die verpletterd wordt door een onmenselijk systeem dat niets geeft om mensen zoals hij. Velen droegen daarna een clownmasker op diverse sociale manifestaties. Arthur Fleck bestaat, ik heb hem al ontmoet.

Deze metamorfose van een 'normale' burger tot crimineel zien we goed in andere films en reeksen. Ik denk in de eerste plaats aan de uitstekende reeks *Breaking Bad* (2008) en aan zijn iconische personage Walter White. Walter is in meerdere opzichten interessant. Hij lijdt aan kanker en heeft financiële zorgen. Hij verandert van onopvallende scheikundeleraar en autowasser in een drugsbaron. Een beetje zoals Arthur de Joker wordt, wordt Walter Heisenberg. De reeks richt zich op deze evolutie van het personage in de loop van de tijd. Aanvankelijk begint Walter methamfetamine te produceren samen met een van zijn oude leerlingen, Jesse Pinkman, om te kunnen voorzien in de behoeften van het

gezin, zijn echtgenote Skyler en zijn zoon Walter Junior. Dit verloopt niet zonder moeilijkheden, maar Walter ontwikkelt onvermoede middelen om zich te bewegen in een competitief en vooral vijandig milieu waarmee hij helemaal niet vertrouwd is. In de loop der tijd maakt hij zich los van alle regels van het grote bandietenwereldje, klimt hogerop en wordt 'een andere', namelijk een echte drugsbaron, voortaan gemotiveerd door geld en vooral door macht, die geleidelijk aan de echte drijfveren van zijn daden worden, ten koste van zijn eigen gezin. De reeks toont een heel interessante rij zowel geloofwaardige als realistische schurken. Bij de belangrijkste zijn Jesse Pinkman, een jonge antisociaal, die in Albuquerque (New Mexico) handelt in methamfetamine. Naarmate het verhaal zich ontwikkelt, schrikt hij steeds meer van het geweld in de hogere kringen van het drugsmilieu. In tegenstelling tot Walter, die steeds meedogenlozer en gewelddadiger wordt, toont Jesse zich steeds menselijker met een zekere zin voor rechtschapenheid. Gustavo Fring is een echte antagonist. Net als bij de echte 'schurken' is zijn voorkomen misleidend. Officieel is Gus de eigenaar van een eenvoudig restaurant dat hij gebruikt als dekmantel voor zijn handel in methamfetamine. Meer nog, hij neemt deel aan filantropische antidrugsactiviteiten om zijn handel en vooral zijn imperium beter te verbergen. Hij blijkt een uitstekende strateeg te zijn die meedogenloos en machiavellistisch is. Hij kan heel goed de schijn ophouden en heeft een goed ontwikkeld gevoel voor voorzichtigheid en listen die hem in staat stellen om zich normaal voor te doen. Gus is altijd in controle en verliest nooit zijn zelfbeheersing. Hij

neemt de tijd om na te denken over moeilijke situaties en aarzelt niet om indien nodig bepaalde gesprekspartners uit te schakelen. Kortom, een mooi, realistisch en geloofwaardig psychopathisch profiel. Aansluitend op Gus is er ook Todd Alquist. Hij is koud en vertoont geen enkele empathie of medeleven. Michael 'Mike' Ehrmantraut, de rechterhand van Gus, hoort tot dezelfde categorie als de twee vorige mensen, maar met meer menselijkheid en met name een sterk gevoel voor familiebanden. Hij is een voormalige corrupte politieagent en wordt het manusje-van-alles van Fring. Hij is ook een koude, methodische en vastberaden man, met een groot strategisch inzicht. Tuco Salamanca komt uit een maffiafamilie, is veel luidruchtiger maar ook gevaarlijker. In tegenstelling tot de drie vorige protagonisten is hij eerder antisociaal dan psychopathisch: Tuco is volledig losgeslagen, driftig, impulsief en agressief. Hij is de verdeler van meth van Heinseberg. Hij is een van die mannen die eerst handelt en dan pas nadenkt. Hij is dus onvoorspelbaar, wat hem niet minder gevaarlijk maakt. Ten slotte zou ik onvolledig zijn als ik niet Saul Goodman vermeldde, het personage dat duidelijk verschilt van de voorgaande figuren. Deze louche advocaat is slim, doortrapt en manipulatief. In de spin-off van *Breaking Bad*, *Better call Saul*, speelt hij de hoofdrol. We komen daarin te weten dat hij al lang een oplichter is. Hij is ijdel, arrogant en heel narcissistisch. Met al deze eigenschappen is hij een uitstekend personage voor hoofdstuk 3, waarin ik over de politieke psychologie en de witteboordencriminaliteit spreek. *Breaking Bad* bevat dus een hoop interessante en geloofwaardige antagonisten.

Maar ik moet terugkomen op een punt dat me bijzonder essentieel lijkt: de personen zoals deze die ik net beschreven heb – zoals bepaalde gevallen die ik in het kader van mijn beroep ontmoet – worden niet alleen zo door de invloed van de omgeving. Ik herinner me een man die zijn aanhoudster had vermoord en vervolgens verbrand. Hij was ongerust dat ze aan zijn vrouw over hun verhouding zou vertellen en hij zo zijn gezin zou verliezen. Uiteraard reageert niet iedereen op deze manier. Op dezelfde manier worden niet alle mensen die aan kanker lijden en financiële moeilijkheden hebben drugsbaronnen. De meest hulpeloze en kwetsbare mensen onder ons worden niet systematisch iemand als de Joker. Gelukkig! Trouwens... er is een 'vruchtbare bodem' nodig, en aanleg. De meeste mensen zoeken oplossingen die maatschappelijk aanvaardbaar zijn. We worden allemaal geconfronteerd met meer of minder belangrijke problemen. Sommigen onder ons bezwijken, anderen komen er weer bovenop en een minderheid gaat over tot het onaanvaardbare. Deze laatsten verspreiden het kwaad om zich heen, zoals Walter White en Arthur Fleck.

Ed heeft een zeldzaam profiel, omdat echte psychopaten zeldzaam zijn. Wat we nu bespreken is nóg zeldzamer: de vrouwelijke psychopathie. Als ze bestaat, is ze oneindig veel zeldzamer. In 2011 publiceerde een van mijn assistentes, tegenwoordig mijn collega, een interessant wetenschappelijk artikel over dit onderwerp⁵. Vrouwelijke psychopathie

5 P. Monhonval, P. Linkowski en S. Leistedt, 'La psychopathie féminine : une revue de la littérature', *Revue médicale de Bruxelles*, 32, 2011 p. 158-168.

bestaat en vertoont verschillen tegenover de psychopathie bij mannen. In het kader van mijn beroep als deskundige heb ik enkele van die vrouwen ontmoet.

Rachel was een veertigjarige zonder een in het oog springende geschiedenis. Ze is moeder van vier kinderen en werd verdacht van de moord op haar man, Louis, met wie ze al vijftien jaar gehuwd was. Ik ontmoette haar voor de eerste keer in de gevangenis, want de onderzoeksmagistraat had haar in voorlopige hechtenis geplaatst. De tweede ontmoeting vond plaats in mijn kantoor: ze was vrijgelaten in afwachting van haar proces. Het motief voor de misdaad en de omstandigheden ervan bleven vrij onduidelijk. Enkele dagen na zijn mysterieuze verdwijning werd Louis in een vijver teruggevonden. Zijn lichaam was doorzeefd met twaalf kogels. Tot op deze dag en na al die jaren blijft het raden naar het motief, want na talloze onderzoeksdaden bleek duidelijk dat het echtpaar Rachel en Louis een rustig leven leidde. Er waren geen spanningen en geen enkel voor- teken van een breuk. Er was geen geweld in de relatie, toch niet ogenschijnlijk. Geen financiële zorgen. De onderzoekers hadden twee al met al redelijk klassieke theorieën voor dit soort dossier: de eerste had te maken met geld. Louis had een hoge functie in een transportbedrijf. Hij verdiende goed en met zijn dood was zijn weduwe 'binnen', maar die theorie hield niet echt steek: Rachel zou niet echt rijk geworden zijn na de jammerlijke dood van haar man. Rachel bleef in deze fase dus een verdachte zonder duidelijk motief. Naast Rachel was er een tweede theorie. De andere verdachte van de moord op Louis was een man van ongeveer vijftig jaar.

Een zekere Jan. Het onderzoek had tijd nodig gehad om tot hem te leiden en hem te ontmaskeren, maar hij zat nu achter slot en grendel. De man leefde al tientallen jaren in België. Hij had een vage notie van Frans, want hij was afkomstig uit Nederland. Deze man had heel wat gezondheidsproblemen en verplaatste zich moeizaam met een wandelstok. Toen ik zijn dossier las en met hem sprak, besepte ik hoezeer Jan, ondanks zijn onschadelijke en verzwakte voorkomen, allesbehalve een koorknaap was, aanzien hij al meerdere keren was vervolgd, veroordeeld en opgesloten voor verschillende feiten in verband met zware criminaliteit. Hij had zich echter sinds enkele jaren op het rechte pad begeven en deed niet meer van zich spreken. Hij leefde in armoedige omstandigheden en werd verteerd door sigaretten en alcohol. Het onderzoek kwam in een stroomversnelling toen beetje bij beetje bleek dat Rachel en Jan elkaar kenden en elkaar zelfs ontmoetten. Louis was op de hoogte van deze oude vriendschap, wat geen probleem was en geen vragen opwierp. Jan kwam vaak langs bij het paar om een koffie te drinken en de wereld te verbeteren met Rachel en Louis. Hij paste soms ook op de kinderen wanneer het paar uitging. Tijdens mijn ontmoetingen met de twee verdachten gaf geen van beiden meer details hierover, maar beiden benadrukten de zuiver vriendschappelijke aard van hun relatie. Ze vertelden ongeveer hetzelfde over de gebeurtenissen: Louis was enkele dagen verdwenen zonder de minste uitleg en werd uiteindelijk in een vijver in de regio gevonden. Niets meer of niets minder. Jan had een rimpelige huid, grote bruine ogen en een grote, slecht

onderhouden snor. Hij had talloze tatoeages, het gevolg van jaren in de gevangenis. Hij was behoorlijk gefrustreerd en een man van weinig woorden. Hij hoestte veel en snoot voortdurend zijn neus. Het was duidelijk dat hij uit een kansarm milieu kwam. Hij had vooral geleefd van afpersing, diefstallen en zijn activiteiten in verband met zware criminaliteit. Tussen zijn verblijven in de gevangenis in had hij enkele arbeidscontracten verkregen, met name als bezorger voor drankgelegenheden. Afgezien hiervan bleef hij altijd aan de rand van de maatschappij. Zijn intelligentie lag in het onderste gemiddelde, maar er was geen sprake van mentale achterstand. Rachel was een grote, eerder elegante vrouw uit de middenklasse; het heeft haar nooit aan iets ontbroken. Ze was goed opgevoed, sociaal en aangenaam in de omgang. Ze was altijd onafhankelijk geweest, had een sterke persoonlijkheid, werkte hard en bezat twee restaurants. Ze had haar business altijd alleen geleid en had nooit iets aan Louis gevraagd, die een carrière aan haar zijde had. Zij leidde haar gezin met ijzeren hand en was soms onverzettelijk en hard tegen Louis, maar ook tegen de kinderen. Ze was behoorlijk opgemaakt ondanks haar verblijf in de gevangenis en gaf me meteen de indruk een zelfverzekerde en stabiele vrouw te zijn, in tegenstelling tot Jan. Door haar fysieke verschijning en psychologie nam ze veel ruimte in beslag. Wie haar kende, beschreef haar als een stralende vrouw. Hoewel ze voor het eerst in de gevangenis zat, gescheiden was van haar kinderen en daarnaast ook haar man had verloren in onrustwekkende omstandigheden, leek Rachel rustig en sereen. Dat was niet normaal

noch geruststellend. Wanneer iemand voor het eerst in de gevangenis belandt, verwacht je altijd dat er bij hem een acute stressreactie ontstaat. In de eerste nacht achter de tralies zijn er heel wat gedetineerden die helemaal door het lint gaan. De afwezigheid van haar kinderen en de dood van haar man zijn niet weinig voor een vrouw. Maar Rachel vertoonde geen emotie. Tenminste, haar non-verbale communicatie sprak haar mondelinge communicatie tegen. Ze sprak me over haar verdriet om en onbegrip voor de situatie. "Hoe zou ik zoiets hebben kunnen doen? Louis was mijn man en ze beschuldigen mij ervan dat ik hem gedood zou hebben! De vader van mijn kinderen!" Maar het lichaam ligt niet en vanop mijn stoel voelde ik geen enkele ontredendering, behalve de ijskoude lucht die ze uitstraalde en een totale afwezigheid van emotie. Rachel beheerste heel goed de taal en probeerde me op een redelijk strategische manier te overtuigen van haar onschuld. Ze aarzelde ook niet om Jan te beschuldigen door twijfel te laten bestaan over hun vriendschap. "Jan zou nooit in staat zijn om zoiets te doen. Tenminste, dat geloof ik niet. Of misschien wil ik het niet geloven... Ik weet dat hij al met het gerecht in aanraking is gekomen, maar dat was lang geleden. Wat vindt u daarvan, dokter? En bovendien was hij een vriend van Louis. Waarom zou hij zoiets doen?" Tussen twee argumenten door gaf ze me subtiel enkele vleierende opmerkingen. Tijdens onze eerste ontmoeting riep ze toen ze de bezoekersruimte binnenkwam: "U ruikt lekker, dokter. Het doet goed om iemand tegen te komen die niet stinkt..." Tijdens onze tweede ontmoeting, in mijn kantoor, ging ze door met complimenten

over de inrichting van de kamer, en ook over het hemd dat ik droeg. Tussen haar en Jan lagen minstens twee werelden verschil. Alles scheidde hen, slechts één element bracht hen samen: Louis. Er werd een systemische analyse uitgevoerd om de aard van de relatie tussen beide verdachten beter te begrijpen. Het resultaat was onherroepelijk. Rachel, die ons college van deskundigen beschreef als heel manipulatief, leugenachtig, dominant, intelligent en weinig empathisch, had Jan gebruikt om Louis te doden. Jan was gebiologeerd door Rachel en had aanvaard om een smerig karweitje uit te voeren. Rachel was erin geslaagd om de oude demonen van Jan opnieuw tot leven te wekken: zijn antisociale vaardigheden, zijn kennis van pistolen. Jan werd zo de gewapende, domme en boosaardige handlangster van Rachel, die als opdrachtgeefster werd beschouwd. In het Hof van Assisen kreeg Rachel logischerwijze trouwens een zwaardere straf dan Jan. De aard van de relatie tussen Rachel en Jan bleef echter vaag, evenals het echte motief voor de moord op Louis. Het is verleidelijk om te veronderstellen dat er een buitenechtelijke relatie was tussen Rachel en Jan, maar beiden hebben dat altijd ontkend. En ik heb het moeilijk om me zo'n relatie in te beelden omdat ze zo verschillend zijn. Want zoals onder andere evolutionair psycholoog David Buss heeft geschreven, trekken we altijd naar mensen met wie we gemeenschappelijke punten hebben: waarden, ideologie, hobby's, ... Hier leek niets te 'kloppen' tussen Rachel en Jan, behalve deze vreemde vriendschap die enkele jaren eerder was ontstaan toen Jan, als drankleverancier, Rachel had ontmoet in haar restaurant. Na verloop

van tijd hadden ze een gemeenschappelijk project, een duister project. De reden zal altijd onbekend blijven. Want ja, frustratie hoort ook bij ons beroep.

Dit dossier toont goed de vrouwelijke zijde van psychopathie. Het klopt dat Rachel geen strafblad had. Ze was niet gewelddadig of agressief zoals Mallory bijvoorbeeld kon zijn. Maar uit haar mentaal onderzoek bleken duidelijk de litten van psychopathie. In de film zien we ook bijzonder weinig vrouwelijke psychopathische profielen. We vermelden de geduchte Mona Demarkov (gespeeld door een uitstekende Lena Olin), een Russische agente, in *Romeo is Bleeding* (Peter Medak, 1993). Op haar overmatige theatrale kant na (met vooral een heel expressieve lach) is Mona een beetje de vrouwelijke tegenhanger van Anton. Ze heeft niet alleen een antisociale structuur en psychopathisch syndroom, maar ook een grote hysterische kant, met sterk geseksualiseerd en altijd verleidelijk gedrag. Als we nog verder gaan in psychopathische intensiteit terwijl we het realistische aspect behouden, is Sadie (gespeeld door Riki Lindhome) ook een uitstekend voorbeeld. Dit personage komt uit een film die me werkelijk getraumatiseerd heeft en die zijn sporen heeft nagelaten in mijn psychisme, namelijk *The Last House on the Left* (1972) van Wes Craven. De film is een heel direct en ruw voorbeeld van de zowel letterlijke als figuurlijke vernietiging van de menselijkheid van twee jonge vrouwen door een groep asociale personen, waarvan sommigen echte psychopaten zijn. Sadie, de secundaire antagonist van de film en de enige vrouw van de bende, is het vriendinnetje van de grootste schurk, Krug Stillo (gespeeld door de heel goede maar

niettemin angstaanjagende David Hess). Zij neemt meedogenloos en heel actief deel aan de marteling van en moord op de twee slachtoffers, Mari en Phyllis. De film toont haar als een jonge labiele, gewelddadige en vooral sadistische vrouw. Op geen enkel moment toont ze de minste menselijkheid tegenover de twee slachtoffers, die nochtans ook jonge vrouwen zijn. De twee jonge slachtoffers worden als objecten beschouwd en gebruikt. Dit is trouwens klassiek voor de manier waarop psychopaten de wereld en hun gelijken zien: als objecten die ze naar wens kunnen gebruiken. Ik herinner met de scène waarin Sadie zich amuseert met de ingewanden van een van de twee slachtoffers, die nog leeft en pas meermaals in de buik is gestoken. Het geweld in deze film is rauw, buitensporig en soms ondraaglijk. Op de originele affiche uit 1972 staat: *"To avoid fainting keep repeating, it's only a movie... only a movie... only a movie..."*⁶ Maar juist de gewelddadigheid van de film is koud en onomwonden, en de antagonisten zijn niets meer dan mensen. We hebben het opnieuw over deze film in hoofdstuk 4, in het kader van de gevallen die ik als extreem beschouw. In mijn ervaring als deskundige speelt Jeanne de rol van Sadie. Jeanne wordt samen met haar handlangers vervolgd voor ontvoering, marteling en onmenselijke en vernederende behandelingen. Ze hebben wekenlang twee kwetsbare personen ontvoerd om hun pensioen te ontvreemden. De financiële motivatie stond eerst op de voorgrond. Zoals in de film gedroeg Jeanne

6 "Om niet flauw te vallen, herhaal: het is maar een film... maar een film... maar een film..."

zich heel sadistisch tegenover haar twee 'slaven' (term die tijdens de expertise werd gebruikt): psychologische vernederingen, brandwonden door sigaretten en frituurolie, obscene tatoeages op het gezicht, het verwijderen van nagels en ga zo maar door. De twee slachtoffers werden dagenlang met uitwerpselen gevoed. Wanneer ik Jeanne in een vrouwengevangenis ontmoet, zit ik tegenover een heel agressieve jonge vrouw die nauwelijks een opvoeding heeft gehad. Tijdens onze enige ontmoeting antwoordt ze nauwelijks op mijn vragen. Ze vraagt me eerst en vooral beleefd om 'op te rotten'. Zodra ze gekalmeerd is, stelt ze me tussen twee woede-uitbarstingen voor om me "te pijpen en mijn ballen te ledigen" in ruil voor een positief verslag zodat ze gemakkelijker kan vrijkomen. Ik reageer niet zodat de beledigingen met hernieuwde hevigheid doorgaan. Ik blijf onbewogen maar ook op mijn hoede, want het is duidelijk dat ze agressief zou kunnen worden. Daarnaast zegt haar blik veel over wat ze met mij zou willen doen. Uit haar dossier blijkt, ondanks haar jonge leeftijd, een lange carrière van criminaliteit met, en dit is nooit een goed teken, diverse misdaden. Ik merk zelfs feiten op die gekwalificeerd worden als ongewenste seksuele aanrakingen en verkrachtingen, wat niet gebruikelijk is bij een vrouw. Ik kom vervolgens te weten dat Jeanne aan verschillende groepsverkrachtingen heeft deelgenomen. Haar rol bestond erin de slachtoffers te lokken in vallen die haar mannelijke medeplichtigen hadden opgezet. Zodra haar opdracht vervuld was, liet ze hen in hun handen in ruil voor een mooi bedrag dat ze doorgaans gebruikte om drugs te kopen. Soms, ook zeldzaam voor een vrouw, deed

ze mee, ofwel onrechtstreeks door de slachtoffers vast te houden of te mishandelen ("Ik houd ervan te kijken, vooral wanneer er geschreeuwd en geslagen wordt"), ofwel rechtstreeks door seksuele aanrakingen of door penetratie met voorwerpen in de verschillende openingen van de slachtoffers. Volgens mijn informatie, was ze de oorzaak van de beschadiging van het perineum van een jonge vrouw met een gebroken fles... Jeanne is bruto maar intelligent en wordt beschouwd als de leidster van de groep bandieten, allemaal asociale mannen, maar ook allemaal minder intelligent dan zij. Haar lange geschiedenis als antisociale marginaal en de koude emotie die ze vertoont, spreken boekdelen over haar psychologische profiel: ze is wel degelijk een psychopaat zoals ik er nog maar zelden ben tegengekomen. Jammer genoeg vond ik niet veel informatie over haar psychologische ontwikkeling, behalve dat ze als minderjarige diverse malen is geplaatst. Want als ze zover is gekomen, moet er waarschijnlijk een reden voor zijn.

Andere fictieve profielen tonen redelijk goed een meer manipulerende variant van de vrouwelijke psychopathie. Zo is het met gifmengsters, een soort subtype begiftigd met een grote interpersoonlijke en strategische intelligentie. We vermelden profielen zoals dat van Catharine Peterson (*Black Widow*, Bob Rafelson, 1987) en Peyton Flanders (*The Hand That Rocks the Cradle*, Curtis Hanson, 1992). Vergeten we niet het iets meer karikaturale personage van Claire Underwood in de reeks *House of Cards* (2013), die zelfs de eerste vrouwelijke president van de Verenigde Staten wordt. Ook de Marquise de Merteuil en haar machiavellistisch

schaamteloos amoreus gedrag in *Les Liaisons dangereuses* (Stephen Frears, 1988, naar de briefroman van Pierre Choderlos de Laclos, 1782), Mrs Iselin in *The Manchurian Candidate* (John Frankenheimer, 1962), Heather Evans in *Final Analysis* (Phil Joanou, 1992), de film waarin Dr Isaac Barr, psychiater, zich door een van zijn patiënten laat manipuleren. En vergeten we niet de iconische, heel sensuele en 'te Hollywoodse' Catherine Tramell in *Basic Instinct* (Paul Verhoeven, 1992). Deze laatste profielen zijn waarschijnlijk dichter bij wat psychopathie in werkelijkheid te bieden heeft en zeker dichter bij Rachel dan bij Sadie, ook al bestaan beiden ongetwijfeld.

Deze gesprekken met psychopaten en andere grote narcisten, zowel mannen als vrouwen, zijn vaak erg vermoeiend. Het zijn 'mentale vampieren'. Ik gebruik deze uitdrukking graag, want enerzijds hou ik van de vampierenmythe, anderzijds heeft ze de verdienste duidelijk te zijn op symbolisch vlak. Bij elke ontmoeting putten deze personen de interne energie van hun gesprekspartners uit, omdat die moeten vechten zodat hun mentale verdediging niet bezwijkt onder de herhaalde en vaak subtiele aanvallen. Na dit soort expertises ga ik meestal onmiddellijk naar huis, neem ik een douche – alsof ik wegwas wat ik over me heen heb gekregen – en slaap ik om de batterijen op te laden. Ik praat hier over de mensen die ik heb onderzocht, maar niet alleen over hen. Want deze mentale vampieren bestaan niet alleen in de juridische wereld. Sommige mensen die we dagelijks zien kunnen worden beschouwd als authentieke zuigers van mentale energie. Ze drinken het tot op de bodem

en geven ons tegelijkertijd hun negatieve energie door. Misschien zijn er zulke mensen onder uw naasten, vrienden of collega's. Dat is trouwens zeker zo. Ze zijn beleefd, innemend en komen doorgaans sympathiek over, en zijn daarom moeilijk te detecteren op het eerste gezicht. Maar met wat ervaring en tijd vallen de maskers af. Ik wil ze helemaal niet beschrijven als kwaadaardige personen; ze beseffen vaak niet wat ze bij de andere veroorzaken. Ik zou bijna spreken over verzachtende omstandigheden. Deze personen komen naar ons toe en klampen zich stevig vast, zoals een baby zijn moeder vastgrijpt tijdens de eerste weken van zijn leven. Zodra dat achter de rug is, beginnen ze zich te voeden. Hun methode is altijd dezelfde: praten, praten en nog meer praten. Zonder ooit naar de andere te luisteren en nog minder hem te horen: het proces is bijna eenzijdig. Ze praten over zichzelf, maar niet alleen daarover. Deze negatieve energie zit in hen en is natuurlijk onaangenaam om te hebben: een pijnlijke echtscheiding, het optreden van een ernstige ziekte bij een derde (die u zelfs niet hoeft te kennen), een overlijden, familieruzies enz. Zodra de overdracht van slechte energie heeft plaatsgevonden, kan de persoon zich lichter en gezonder van u verwijderen (nooit ver). Zonder het te weten ben je misschien een psychotherapeut... En zonder het te weten kunnen deze personen je schade berokkenen. Ze hebben zeker niet altijd slechte bedoelingen. Zoals ik altijd zeg, werken we als batterijen. En we moeten ons bijgevolg aanpassen om niet in de rode zone te belanden of leeg te raken. Continu negatief gekleurde boodschappen krijgen tast ongetwijfeld onze mentale weerstand aan en riskeert

ons vroeg of laat schade toe te brengen. Ook al ben ik als deskundige en als psychotherapeut (wat me niet tegen vermoeidheid beschermt) opgeleid om dit soort boodschappen te krijgen, ik ben er niet volledig immuun voor. Ik ontvang ze en ont doe me er voor zover mogelijk van. In hoofdstuk 4 zullen we zien dat dit soms ingewikkeld is. Dit is hetzelfde met de film: ik merk dat ik met de tijd steeds meer behoefte heb aan herstelperiodes. Zo gebeurt het bijvoorbeeld dat ik wegens de psychologische zwaarte van mijn vak en de soms extreme situaties die ik tegenkom, niet in staat ben om horrorfilms of thrillers te bekijken. Sinds enkele jaren merk ik dat ik veel lichtere series of films bekijk, waarin de schurken een slecht figuur slaan of eenvoudigweg niet bestaan. Want sommige films kunnen littekens achterlaten. Ik heb het daarover in hoofdstuk 4. Als psychotherapeut waarschuw ik mijn patiënten altijd voor dit fenomeen, namelijk de te overvloedige ontvangst van negatieve energie, of dit nu via derden is of via negatief beïnvloede uitzendingen, zoals bijvoorbeeld het journaal. Het is uiteraard absoluut nodig om de ontvangst van dergelijke energie te beperken of er van af te raken. Ikzelf raad mijn patiënten enerzijds aan om dergelijke mensen minder op te zoeken (maar dan moeten ze wel eerst worden geïdentificeerd), maar ook om voor onmisbare uitlaatkleppen te zorgen. Voor mij is dat yoga, sport in het algemeen en de tijd die ik doorbreng met mijn naasten en mijn honden.

Als ik spreek over deze mentale vampieren, dan is dat omdat ze in bepaalde films goed worden weergegeven. Ik heb er twee gevonden die me deden denken aan situaties die

ik in mijn dossiers vind en die ook overeenstemmen met goede en echte psychopaten. Deze twee films zijn gebaseerd op romans waar ik heel erg van genoten heb. Deze films zijn niet alleen griezelig, wat ik hier terzijde laat, ze zijn ook zeer interessant op het gebied van psychopathologie. Ze laten me ook toe om twee mooie schurken voor te stellen, twee mooie psychopaten. De eerste film is *The Green Mile* van Frank Darabont (1999), naar de roman van Stephen King (1996). Het symbolisme van vitaal en dus mentaal leegzuigen wordt goed geïllustreerd met het personage van John Coffey. Deze reus is beschuldigd van verkrachting en moord van twee meisjes in Louisiana in het begin van de jaren 1930. Hij beschikt over het vermogen om 'het slechte op te zuigen' bij een ander: een urineweginfectie, kanker, ... Hij kan het vervolgens in verschillende vormen onmiddellijk uitspuwen om het niet in zich te houden. Dit is nogmaals op symbolische wijze een beetje wat ik doe (en ik raad het iedereen aan, trouwens) wanneer ik gedetineerden ontmoet en hen onderzoek: ik ontvang hun vaak negatieve energie, ik gebruik die en vervolgens ontdoe ik me ervan. Ik spuug ze niet uit in de vorm van insecten of andere dingen, zoals in de film, maar ik elimineer ze via mijn verschillende uitlaatkleppen. Een ander groot verschil: hoewel ik hun negatieve energie opvang, ontdoe ik hen er jammer genoeg niet van. Anders zouden onze gevangenen waarschijnlijk leeg zijn. Maar John Coffey is niet het personage dat me hier het meeste interesseert. Ik stel graag mijn tweede voorbeeld voor: William Wharton. Hij is de grootste schurk uit de roman, maar ook in de film. Hij is jong, tonisch, laagopgeleid, agres-

sief, gewelddadig en in het algemeen heel antisociaal. Zonder zijn aspect als dader van seksuele misdrijven te vergeten: zonder enige twijfel heteroseksuele pedofilie en sadisme. Ten slotte, hoewel hij geen mentale achterstand heeft, is William niet heel slim. Zijn algemene IQ bedraagt ongeveer 75, dat wil zeggen aan de normale ondergrens, wat hem heel gevaarlijk maakt. Niet alle mensen met een laag IQ zijn gewelddadig, maar het staat toch vast dat het een risicofactor voor geweld is. Door hun cognitieve kwetsbaarheid zijn deze mensen minder in staat om zich aan sociale normen en vooral aan morele verboden te houden. Gezien zijn gevaar en zijn onverbeterlijke psychologisch profiel is Wharton overigens bestemd om aan de galg te eindigen (lees: de elektrische stoel).

Ik heb in de loop van mijn carrière meermaals mensen als William Wharton ontmoet. Ik herinner me een zekere Michel, een jonge man van achttien die een moeilijke jeugd heeft gehad. Michel was duidelijk een kind met tekorten op verschillende niveaus. Ik heb hem in de gevangenis ontmoet: hem naar mijn kantoor brengen was niet toegestaan omdat het risico bestond dat hij zou vluchten of cipiers of agenten zou aanvallen. Hij heeft immers een van mijn voorgangers zwaar mishandeld. De feiten waaraan Michel schuldig is bevonden, zijn bijzonder ernstig. Hij was destijds weggelopen uit het tehuis waar hij verbleef. Op een dag kruist hij overdag een jonge zwangere vrouw op een brug. Hij vroeg haar hoe laat het was. Terwijl de jonge vrouw op haar horloge kijkt, haalt Michel een snijmes boven waar al gedroogd bloed op zit van een vorige aanval en eist hij geld.

Verstijfd door de situatie, bevriest de jonge vrouw. Ze toont hem dat ze zwanger is. Ik denk dat dit laatste punt Michel niet kalmeert en doet vluchten, maar zijn opwindings- en primitiefste driften alleen maar vergroot. Hij legt het me als volgt uit: "Ik wilde dat ze me op de brug pijnigde. Ik was opgewonden. Ik wilde geen geld meer. Ik wilde dat ze pijnigde..." De jonge vrouw is verstijfd en beweegt niet. Michel doet zijn mes weg en komt dicht bij haar: "Als je me niet pijnigt, dan gooi ik je met je dikke buik van de brug." De toekomstige jonge moeder is verlamd van schrik, Michel geeft haar een vuistslag in haar buik en neemt haar rond de taille vast om haar op te tillen. Lachend gaat hij met haar naar de leuning van de brug. De jonge vrouw begint uit alle kracht te schreeuwen. Michel is nog meer opgewonden en begint harder en harder te lachen. Hij plaatst haar vervolgens op de leuning en begint haar te laten kantelen. "Ik had een stijve en wilde masturberen." Bij het horen van het geschreeuw van het slachtoffer, komen verschillende mensen tevoorschijn, waaronder twee mannen, van wie één het slachtoffer grijpt en de ander erin slaagt Michel tegen de grond te drukken. De politie en hulpdiensten komen snel ter plaatse. De jonge mama is in schok en wordt meegenomen. Aangezien Michel al voor andere feiten werd gezocht, werd hij snel gearresteerd en achter slot en grendel gezet.

Wanneer ik hem ontmoet, zegt hij niet veel. Ik kom te weten dat zijn jeugd geen rozengeur en maneschijn was, dat hij van pleeggezin naar pleeggezin ging, diverse mishandelingen onderging en werd verwaarloosd. Tijdens onze enige ontmoeting wordt hij begeleid door cipiers, want hij uit zijn

frustraties geregeld door woede en geweld tegen mensen in zijn omgeving. Ik ben dus een mogelijk doelwit, net als mijn vorige collega: bij de minste frustratie boog Michel zich over de tafel om op zijn manier een discussie te voeren. Michel is een slanke jonge man van gemiddelde grootte. Hij heeft weelderig, rossig haar en veel sproeten op zijn gezicht. Hij heeft grote, donkere en doordringende ogen. Maar het meest destabiliserende is nog die glimlach die hij voortdurend toont en die een gebit in slechte staat onthult. Michel doet me denken aan het personage van Gwynplaine in de film *The Man Who Laughs* (1928) van Paul Léni, een bewerking van de roman *L'Homme qui rit* van Victor Hugo (1869). Natuurlijk is Michel gevaarlijk door zijn antisociaal gedrag, maar ook en vooral door zijn vele tekortkomingen. Hij heeft een mentale achterstand en een karaktergestoord temperament. Hij aanvaardt geen enkele norm. Wanneer hij iets wilt, neemt hij het. Als iemand zich verzet, dan wordt die met een snijmes bewerkt. Hij is bijna een wild kind. In de tijd van William Wharton, waarmee hij talloze eigenschappen deelt, zou Michel zich waarschijnlijk in blok E bevinden en zou hij tot de doodstraf zijn veroordeeld. Vandaag wordt Michel volgens de geldende wetten veroordeeld tot een zware gevangenisstraf wegens diverse gewelddaden, waaronder seksuele. In mijn verslag plak ik Michel enerzijds het etiket 'heel gevaarlijk' op en ben ik anderzijds, wegens zijn psychologische profiel, van mening dat een eventuele heraanpassing aan de maatschappij heel moeilijk en zelfs onmogelijk zou zijn. Voor mij is zijn plaats in de gevangenis en dat voor lange tijd.

De andere film waar ik moet aan denken met betrekking tot de symboliek van de mentale vampieren, is *Doctor Sleep* (2019), naar de gelijknamige roman van Stephen King (2013). De antagonisten zijn de sekte 'The True Knot'. Het zijn wezens met buitengewone psychische vermogens en bijna onsterfelijk. Om hun lange levensduur te behouden, moeten deze vampieren zich voeden ('zuigen') met de energie ('de damp') van mensen (vaak kinderen) die begiftigd zijn met de '*Shining*'. Voor leken is de *Shining* een soort kracht die mensen die hem bezitten in staat stelt te zien wat er is gebeurd, maar ook om de toekomst te zien. De mensen kunnen ook telepathisch met elkaar communiceren, maar ook soms in ruimte en tijd reizen en zelfs de controle van bepaalde levende organismen overnemen. Deze met de *Shining* begiftigde personen zijn de prooi van de vampieren van The True Knot. Ze voeden zich er letterlijk mee. Daarvoor lokken ze hen met verschillende list en laten ze hen in de val lopen voordat ze hen martelen en doden, dit alles terwijl ze hun psychische damp absorberen, die tijdens hun laatste momenten overvloediger wordt geproduceerd. En hoe doodsanger deze slachtoffers zijn, hoe beter en zuiverder de damp. De leden van The True Knot jagen dus op hun slachtoffers om over de tijd heen te blijven bestaan. Deze groep wordt geleid door een zeer interessante antagonist afgezien van haar bovennatuurlijke krachten: Rose 'the Hat' O'Hara (gespeeld door Rebecca Ferguson), de belangrijkste schurk van het verhaal. Ze wordt beschreven als een heel vrolijke, seksueel aantrekkelijke, charismatische en heel manipulatieve vrouw. Rose is ook intelligent, strate-

gisch, wreed en voelt geen enkele empathie voor haar vaak heel jonge slachtoffers. Ik herinner me een scène waarin ze met haar handlangers van *The True Knot* een jonge geterroriseerde jongen levend aan stukken snijdt. Haar directe benadering, die geruststellend, kalmerend en zelfs soms moederlijk kan lijken, verbergt een genadeloos roofdier. Opnieuw hebben wroeging en introspectie geen plaats hier. Door het profiel van Rose kan ik een andere zeker voor een psychiater heel opvallende antagonist vermelden, want ze heeft het tijdperk van de psychiatrie blijvend gemarkeerd: verpleegster Mildred Ratched. Dit heel realistische personage (gebaseerd op een echte verpleegster, volgens de auteur die als nachtwaker in een psychiatrisch ziekenhuis heeft gewerkt) verscheen voor het eerst in de roman van Ken Kesey (1962), *One Flew Over the Cuckoo's Nest*. Het is in deze periode dat Ratched (ook 'Big Nurse' genoemd, te vergelijken met Big Brother vermoed ik) bij het grote publiek bekend wordt als de hoofdverpleegster die met ijzeren hand de afdeling leidt waarin de 'held' van de roman, Randle Patrick McMurphy, is opgenomen. Deze laatste is een antisociale persoonlijkheid die doet alsof hij gek is om een gevangenisstraf te vermijden voor de verkrachting van een tiener van 15 jaar. Beetje bij beetje wordt McMurphy een soort antiheld aan wie we ons gaan hechten. Hij komt dus onder observatie in een psychiatrisch ziekenhuis aan de Amerikaanse westkust en verstoort zo de goed geoliede werking van de afdeling waarin Ratched een ijzeren discipline heeft ingesteld en het hele zorgteam domineert. Tussen onze beide protagonisten ontstaat een machtsstrijd tot het uiterste, met een

onvermijdelijke evolutie naar het toppunt van geweld. In 1975 bracht Milos Forman een filmbewerking uit. Hij behaalt een enorm succes met de komst van een 'iconische schurk' in de persoon van Ratched, briljant gespeeld door Louise Fletcher. We herinneren ons haar ijzige uiterlijk, haar expressieloze gezicht en haar zachte maar metaalachtige stem. In 2020 belicht de reeks *Ratched* de geschiedenis van de verpleegster vóór de gebeurtenissen van de film. We komen meer te weten over haar herkomst en haar donkere en onmenselijke aspecten. Ongeacht het medium geeft Ratched ons het beeld van een ervaren vrouw die altijd onberispelijk gekleed is. Dit 'masker van normaliteit' (zie *The Mask of Sanity* van Hervey Cleckley waarover we het al eerder hadden) verbergt een fascinerende maar ook realistisch en menselijke antiheldin. Het is niet voor niets dat verpleegster Ratched (in de film van 1975) beschouwd wordt als een van de meest iconische schurken uit de filmgeschiedenis (en ook een van de meest gehate, zoals Alex Forrest in *Fatal Attraction*, 1987). Heb ik in mijn ziekenhuiscarrière of in mijn onderzoeksdossiers een Ratched ontmoet? Nee, maar dat blijft wel nog mogelijk. Vooral in onze tijd.

Wat te zeggen over psychopathische kinderen en hun weergave in films? Hier komen we in de ronduit zeer zeldzame zone terecht. Er bestaan talloze films met 'duivelse' kinderen en moordenaars, maar ze geven op geen enkele manier de werkelijkheid van kinderpsychiatrische experts en psychiaters weer. Bovendien, als de diagnose van psychopathie al moeilijk te stellen is bij een volwassene, dan is die nog moeilijker bij een minderjarige. Vergeet niet dat we hier te

maken hebben met mensen in volle ontwikkeling... Ik vermeld niettemin twee films en een reeks die de werkelijkheid benaderen. De eerste film, *The Good Son* (1993), toont een duidelijk erg gestoorde jonge jongen, Henry Evans. Hij is een jaloers kind en is duidelijk heel disfunctioneel. Hij vertoont ook enkele kenmerken van psychopathie. Hij is koud, vastberaden en manipulatief. Er lijkt ook, zoals vaak, een specifieke gezinsdynamiek te zijn met een op zijn minst symbiotische en zeer exclusieve relatie met de moeder. Henry is bereid om iedereen uit te schakelen (hij heeft dat trouwens al gedaan) die tussen hem en zijn moeder komt. De tweede film is beter uitgewerkt, recenter en vooral psychologisch diepgaander: *Joshua* (2007). Het kind is hier vrij angstaanjagend door zijn kilheid, zijn manipulatieve capaciteiten en zijn algemene functioneren. Zoals in *The Good Son* lijkt de gezinsdynamiek de oorzaak te zijn van de gedragsproblemen van Joshua, met de geboorte van een zusje waar hij niets moet van weten. Zijn kwaadaardige strategieën zijn naar mijn mening te uitgebreid voor een kind van deze leeftijd, maar de psychologie van het kind blijft desondanks geloofwaardig. Ik kom niet terug op het heel interessante *We Need to Talk About Kevin* (2011), dat op prachtige wijze de psychologische ontwikkeling van een jonge psychopaat en een volledig overweldigde moeder toont. Ik eindig met een recente minireeks die psychologisch heel interessant en vooral heel realistisch is: *Adolescence* (2025). Deze reeks met vier afleveringen is in één take gefilmd en dompelt ons onder in de chaos van een banaal gezin waarin de dertienjarige zoon, Jamie Miller, verdacht

wordt van een wrede moord op een studente. Op psychologisch vlak is deze reeks van begin tot eind boeiend. Ze voert een diepgaande analyse uit van de personages door de gezichtspunten van de verschillende gezinsleden van de jonge Jamie te veranderen en te laten evolueren. De derde aflevering is letterlijk boeiend. Ze toont ons nog eens heel realistisch en geslaagd hoe het psychologisch onderzoek van een minderjarige verloopt. Er ontbreekt niets aan. We zijn machteloze getuigen van het destructieve en verontrustende gedrag van de adolescent tegenover een deskundige psychologe die soms onthutst is door deze jonge man met zeer duistere kanten. Ik kan niet formeel bevestigen dat Jamie voldoet aan de criteria van psychopathie bij jongeren, maar de manier waarop hij de wereld ziet en vooral waarop hij zijn problemen regelt, is heel prikkelend. Hij is volledig intolerant voor frustratie en kan intimiderend of zelfs bedreigend overkomen. Hij is immatuur, heel reactief, agressief en bekommert zich nauwelijks om het lot van zijn slachtoffer. Empathie lijkt niet zijn sterkste punt. Deze reeks blijft waarschijnlijk een van de beste op het vlak van psychologisch onderzoek, maar ook op het vlak van de psychopathologische benadering van minderjarigen, met inbegrip van de analyse van het gezin.

In dit hoofdstuk sta ik stil bij fictieve personages die in de laatste jaren mijn aandacht hebben getrokken en die ik heb vergeleken met bepaalde profielen die ik tegen kwam in mijn carrière als forensisch psycholoog. Ik bestudeer sommige van deze personages ook vandaag nog, in het bijzonder de psychopaten en antisociale persoonlijkheden. Deze per-

sonages hebben twee zaken gemeenschappelijk: hoewel het om iconische schurken gaat ('monsters'), zijn het allemaal mensen, net zoals de mensen die ik in mijn dagelijkse beroep tegenkom. In de films verliezen de schurken doorgaans. Dat is redelijk eenvoudig (en weinig realistisch). Daarom heb ik waardering voor films die slecht eindigen (bijvoorbeeld *Seven* (1995) van David Fincher). Want het echte leven zit ingewikkelder in elkaar en we moeten deze meer dan problematische profielen behandelen. Wat moeten we dan doen met psychopaten? Hen Neuralink-chips implanteren om hen te genezen en empathischer te maken? Of hen een injectie met 'Activator' geven zoals in de uitstekende film *The Substance* (Coralie Fargeat, 2024), om 'het beste' uit hen te halen? Hen opsluiten op een boot in volle zee? Er bestaan sciencefictionfilms die proberen mogelijkheden te schetsen voor de behandeling van psychopaten. Het beste voorbeeld is waarschijnlijk *A Clockwork Orange*, dat dan wel uit 1972 dateert, maar actueel blijft en ons onze therapeutisch onvermogen ten opzichte van de psychopathie toont. Moeten psychiaters zich bezighouden met psychopaten als we weten dat er tot op vandaag geen enkele behandeling bestaat? Men moet er nog wel van overtuigd zijn dat het een echte ziekte is. Dat is op dit ogenblik absoluut niet de eerste aanname. Moeten psychopaten directer in het strafrechtelijk circuit worden opgenomen, met het risico dat ze andere misdaden begaan zodra ze vrijkomen? Het is immers goed om eraan te herinneren dat deze profielen onder de grote groep van antisociale mensen dat kleine deel van individuen vertegenwoordigen waarvan het recidi-

vepercentage zeer hoog is. Maar wat moeten we dan met hen doen? De wet over deze weliswaar zeldzame maar toch heel problematische profielen veranderen? De discussie wordt over heel de wereld gevoerd. De criminaliteit evolueert, net als de kennis over hoe de mens in elkaar zit en dus over bepaalde gevaarlijke profielen. Moeten we niet ook de wetten aanpassen? Ik vind van wel! Dit roept echter andere fundamentele vragen op die verder reiken dan het beperkte domein van mijn vaardigheden. In ieder geval is het onontbeerlijk om deze personen naar de juiste plaats te sturen: naar de gevangenis en niet naar beveiligde psychiatrische ziekenhuizen. Dat is precies waarvoor sommige films (zie de aanduiding '*Teaching Movie*') in dit boek kunnen dienen.

“It was all me, James.
It’s always been me. The author
of all your pain”

(Ernst Stavro Blofeld, *007 Spectre*, 2015)

✱

“A desk is a dangerous place
from which to run the world”

(John Le Carré, *The Honourable Schoolboy*, 1977)

✱

“In deze wereld leidt eerlijkheid
tot niets...”

(Oswald 'Oz' Cobb / de Penguin, *The Penguin*, 2024)

Hoofdstuk 3

SHEEV PALPATINE EN DE GELOOFWAARDIGE SCHURKEN

We laten de kleine, lawaaierige, soms slecht ruikende en oncomfortabele gevangenis-ruimten voor wat ze zijn en zoeken gezelligere, knussere en warmere plaatsen op. We verlaten de fysiek weerzinwekkende, soms misvormde, agressieve en gewelddadige schurken voor zachtere personages. De echte en fictieve personen waarover ik het nu zal hebben, zitten doorgaans niet in de gevangenis. En als dat in het echte leven het geval is, dan worden ze van hun cel naar mijn kantoor gebracht. Er wordt vaak gezegd dat ze niet gewelddadig zijn ("Geen zorgen, dokter, hij is kalm!"). Ze worden vaak als weinig problematisch beschouwd. Als ze achter de tralies zitten, hoor je nooit over hen, in tegenstelling tot hun advocaten die vaak heel aanwezig (en heel opgefokt) zijn. Ze worden beschreven als 'weinig of niet gevaarlijk', toch afgemeten aan de definitie die we in het algemeen aan gevaarlijkheid geven, zoals we die in de eerste twee hoofdstukken hebben gezien. Een wijdverbreide misvatting onder de algemene bevolking die moeilijk uit te roeien is: denken dat iemand die niet gewelddadig is, in feite niet gevaarlijk is. Anders gezegd, men legt een rechtstreeks verband tussen gevaarlijkheid en geweld. Het klopt dat iemand die gewelddadig is ook als gevaarlijk

wordt beschouwd. Maar mag iemand die niet gewelddadig is daarom als ongevaarlijk worden beschouwd? Het antwoord is duidelijk: zeker niet. Als bewijs hiervan heb ik sommigen die ik heb onderzocht, maar ook een reeks interessante fictieve personages. We gaan het hier hebben over heel andere schurken dan de vorige. Ze zijn even gevaarlijk (soms gevaarlijker) en realistisch, maar ook veel 'gesofisticeerder'. Het fysieke geweld dat we in de vorige hoofdstukken zagen, heeft hier plaats geruimd voor manipulatie, bedrog, verraad, oplichting, zakelijke criminaliteit, criminaliteit van de elite, geheimen, een dubbel of zelfs driedubbel bestaan, dekmantels, ... Bij gebrek aan pistolen, messen of hamers, zijn hun intelligentie en hun netwerken hun scherpste wapens. We verdiepen ons even in de politieke psychologie, de georganiseerde misdaad, de witteboordencriminaliteit of de zogenaamde 'elite-criminaliteit'. Het gaat uiteraard niet over het grootste deel van de gevallen die ik behandel, maar in de loop der jaren merkte ik dat ze talrijker worden. In de georganiseerde criminaliteit zijn er weinig geestelijke stoornissen. Maar we kunnen stilstaan bij persoonlijkheidsstoornissen, de manipulatie van individuen en massa's, zonder eenvoudigweg het instrumentele en (zeer) strategische aspect van menselijke relaties te vergeten.

We beginnen met een klassieke en onvermijdelijke schurk: Sheev Palpatine, alias Darth Sidious. Ondanks zijn bovennatuurlijke krachten is Palpatine volgens mij een van de meest realistische schurken, vooral vóór zijn openbaarmaking in Episode 3, *Revenge of the Sith*. We kijken dus

vooral naar Episode 1 en 2. Zeer vroeg in zijn psychische ontwikkeling komt Sheev Palpatine in contact met de 'verkeerde' kant van de 'force': de duistere kant. Zijn mentor is de Duistere Heer van de Sith, Darth Plagueis. Palpatine was altijd een goede, geïnteresseerde en heel ijverige leerling. En ook heel nieuwsgierig. Wie droomt er niet van om zo'n leerling te hebben? Na verloop van tijd toont hij zich begaafd in zijn relaties met anderen. Zijn strategische intelligentie is al heel vroeg aanwezig, waardoor hij de juiste mensen kan benaderen (techniek van het netwerken), bekend te worden en uiteindelijk een politieke loopbaan te beginnen, tot aan zijn kandidatuur voor de Galactische Senaat van de Republiek. Een van de kenmerken van dit profieltype, naast het vermogen om een netwerk te bouwen, is belangrijke personen rondom zich kunnen identificeren. Zich goed kunnen omringen is cruciaal. Voor sommigen onder ons is dat bijna een gave. Dat is wat Palpatine doet wanneer hij met name Wilhuff Tarkin, een starre en koude man, benadert. Deze twee personages versterken elkaar. Tarkin wordt zelfs de vertrouweling (de enige bij mijn weten) van Palpatine. In de politieke psychologie is dit soort fenomeen gemakkelijk te zien: de vorming van duo's of trio's waarvan de leden, bijvoorbeeld tijdens een politieke campagne, elkaar naar een hoger niveau tillen en van elkaar afhankelijk zijn in hun respectieve vorderingen. De ene gebruikt de andere en omgekeerd. Ik ben er zeker van dat je zelf ook aan voorbeelden kunt denken. Sommige psychologische profielen zijn dus goed in het bouwen van netwerken, maar ook om in hun omgeving de 'juiste' mensen te identificeren, evenals de

mensen waarvan ze beter wegblijven. Het is zo dat Palpatine op instrumentele wijze en in zijn langetermijnvisie inzet op het potentieel van Tarkin, hem in bepaalde functies bombardeert en hem met name doet toetreden tot de rechtsprekende macht van de Republiek. Mettertijd wordt Sheev een respectabel politiek figuur. Als diplomaat die de waarden van de Republiek uitdraagt, wint hij het vertrouwen van zijn collega's en klimt zo op de politieke ladder terwijl hij zijn dekmantel behoudt, namelijk zijn identiteit als Sith Lord.

De kunst van een dubbel leven leiden is niet iedereen gegeven. In het kader van hun functies hebben deze mensen een (dubbele of driedubbele) dekmantel en nemen ze dus een valse identiteit aan; ze moeten voortdurend blijf geven van extreme voorzichtigheid om te voorkomen dat ze worden ontdekt. Deze levenswijze vereist een zekere gedachtegang en vooral een intense cognitieve gymnastiek. Niet iedereen is in staat om zich aan dit soort oefening te onderwerpen. Het vergt heel veel oefening, ervaring en vooral een bepaalde aanleg. Dat is duidelijk het geval bij Palpatine, die zijn echte identiteit heel lang geheim houdt en die vooral beslist die te onthullen aan zijn toekomstige leerling, Anakin, die al lang in zijn zaak gelooft. Palpatine streeft geleidelijk maar vastberaden zijn hoofdproject na: de Republiek vernietigen en een galactisch rijk oprichten met hem als keizer. Hij zorgt ervoor dat hij de middelen heeft voor zijn ambities door discreet een nieuwe leerling op te leiden in de persoon van Darth Maul, door de Jedi-meester Dooku te corrumperen die zich zo bij de Sith-orde aansluit en door zijn pionnen op de juiste plaatsen te zetten, zoals de

hebzuchtige en verfoeilijke Nute Gunray aan het hoofd van de Handelsfederatie. Palpatine benadert opperkanselier Finis Valorum om hem erna gemakkelijker te manipuleren... Al deze 'methoden' komen van een en dezelfde entiteit: de persoonlijkheid van Sheev Palpatine. Hij kan zo de huidige realiteit om hem heen mobiliseren om deze in zijn eigen voordeel te configureren terwijl hij discreet en geduldig (essentiële kwaliteit) blijft, en vooral door de werkelijkheid te verhullen via zijn dekmantel. Hij speelt zo goed schaak dat hij zijn concurrenten altijd een of twee stappen voor is. We kunnen hier niet echt over een vijand spreken, want Palpatine, hoewel hij weet waar hij naartoe gaat, bedient zich ook van de diplomatie en vermijdt zo open conflicten met zijn critici. Dankzij dat alles kan Palpatine zijn web spinnen. Hij is zonder twijfel een groot strateeg. Later en dankzij zijn verfijnde politieke manipulatie, met name via de verwijdering van kanselier Valorum, verkrijgt Palpatine toegang tot de hoogste functie van de Galactische Republiek: die van opperkanselier. Hij is geduldig en vastberaden, twee onontbeerlijke kwaliteiten van grote strategen. De manipulatie van Palpatine bereikt zijn hoogtepunt in zijn relatie met de jonge Anakin Skywalker. Nu hij zijn eerste leerling, Darth Maul, heeft verloren, heeft Palpatine een nieuwe assistent nodig. De jonge Anakin is begaafd en beschikt over de 'force', maar zit vol letsels en trauma's, met een kwetsbare persoonlijkheid. Hij heeft nooit gerouwd om zijn moeder, Shmi Skywalker, die in gevangenschap stierf op Tatooine bij de Tusken. Anakin is verscheurd door verdriet en haat, en slacht alle Tusken tot de laatste af, inclusief kinderen. Een

andere destabiliserende factor van de persoonlijkheid van Anakin: zijn gevoelens voor Padmé Amidala. Hij is verwaarloosd en onzeker, en profiteert niet van zijn liefdesrelatie maar heeft continu waanvoorstellingen over het verlies van Amidala. Hij anticipeert op haar overlijden en zoekt naar een manier om haar indien nodig weer tot leven te wekken. Hij heeft ook waanvoorstellingen waarin hij samen met zijn geliefde de heerser van het sterrenstelsel wordt. Palpatine weet dat alles, en al lang. Hij investeert duidelijk in de zwakheden en kwellingen van Anakin en vormt met hem een duo dat tot het einde bij elkaar blijft. Palpatine begint Anakin regelmatig uit te nodigen voor persoonlijke gesprekken waarin hij zich geleidelijk aan mengt in het hoofd van zijn jonge slachtoffer ('hersenspoeling' zeggen sommigen). Zijn woorden hebben een grote impact op psychologisch vlak, vooral op Anakin: "Het goede is een kwestie van standpunt, Anakin..." Ik heb dit soort woorden vaak gehoord, vooral in terrorismedossiers. Ik kan het niet echt tegenspreken. En dit soort woorden kan het hoofd op hol brengen van een kneedbaar persoon, die twijfelt en wiens geest in ontwikkeling is. "Wie macht heeft, heeft schrik die te verliezen" (Palpatine, in Episode 3). Is dat niet juist een gemeenschappelijke basis voor veel politici? Ook op dit vlak kan mijn ervaring als arts Palpatine geen ongelijk geven. Ik verlaat even mijn positie als psychiater en kaats de bal terug: we kunnen om ons heen, in de politiek bijvoorbeeld, mensen zien die zich zo intens vastklampen aan de macht dat ze hun moeder en vader zouden doden om die macht in handen te houden. Een politicus die ik moest onderzoeken, vertelde me ooit: "Ik

bekleed al zestien jaar een mandaat. Als ik dat zou verliezen, denk ik niet dat ik het zou overleven.” Daarmee was alles gezegd. Anakin, die narcistischer is geworden (de 'narcistische val' van Palpatine) en diep in zichzelf geprikkeld wordt, wordt dus de nieuwe leerling van Palpatine. Volgens mij is Anakin, en dus Darth Vader, eerst en vooral een slachtoffer en niet de superschurk zoals hij vaak wordt voorgesteld. Hij wordt ook de gewapende arm van Palpatine, die de echte schurk van de saga is. We kunnen de vergelijking maken met onze maatschappijen: individuen verenigen zich om elkaar te versterken, maar ook om meer macht te krijgen, in (pseudo)stabiliteit. Pseudo, want we mogen nooit vergeten dat de grote narcisten altijd 'eenzame wolven' zijn. Ze werken alleen voor zichzelf, zodat de relationele band fragiel en vaak tijdelijk is. Vader is volledig onderworpen aan Palpatine en dat blijft hij tot het einde van Episode 6 (*The Return of the Jedi*) waarin, in zijn laatste momenten, zijn kijk op de dingen zal veranderen. Maar hij sterft eraan... Zijn verlossing is echt, maar laat.

Een ander voorbeeld van sociale psychopathie in de film en zonder twijfel de interessantste is dat van Gordon Gekko in de film *Wall Street* van Oliver Stone (1987), geïnspireerd op een beroemde periode van de Amerikaanse financiële geschiedenis. Gekko is een machtig en rijk man zonder enige beperkingen, en is een mooi, realistisch voorbeeld van pathologisch narcisme en een sociale psychopaat (en niet asociaal. Ik benadruk dit!). Hij is koud, arrogant, heeft geen empathie en acht zich boven de wet verheven. Net als Palpatine slaat hij zijn klauwen uit naar een ambitieuze

jonge beursmakelaar, Bud Fox, die vanaf het begin aange-
trokken lijkt tot gemakkelijk geld. Bud Fox bewondert Gekko
erg, die hij als financieel genie bestempelt. Maar al heel snel
ontdekt deze laatste de kwetsbaarheden van Fox en als
goede sociale psychopaat ('*successful psychopath*') gebruikt
hij die kennis in zijn voordeel. Hij maakt hem met name
informatie afhandig, maar vraagt hem ook om te spioneren
bij een concurrerende Britse CEO om diens beleggingsplan-
nen te weten te komen. Zoals vaak wordt het duo samen
sterker en zwelt het op van zelfverzekerdheid, een beetje
zoals een speculatieve bubbel, die we hier een 'narcistische
bubbel' zouden noemen, en zet het zijn illegale acties voort.
Zoals de financiële bubbel doorgaans gevolgd wordt door
een wending door een plotselinge daling en uiteindelijk een
financiële crisis, ontploft de narcistische bubbel door het
verraad en 'totale ommezwaai' van iemand binnen de
bubbel. Fox begrijpt uiteindelijk de strategie van Gekko: die
wil het bedrijf Bluestar Airlines vernietigen door alle aandele-
len te verkopen om te beschikken over het geld van de pen-
sioenfondsen, waardoor al het personeel werkloos zou
worden. Hoewel Bud Fox er steenrijk door zou worden,
beseft hij dat hij vanaf het begin gemanipuleerd en gebruikt
is. Hij beslist om Gekko aan te geven bij de autoriteiten, ook
al beseft hij dat hij een actieve rol heeft gespeeld in diens
illegale activiteiten, zich zo verrijkt heeft en daarom het
risico loopt tot een gevangenisstraf veroordeeld te worden.
Want het gaat hier om een ander kenmerk van sociale psy-
chopaten: ze aarzelen niet om hun partners in opspraak te
brengen. Een meesteroplichter vertelde me ooit: "Vertrouw

op niemand. En als je wil dat mensen loyaal zijn en jou gehoorzamen, betrek hen er zo veel mogelijk bij. Ze leven dan met angst dat als jij ten onder gaat, zij mee met je ten onder gaan..." De werkelijkheid is dus helemaal anders dan die in *Wall Street*, met de morele en ethische crisis van Bud Fox. In het echte leven zetten de mensen geen stap terug; ze vluchten vooruit en in plaats van zichzelf aan te geven, genieten ze van de macht of de winst en gaan ze door. Wat men ook zegt van de bekende en heel krachtige 'narcistische val', we vallen er vaak in. "In ieder geval, ik zat er van in het begin tot mijn nek in. Hij had me met hem meegesleept. Ik had schrik om alles te verliezen, mijn vrouw, mijn kinderen... Ik verkoos te zwijgen" (verklaring van iemand die ondervraagd werd in een oplichtingszaak). In de twee situaties waarmee ik geconfronteerd werd, verkoos de beschuldigde zelfmoord te plegen, terwijl zelfmoord bij sociale psychopaten bijzonder zeldzaam is. Ik eindig met de hypothese dat er volgens mij talloze mensen als Gordon Gekko in het bedrijfsleven zijn (misschien niet zo intens in hun psychopathologieën, hoewel...), en dan vooral in bepaalde takken zoals de financiële wereld, de politiek, de geneeskunde, het gerecht, de media, ... Zoals in de reeks *The Invaders* (Larry Cohen, 1967), de film *Invaders from Mars* (Tobe Hooper, 1986), maar ook de film van Jeffrey Obrow uit 2004: *They Are Among Us!*

Ik speculeer vaak over de evolutie van politieke persoonlijkheden, evenals over bepaalde coalities. Voorbeelden van politieke 'huwelijken' voor een zaak komen vaak voor. Het aantal gevallen van 'scheidingen', zelfs verraad, nog vaker.

En dat gebeurt precies om hogervermelde reden: veel politici hebben een te groot ego en hun relaties zijn louter een instrument. “Hoe kan deze persoon nuttig voor me zijn? “Hoe kan deze persoon mijn populariteit maar ook het aantal stemmen doen stijgen?”

Sommige reeksen tellen heel wat realistische sociale psychopaten. We keren even terug naar de reeks *Breaking Bad*, maar ook en vooral naar de prequel *Better call Saul* (2015). In *Breaking Bad* zijn we getuige van de criminele activiteiten van Saul Goodman, de advocaat van de georganiseerde misdaad, die op zijn minst illegale strategieën gebruikt om zijn klanten in vrijheid te stellen. In *Better call Saul* volgen we de ontwikkeling van Jimmy McGill en komen we onder andere te weten dat hij altijd een oplichter is geweest: hij stal in de winkel van zijn vader, wat leidde tot het faillissement (en zelfs de dood van zijn vader); hij was betrokken in meerdere oplichtingszaken, ... Op verschillende momenten in zijn leven probeert Jimmy zijn leven te beteren en een 'eerlijke advocaat' te worden. Maar zijn verleden haalt hem als een soort vloek in en hij wordt Saul, de advocaat die verstoken is van elk moreel besef. Iemand vertelde me ooit: “Eens oplichter, altijd oplichter.” Ik heb diverse oplichters onderzocht en zoals er een geweldcyclus bestaat die de neiging heeft zich te herhalen, lijkt er een oplichterscyclus te bestaan. Op deze manier verdwijnt Jimmy ten voordele van Saul, die steeds meer weinig conventionele methoden gebruikt om zijn cliënten uit doorgaans de grote criminaliteit te helpen en een succesvolle advocaat te worden. Hij onderhoudt hiertoe heel goede banden met de

wereld van de georganiseerde misdaad. Hij dient ook als tussenpersoon tussen drugsdealers. Zijn verhaal zit vol acties die getuigen van een absoluut gebrek aan moreel besef: doodsb bedreigingen, vernederingen, leugens, corruptie, betrokkenheid in drugshandel, chantage, witwaspraktijken, diverse oplichtingspraktijken, ... In zeldzame gevallen gebruikt hij geweld, ook al ligt dat niet in zijn aard (Goodman is eerder angstig en zelfs bang als zijn fysieke integriteit op het spel staat) en is dat niet kenmerkend voor zijn psychologische profiel. Afgezien daarvan is Saul Goodman op het eerste gezicht een grillige man, maar lijkt hij sympathiek en charismatisch. Maar als je dit soort profiel kent, weet je dat dit niet klopt: hij geeft niet om moraal, ethiek en deontologie. Alle dubbelzinnigheid ligt in het feit dat, als je geen rekening houdt met zijn methoden, Goodman een uitstekende advocaat is! Zijn cliënten zijn bijzonder tevreden over zijn diensten. Hij snuffelt en vindt het kleinste juridische achterpoortje, uiteraard altijd in het voordeel van zijn cliënten. Bestaan zulke advocaten ook in het echt? *Of course!*

De hier vermelde personages hebben meerdere kenmerken gemeenschappelijk. Qua persoonlijkheid is Palpatine zeker geen geesteszieke. Hij is evenmin heel complex. Hij lijdt duidelijk aan een narcistische persoonlijkheidsstoornis, en zelfs aan 'sociale' of zogenaamde 'succesvolle' psychopathie, in tegenstelling tot agressieve en gewelddadige psychopaten die in de gevangenis belanden. Op een zeldzame uitzondering na is Palpatine geen gewelddadige en nog minder een impulsieve man. Hij is kalm, bedachtzaam en heel geduldig. Hij weet dat hij alles in het werk wil stellen om

zijn doel te bereiken. De kleinste actie is bedoeld om een behoefte aan erkenning en macht te bevredigen. In zijn wereldbeeld ben je zijn vijand als je niet aan zijn kant staat. Hij zou een goede schaakspeler zijn: hij is zijn tegenstanders altijd enkele stappen voor. Zijn verfijnde psychologie contrasteert met zijn uiterlijk dat al met al banaal is - vóór zijn transformatie, uiteraard. Hij ziet er eerder 'doorsnee' uit: een volwassene van middelbare leeftijd, met grijs haar en een vriendelijk gezicht. Hij heeft het voorkomen van een ervaren man. Hij wekt zelfs vertrouwen op. Na zijn transformatie in Episode 3 krijgt Darth Sidious een veel minder sympathiek uiterlijk, dat van een oude man die zich moeizaam verplaatst. Hij heeft een bleek, grimmig, vrij uitdrukkeloos gezicht met heel donkere kringen. Het is vaak bedekt met een kap; we weten dat dit detail belangrijk is. Zoals Tony Montana (ook een grote narcist) in *Scarface* zegt: "De ogen, Chico, liegen nooit!" De non-verbale communicatie van Palpatine lezen is dan ook ingewikkeld. Het gezicht verbergen, bijvoorbeeld tijdens onderhandelingen of een partijtje poker, is een krachtig wapen. We nemen het voorbeeld van het gezicht van Vladimir Poetin, dat weinig expressief is en zo vaak zijn politieke gesprekspartners uit hun evenwicht brengt, wat die dan ook beamen. Maar het voorkomen van Palpatine mag ons niet doen vergeten hoe goed hij kan manipuleren, alsook zijn bedrevenheid in de fysieke confrontatie met zijn vijanden, ook al is hij volgens mij beter in het toebrengen van 'psychologische' dan fysieke schade. Dit zien we goed in de scène waarin hij ontmaskerd is en in de problemen wordt gebracht door Master Windu. Het is daar

dat de 'hersenspoeling' die hem in staat heeft gesteld om in de geest van Anakin binnen te dringen, zijn volle uitwerking zal krijgen. Anakin is volledig afhankelijk geworden van Palpatine en kiest ervoor hem te verdedigen. Hij hakt het bovenste ledemaat van Windu af en Palpatine maakt hem af door hem in de leegte te storten. Het duo is voortaan psychologisch met elkaar verbonden.

We keren even terug naar het concept afhankelijkheid. In mijn ervaring is elke vorm van afhankelijkheid riskant en zelfs slecht. Ik heb het uiteraard niet over de normale en gezonde afhankelijkheid van kinderen tegenover hun ouders, maar over de afhankelijkheid die tussen volwassenen kan voorkomen. De relatie tussen Anakin en Palpatine is een voorbeeld van pathologische en asymmetrische afhankelijkheid: de afhankelijkheid van Anakin tegenover Palpatine is veel groter dan omgekeerd. In de echte wereld kan dit worden vertaald naar onze ondergeschikte relatie met onze 'Amerikaanse bondgenoten' op het gebied van defensie: sinds Donald Trump aan de macht kwam, is wat gisteren waar was vandaag al niet meer waar. Elke relatie wordt gekenmerkt door zijn dynamische aspect. De relaties met vrienden, de partner, de collega's, ... Niets ligt vast, alles evolueert continu. Een wankel evenwicht kan dus wijzen op een problematische afhankelijkheid. Ik ben erg geïnteresseerd in de internationale politieke psychologie en in bepaalde 'paren' zoals dat van Trump en Musk. Je moet geen psychiater of psycholoog zijn om te weten dat ze beiden minstens narcistisch zijn. Hebben ze die functies bereikt door hun overmatig narcisme (door alles op hun pad te verplet-

teren) of zijn ze zo narcistisch geworden vanwege hun situatie? Ik heb geen antwoord op deze vraag, maar steek er mijn hand voor in het vuur dat hun relatiedynamiek na verloop van tijd zal vastlopen. Want grote narcisten zijn bijna allemaal eenzame wolven.

Ik heb altijd graag misdaad- en spionageromans gelezen. Ik las Agatha Christie, Georges Simenon, Ian Fleming en vooral John Le Carré. Bij deze laatste waardeer ik vooral de sterk uitgewerkte psychologie van de personages, de zeer beschrijvende aspecten, de heel menselijke en vaak vermoeide en gedesillusioneerde helden, en de Britse humor. Hij geeft een eenvoudig en realistisch beeld van de spionagewereld. Le Carré heeft overigens gewerkt als MI5- en MI6-agent voordat hij zijn dekmantel verloor en schrijver werd. Zijn hoofdpersonage, George Smiley, is verfilmd in de gedaante van Alec Guinness, maar ook van Gary Oldman in de uitstekende film *Tinker Tailor Soldier Spy* (2011), naar de gelijknamige roman (1974). De films op basis van de wereld van John Le Carré zijn eerder toegespitst op de psychologie van de personages, met een in het algemeen traag ritme, terwijl die naar de romans van Ian Fleming, de vader van James Bond, een veel hoger tempo hebben. Net zoals bij Le Carré kan Fleming door zijn ervaring in de inlichtingendiensten in zijn spionageromans een voldoende realistische achtergrond, een iconische held in de persoon van James Bond, maar ook een ongelooflijke reeks schurken voorstellen. Je ziet me al van ver aankomen. Ik heb altijd graag naar *James Bond* gekeken, vooral voor de antagonisten, de gezworen vijanden van agent 007. Het zijn in het algemeen grote per-

soonlijkheden in de georganiseerde misdaad, die meer geneigd zijn om de wereld te destabiliseren, oorlogen te ontketenen of aanslagen te bevorderen dan om iemand fysiek aan te vallen. Deze schurken zijn tuk op strategie en manipulatie, minder op geweld. We bevinden ons hier opnieuw in een andere dimensie van de psychopathie, die nog moeilijker te detecteren maar veel 'macroscopischer' is (de acties van deze psychopaten hebben een ongeziene omvang, met gevolgen voor heel wat mensen). Het is niet toevallig dat het logo van de organisatie Spectre de vorm heeft van een octopus: manipulatie, corruptie, strategie, macht en verrijking staan centraal. Dit type vereniging verzamelt personen met ervaring in de criminaliteit (zowel de klassieke als de witteboordencriminaliteit) en die samenwerken om hun projecten tot een goed einde te brengen; het logo wijst op het lidmaatschap van een groep en het delen van bepaalde waarden.

In het kader van dit type dossier maken we niet zelden kennis met corruptie, of toch met de poging ertoe. Het is al gebeurd dat ik werd benaderd en er geprobeerd werd me te beïnvloeden. Zo hebben twee personen, een man en een vrouw, mij onrechtstreeks en slim compensaties voorgesteld in ruil voor positieve verslagen. Enveloppen, voordelen, de lancering van mijn academische carrière. Tweemaal werden me jonge meisjes 'voorgesteld', en één keer jongens. Ik werd nooit gechanteerd of onder druk gezet, maar ik ben duidelijk getest! Ik herinner me ook Markus. Markus heeft in het verleden gewerkt voor overheidsinstellingen voordat hij slecht werd en overging tot de 'donkere zijde' van IT, zodat hij ver-

volgd werd voor zeer ernstige feiten, in het bijzonder in zijn land van herkomst. Markus zag er heel wat jonger uit dan hij was; ik had de indruk tegenover een adolescent te zitten. Hij was jong, slank en gemiddeld van grootte, en leek op een ideale schoonzoon. Hij was bezeten door technologie en informatica, en werd een geduchte hacker. Hij bekeek graag films zoals ik, vooral Duitse en grote expressionistische films: *Nosferatu* (F. W. Murnau, 1922), *Metropolis* (Fritz Lang, 1927), ...

Wanneer ik hem ontmoet, komt Markus aan met zijn twee advocaten. Hij ontkent uiteraard alles. De feiten zijn nochtans talrijk en zijn verspreid over meerdere jaren... En uiteraard is hij maar één stukje van de puzzel. Hij blijft hoffelijk en eerlijk, maar neemt een lage positie aan, wat in dergelijke omstandigheden goed uitkomt. Ik merk echter valse bescheidenheid op, met een arrogante houding en een vaste en doordringende blik. Het gesprek verloopt moeizaam omdat Markus niet zo goed Frans spreekt. Ik ben daarom vergezeld door een tolk. Markus lacht wanneer ik hem het doel van het onderzoek uitleg. Hij legt uit dat hij niet begrijpt waarom hij tegenover een psychiater zit, wat ik kan begrijpen. Dat gezegd zijnde, neemt hij zonder morren deel aan het onderzoek en vertelt hij met mondjesmaat persoonlijke informatie zonder ooit te ver te gaan: hij is voorzichtig en zeer wantrouwend. Hij onderbreekt me provocerend en spreekt me over de decoratie van mijn kantoor, over sommige beeldjes en over het weer. Dat volstaat voor mij om elke geestesstoornis uit te sluiten. Voordat hij weggaat aan het einde van het onderzoek, kijkt hij me met zijn kleine donkere

ogen aan en legt hij met een grijns op zijn gezicht uit dat deze evaluatie en het verslag niets zullen bijdragen aan het onderzoek. Dat ik hier voor niets ben, dat ik nergens toe dien en dat mijn verslag snel in de prullenbak zal belanden. Hij vraagt zich trouwens af hoe ze mensen als ik kunnen betalen om dit werk te doen. Hij is arrogant, hooghartig, zeer waarschijnlijk gekwetst. Die narcistische kwetsbaarheid verplicht hem om zich in de loop van het onderzoek voor een psychiater te bevinden.

In dit type dossier is corruptie alomtegenwoordig en kan ze veel brutalere vormen aannemen. Als bewijs hiervan noem ik bepaalde methoden die historisch gezien worden gevonden binnen de FSB, de Federale Veiligheidsdienst van de Russische Federatie (voorheen KGB), en andere inlichtingendiensten. Deze methoden worden samen weergegeven door een bekend acroniem in de inlichtingengemeenschap, 'MICE': M voor *money* (geld), I voor *ideology* (ideologie), C voor *compromise, coercion* of *constrain* (compromis, dwang of verplichting) en, voor mij het belangrijkste, E voor *ego*. Wie loopt niet in de narcistische val? In de spionagefilms is corruptie alomtegenwoordig en kunnen deze vier elementen gemakkelijk worden geïdentificeerd. Enkele jaren geleden had ik de gelegenheid om deel te nemen aan een universitaire opleiding in de analyse van inlichtingen. Ik heb dus bestudeerd wat men de 'psychologische operaties' (PSYOP's) noemt, die als volgt kunnen worden gedefinieerd: "Het geheel van geplande psychologische activiteiten, dat zich in vredestijd en in oorlogstijd richt tot vijandige, bevriende of neutrale doelgroepen en bedoeld is om attitudes en gedra-

gingen te beïnvloeden die een invloed hebben op het bereiken van politieke en militaire doelstellingen. Ze omvatten strategische psychologische activiteiten, psychologische consolidatieactiviteiten en psychologische activiteiten op het slagveld.”⁷ De psychologie is sterk aanwezig in de inlichtingengemeenschap en in de wereld van de internationale geopolitiek, ver buiten het domein van conflicten tussen staten. Deze methoden zijn goed bekend in de sociale psychologie en het is de bedoeling om daarmee de gedragingen, overtuigingen en het gedrag van bepaalde personen te beïnvloeden. Of zelfs van het grote publiek...

We keren terug naar de schurken zoals we die zien in de films van *James Bond* en we analyseren hun geloofwaardigheid. Nemen we bijvoorbeeld Dominic Greene in *Quantum of Solace* (2008), 'naturalistisch miljardair' en filantroop van het bedrijf Greene Planet, met als missie het winnen en zich eigen maken van natuurlijke hulpbronnen om die als drukingsmiddel te gebruiken en de wereld te destabiliseren. Zoals vaak bij dit type profiel, is Greene een intelligente man die weinig actiegericht is (weinig fysiek agressief) maar wel achterbaks en strategisch, en die zijn netwerkvaardigheden zeer goed benut. Zoals we eerder zagen, zijn netwerken en discretie tegenwoordig twee belangrijke wapens. We vermelden ook de zeer eigentijdse (hij zou ons gemakkelijk kunnen

7 U.S. Army. (2019). U.S. Army PSYOP book 1: Psychological operations handbook: Psychological operations fundamentals, U.S. Army PSYOP book 2: Implementing psychological operations: Tactics, techniques and procedures, et U.S. Army PSYOP book 3: Executing psychological operations: Tactical psychological operations tactics, techniques and procedures, Carlisle Military Library.

doen denken aan echte figuren uit onze tijd) Elliot Carver (*Tomorrow Never Dies*, 1997), mediamagnaat (Carver Media Group Network), machtig, megalomaan en cynisch, in staat om de wereldwijde geopolitiek met een vingerknip te beïnvloeden. Hij glimlacht vaak en is charmant. Hij is er niet minder meedogenloos om en bereid tot alles om zijn macht en zijn onophoudelijke behoefte aan erkenning te vergroten. Auric Goldfinger (*Goldfinger*, 1964) is ouder maar ook heel interessant: hij is een echte *successful psychopath*! Een psychopaat die succesvol is, vooral in het zich nooit laten pakken. Hij is een machtige Zwitserse zakenman, officieel juwelier en metaalbewerker aan het hoofd van Auric Enterprises. In werkelijkheid is zijn bedrijf een grote dekmantel voor goudsmokkel tussen India en Engeland via zijn geboorteland Zwitserland. Want Auric Goldfinger is letterlijk bezeten door het kostbare metaal, in die mate dat hij er soms zijn vijanden voor ombrengt: zo wordt de arme Jill Masterson, assistent van de industrieel, geheel met goud bedekt door Oddjob, de handlangers van Goldfinger, en sterft ze door verstikking. Reden voor deze straf: ze maakte haar baas belachelijk. Goldfinger is een beroepscrimineel. Niet alleen is hij heel rijk, hij heeft in de loop der jaren (wat ook in werkelijkheid heel vaak zo is) een groot netwerk opgebouwd en werkt samen met andere grote figuren in de wereldwijde georganiseerde misdaad.

Toen de film *Skyfall* uitkwam (2012, volgens mij een van de beste *James Bond*-films), had ik veel interesse in de antagonist van de film: Raoul Silva, geboren als Tiago Rodriguez. Tussen 1986 en 1997 werkt hij als agent bij MI6

onder leiding van M (Olivia Mansfield). Hij is gestationeerd in Hong Kong en wordt door zijn bazen beschouwd als een briljante en betrouwbare agent. Silva en M waren vrij close tijdens hun samenwerking. Maar nu voelt Silva een verschrikkelijke haat jegens haar: onder enigszins onduidelijke omstandigheden is Silva zelfstandig beginnen te werken om een soort cyberterrorist te worden en heeft hij op eigen houtje zijn Chinese bondgenoten gehackt. Wanneer ze dat verneemt, besluit M om Silva op te offeren zodat meerdere Britse agenten worden vrijgelaten die door de Chinezen gevangen worden gehouden. Silva wordt gevangengenomen en gemarteld. Hij geeft geen informatie prijs, vooral niet over M, die hem volgens hem altijd heeft beschermd. Silva besluit zelfmoord te plegen met de gifcapsule (met waterstofcyanide) die in zijn kies verborgen zit. Het gif doodt hem jammer genoeg niet, maar heeft een deel van zijn wang letterlijk weggevreten en opgelost, waardoor hij misvormd is. In een gedenkwaardige scène bevindt Silva zich tegenover Bond, en neemt hij de prothese op zijn gezicht weg, zodat de gevolgen van zijn gevangenschap zichtbaar worden. Hij wijt die gevolgen aan het verraad van M, waardoor hij voortaan een extreme wraaklust heeft. We kunnen het bestaan van een posttraumatische stressstoornis bij Silva veronderstellen, met een psychologie die volledig veranderd is na zijn gevangenschap. Hoewel hij wilde sterven, is hij terug, met een intense levensdrift geleid door een diepgeworteld verlangen naar wraak. Silva is lid van de organisatie Spectre en is een bijzonder doeltreffende en beroemde cyberterrorist geworden.

We leren Silva kennen wanneer hij Bond ontmoet op het Japanse eiland Hashima. Zoals vaak met dit type schurk, straalt hij niets uit wat er op het eerste gezicht zou op wijzen dat hij een antagonist is, zoals de ernstige en duistere Scaramanga in *The Man With the Golden Gun* (1974), zoals Renard in *The World Is Not Enough* (1999), zoals Blofeld met een litteken op zijn gezicht, of Requin met een stalen kaak. Silva is een elegante en keurige man. Zijn uiterlijk laat niemand onverschillig: hij heeft een grote glimlach die zijn gezicht verzacht, heeft twee grote donkere ogen en een bijzondere haarsnit. Hij is een harde en meedogenloze man, maar kan zich ook zeer innemend en attent gedragen tegenover zijn gasten. Wanneer hij Bond ontmoet, vertoont hij ambigu gedrag door te flirten en agent 007 te charmeren. Vandaar de theorie van de gespecialiseerde media dat Silva biseksueel is. Op zich is dit niet belangrijk, maar hij is bij mijn weten de enige schurk die dit soort gedrag in het openbaar toont in de verhalen van agent 007. Deze scène waarin Bond Silva ontmoet, is heel belangrijk op psychologisch vlak: in enkele minuten tijd wordt er heel veel gezegd. Silva, een voormalig agent van MI6 zoals Bond, probeert via een lange monoloog met persoonlijke elementen en psychologische aanvallen 007 ervan te overtuigen dat M niets anders is dan een verrader en niet de baas waarin hij vertrouwen kan hebben. Silva beschikt over de resultaten van de psycho-technische en fysieke beoordeling waaraan Bond zich moest onderwerpen. M had hem verzekerd dat deze goed waren, maar Silva toont hem het bewijs dat de beoordeling in werkelijkheid niet voldoende was: Bond is medisch, fysiek en

psychologisch ongeschikt. Hij heeft een verslaving (alcoholisme) en lijdt ook aan een jeugdtrauma... Welja, James Bond is een fragiel personage. Silva is zo de eerste schurk van de saga die ons de gebreken van onze held meedeelt. Silva probeert hem ervan te overtuigen zich bij hem te voegen en het spionnenbestaan voor hare majesteit achter te laten ten voordele van activiteiten die hem veel meer vrijheid geven. Ik vond Silva bijzonder overtuigend. In de plaats van Bond weet ik niet zeker welke keuze ik zou hebben gemaakt. Maar goed, James Bond was altijd al een sterke persoonlijkheid met een ethiek en onwankelbare toewijding voor zijn oversten. Zou hij hetzelfde doen in het echt?

Silva is één van de meest geslaagde schurken van de saga en wordt gedreven door wraakzucht, wat heel zijn leven inneemt. Wie heeft er nooit van gedroomd wraak te nemen op iemand die je onrecht heeft aangedaan? Wie heeft er nooit aan gedacht om iemand te kwetsen die je persoonlijk leed heeft berokkend? Ook al is het niet toegestaan om het recht in eigen handen te nemen, het is een menselijk gevoel dat vaak duidelijk voorkomt in mijn dossiers. Een vader die een vendetta organiseert tegen de aanvallers van zijn dochter. Een moeder die via handlangers jongeren schrik wil aanjagen omdat ze haar kind in school lastigvallen, terwijl ze zich al vele malen tot de directie heeft gewend om de zaken in beweging te krijgen, maar zonder resultaat... Als ik naar hen luister, kan ik niet anders dan gevoelig zijn voor hun motivaties.

In dezelfde trant moet ik le Chiffre citeren. Hij is de eerste echte antagonist van de reeks romans van Ian Fleming, en

komt voor in *Casino royale* (1953). De filmbewerking verschijnt pas veel later (2006), met een uitstekende Mads Mikkelsen in de rol van de topzakenman. Hij is van Albanese oorsprong, is geboren in de jaren 1960 en luistert naar de naam Duran. Hij heeft een bijzonder kenmerk: hij lijdt aan hemolacrie, een ziekte waarbij de traanklieren tranen van bloed kunnen produceren. Hij lijdt ook aan een ernstige vorm van astma. In tegenstelling tot Goldfinger en Silva die sympathiek kunnen overkomen, is le Chiffre koud en afstandelijk. Hij komt helemaal niet sympathiek over, want... hij is het ook niet. Hij is hooghartig en arrogant, zelfzeker over zijn capaciteiten, opmerkelijk intelligent, hoogbegaafd in wiskunde, statistiek en andere kansberekeningen. Hij speelt heel graag poker, maar speculeert ook graag. In de loop der tijd is hij beleggingsbankier geworden, gespecialiseerd in het witwassen van geld ten dienste van diverse criminele organisaties, waaronder Quantum en uiteraard Spectre. In de film wordt hij ervan verdacht deels de aanslagen van 11 september te hebben gefinancierd, maar ook geprofiteerd te hebben van de daaropvolgende reactie van de beurs. Ondanks zijn moeilijke en onaangename omgang, onderhoudt hij goede relaties en 'netwerkt' hij gemakkelijk, wat hem nog onontkoombaar en machtiger maakt. In een redelijk opmerkelijke en onverwachte scène komen we te weten dat le Chiffre ook een groot kenner is van martelpraktijken. Deze technieken worden in het algemeen beheerst door handlangers en andere folteraars, en niet door denkers, toch voor zover ik weet. In het algemeen interesseren 'slimme koppen' zich niet voor dit type vuil werk. Zij houden liever hun handen schoon.

Dat gezegd zijnde sluit het ene het andere niet uit. Bond wordt dus naakt als een worm vastgebonden op een stoel met een gat, zodanig dat zijn testosterongeladen attributen in contact zijn met de leegte. Le Chiffre is onder druk van zijn bazen om belangrijke informatie in te winnen waarover alleen Bond beschikt (een wachtwoord dat toegang geeft tot een rekening). Hij slaat hem steeds harder in de intieme delen met behulp van een dik touw met een enorme knoop aan het uiteinde. Het is precies op dat moment dat de scène een beetje aan geloofwaardigheid verliest: je hoeft geen specialist in martelpraktijken te zijn om te weten dat die slagen vreselijk pijnlijk moeten zijn. In werkelijkheid lijken twee scenario's me dus geloofwaardig: ofwel begint de agent te praten, ofwel verliest hij het bewustzijn. In deze scène zien we echter dat le Chiffre zijn buitengewone kalmte verliest en zich overgeeft aan woede en frustratie, wat hem uiteindelijk kwetsbaarder en redelijk realistisch maakt. In bepaalde gespecialiseerde bronnen wordt le Chiffre beschouwd als een van de beste schurken uit de reeks. Ik deel die mening. Hetzelfde geldt voor Renard.

Hij is de belangrijkste antagonist van de film *The World is not Enough* (1999). In tegenstelling tot Silva is hij een 'old-school' anarchistische terrorist. Hij is discreet en heimelijk. Hij wil alleen chaos veroorzaken, een beetje zoals de Joker in *The Dark Knight*. Zijn echte naam is Victor Zokas. Hij is een mobiele anarchist die werkt voor de hoogst biedende, met name voor de georganiseerde misdaad (vooral de Russische maffia), gedreven door een behoefte aan wanorde en vernietiging. Renard is ongrijpbaar, want net als vele gezochte

mannen is hij voortdurend in beweging, zodat de inlichtingendiensten hem heel moeilijk kunnen vinden. Sommigen denken zelfs dat hij niet bestaat of eenvoudigweg overleden is. Renard is inderdaad aan de dood ontsnapt nadat hij een kogel in het hoofd kreeg. Deze zou in de loop van de tijd zijn verschoven en zo bepaalde functies van zijn centrale zenuwstelsel hebben beschadigd, met name de tastzin, reukzin, pijnwaarneming, ... Hij lijdt ook aan een gedeeltelijke verlamming van het gezicht door beschadiging van de aangezichts-zenuw. Zijn gezicht is uitdrukkingloos en vertoont geen enkele emotie. Wegens zijn neurologische aandoening weet Renard dat hij niet lang meer te gaan heeft, wat hem nog gevaarlijker maakt omdat hij voelt dat hij niets te verliezen heeft. In tegenstelling tot Goldfinger, Silva of ook le Chiffre, is Renard zeer antisociaal, ook al is hij betrokken in grote vernietigingsprojecten. Hij vertoont minder die 'verfijnde' kant en neigt meer naar directe actie. Hij lacht ook minder (wegens zijn gezichtsverlamming) en is minder vriendelijk maar veel ruwer in het contact. Renard heeft trouwens altijd in een gewelddadig, grensoverschrijdend en vijandig milieu gezeten. Hij raakte al heel vroeg, op achttienjarige leeftijd, bekend met explosieven en vuistgevechtstechnieken wegens zijn betrokkenheid in het Russische leger. Hij wordt in dienst genomen door de KGB en werkt er als handlanger tot aan de val van de Sovjet-Unie. Hij wordt dan een soort vrije geest en biedt zijn diensten aan de hoogste bieder aan, zonder zich ooit te distantiëren van zijn anarchistische ideologie. Hij is labiel op diverse vlakken in zijn leven, maar vindt een zeker evenwicht in wat hij kan aanbieden via zijn diensten als zelf-

verklaarde terrorist. Hij vindt ook een (liefdes?)band met Elektra King, de dochter van Robert King, een oliemagnaat; hij organiseert de ontvoering van het meisje om van haar vader losgeld te eisen. De zaken verlopen niet zoals voorzien, aangezien Renard ongekende gevoelens ontwikkelt voor Elektra; zij ontwikkelt een Stockholm-syndroom tegenover haar ontvoerder. Ze werken vervolgens samen om schade toe te brengen aan Robert King (die geweigerd heeft om het losgeld voor zijn dochter te betalen) en aan MI6, die King heeft aangeraden om niets te betalen aan Renard. Het duo smeedt ook plannen voor de vernietiging van oliepijpleidingen zodat Elektra het monopolie op de olieproductie op wereldniveau krijgt... Kortom, hier is nog een mooi voorbeeld van de '*violent attachment*' die hierboven is uiteengezet. In tegenstelling tot andere schurken uit de Bond-saga is Renard allesbehalve karikaturaal. Het gaat om een man die een moeilijke weg heeft afgelegd, die altijd heeft geleefd in de vijandige sfeer van de Russische inlichtingendiensten, en die, in een tweede carrière en dankzij zijn netwerken, een soort huurling is geworden, gedreven door een woede voor heel de wereld. Hij doet me onvermijdelijk denken aan sommige mensen die ik heb onderzocht.

We verlaten nu de wereld van James Bond, maar blijven bij het antisociale aspect van Renard, nog altijd in het kader van de georganiseerde misdaad. Er zijn twee andere heel mooie schurken die er volgens mij uitspringen. Mij zijn vooral een recente reeks, *The Penguin* (Lauren LeFranc, 2024), en een film, *The Departed* (Martin Scorsese, 2006), opgevallen op het vlak van de psychologie van de personages.

Ik ken Oswald Chesterfield Cobblepot, alias de Penguin, goed. Ik heb veel over hem gelezen. Ik beschik over een groot aantal documenten en andere bronnen, en ik heb genoten van de reeks. Net zoals bij de schurken van Bond zouden we een boek kunnen wijden aan dit personage, met de Joker als meest interessante antagonist in de geschiedenis van Batman. Ik richt me hier op de recente reeks van Lauren LeFranc, die afgeleid is van de film *The Batman* (2022) van Matt Reeves waarin we getuige zijn van de succesvolle carrière van de Penguin in de stad Gotham City. De reeks gaat van start kort na de gebeurtenissen van de film en zijn belangrijkste antagonist, de Riddler. Oswald 'Oz' Cobb is het zuivere product van zijn geschiedenis. Hij groeit op in een welgestelde familie. Nog vóór zijn adolescentie verliest hij zijn vader door een longontsteking. Zijn moeder ontwikkelt dan een zeer symbiotische en overbeschermdende relatie met haar geliefde zoon. De aard van hun relatie is aandoenlijk, zowel in de reeks als in andere media. De natuur heeft Oswald niet verwend. Zijn fysieke verschijning is onaantrekkelijk en wekt helemaal niet de sympathie van zijn soortgenoten op, zodat hij gedurende zijn hele jeugd het onderwerp is van spot en pesterijen. Volgens sommige bronnen werd hij ook vernederd door zijn eigen moeder (overbeschermend maar ook psychisch labiel), maar ook door andere familieleden. Naast de afwezigheid van een vaderfiguur vinden we bij deze man een lange geschiedenis van psychologische mishandeling. Dit alles baadt in een toxische sociale en familiale dynamiek (een relatie met de moeder gebaseerd op leugens, met name). In de reeks van 2024 is die aristocratische her-

komst veel minder duidelijk. Hij lijkt zelfs afkomstig uit volkswijken. Oz zou zo getuige zijn van de flagrante sociale onrechtvaardigheden die werknemers ondergaan, die verpletterd worden door een meedogenloos en corrupt systeem. Beetje bij beetje onthult Oswald zich en koestert hij een verlangen naar wraak. Hij gebruikt zijn trauma's en zijn grote minderwaardigheidscomplex om terug te veren en een identiteit op te bouwen die gedreven wordt door de dorst naar erkenning en macht, woede en haat tegenover anderen.

Cobblepot is zonder enige twijfel een (heel) antisociale persoonlijkheid. Maar niet alleen dat: hij is ook een psychopaat. Hij heeft dus geen enkel schuldgevoel en stelt zichzelf geen grenzen om zijn doelen te bereiken. Hij zou kunnen overeenkomen met een subtype psychopaat dat men in het verleden '*macho psychopath*' noemde, een psychopaat wiens psychologische profiel lijkt op dat van de beroemde gangster Al Capone. Hij heeft een buitensporig ego gericht om een narcistische leegte op te vullen die afkomstig is van de geesten uit zijn verleden. Hij liegt, manipuleert, bedreigt, gaat over tot een fysieke daad door te doden, ... Oz verdraagt niet langer de minste vernedering. Als bewijs hiervan verwijs ik naar de openingsscène met Alberto Falcone. Overigens, telkens wanneer hij zijn zelfbeheersing verliest en fysiek agressief wordt, gaat het om een reactie nadat hij is vernederd en bespot. Anthony Huard, Frans psycholoog en psychoanalist gespecialiseerd in de personages van superhelden, omschrijft hem als "het antisociale karakter van het kapitalisme". Hij vermeldt ook de totem van Oz, de pinguïn, "een vogel die niet vliegt, die omhoog klimt op eigen kracht, ter-

wijl de vleermuis een radar heeft en boven de anderen vliegt”, analyseert Anthony Huard. “De pinguïn is een elegant dier wanneer het niet beweegt, maar belachelijk wanneer het beweegt⁸.” Oz, die mank loopt, is inderdaad fysiek beperkt. Zijn gezicht is opgezwollen en staat vol littekens. Het weerspiegelt zijn trauma's en zijn lijden, maar ook een duisternis die altijd contrasteert met de witte kleding van zijn totem. Vergeet echter niet dat schurken een geschiedenis hebben (men moet er wel belangstelling voor hebben) en ze altijd een beetje menselijkheid hebben, ook al zit die soms heel diep. Ik heb *The Penguin* bekeken met mijn oudste zonen. Een van hen vertelde me over Oz: “Hij is afzichtelijk. Echt crapuul... Maar hij heeft ook een aandoenlijke kant.” Daarmee is alles gezegd! De wereld is inderdaad nooit zwart-wit. De wereld is geen pinguïn. Er zijn geen schurken aan de ene kant en aardige mensen aan de andere kant: dat zou veel te simpel zijn. En zoals Palpatine zegt: “Wat goed is, is subjectief...” Ten slotte, is het voor iemand als ik duidelijk dat de Penguin niet lijdt aan een geestesziekte, hij is geestelijk volledig in orde. Hij is bijvoorbeeld veel stabielere dan iemand als Arthur Fleck. Oz is ook voorspelbaarder.

In dezelfde lijn staan we even stil bij een andere mafia-antagonist die de leiding heeft over de onderwereld van Boston en niet die van Gotham City: Francis Costello. Dit personage is geïnspireerd op de echte Frank Costello (met als bijnaam 'de eerste minister van de misdaad', lid van de

8 20 minutes, artikel van Benjamin Chapon, gepubliceerd op 13 oktober 2024.

maffiafamilie Luciano in het New York van de jaren 1960) en is de belangrijkste antagonist in de film *The Departed* van Martin Scorsese. Hij heeft trouwens meerdere films geregisseerd met uitstekende antagonisten met redelijk soortgelijke psychologische profielen (Sam 'Ace' Rothstein en Nicky Santoro in *Casino* (1995), Jordan Belfort in *The Wolf of Wall Street* (2013), Bill the Butcher in *Gangs of New York* (2002), Henry Hill, Jimmy Conway en Tommy DeVito in *Goodfellas* (1990), ...). Jack Nicholson speelt op magistrale wijze Francis Costello, de 'boss' van de Ierse maffia. De film is in meerdere opzichten interessant en verenigt diverse hierboven geschetste begrippen. Costello is een psychopaat. Hij leidt de onderwereld van Boston met harde hand en organiseert met zijn teams diverse illegale activiteiten, waaronder drugshandel, maar ook afpersing. Hij is agressief, opvliegend, gewelddadig, strategisch, paranoïde (dat is verplicht voor de functie, zul je zeggen) en is op verschillende fronten tegelijk actief. Al vele jaren werkt Costello samen met een jongen, Colin Sullivan, die bij de politie van de staat Massachusetts werkt. Een echte aanwinst voor Costello, die zo beschikt over een mol in de ordediensten, temeer omdat Colin werkt in de strijd tegen de georganiseerde misdaad. Hij helpt Costello dus in het geheim, tot het punt waarop hij probeert een infiltrant in zijn bende te ontmaskeren, Billy Costigan. Met gevaar voor eigen leven wint hij geleidelijk het vertrouwen van Costello om een dossier tegen hem op te bouwen. Costigan is bang zijn verstand te verliezen, wordt 'paranoïde', agressief, begint medicijnen te gebruiken, ... Net als in werkelijkheid worstelt hij tussen twee tegenstrijdige

persoonlijkheden, de ene die verbonden is aan de ordediensten en de andere die geïntegreerd is in de georganiseerde misdaad en zo deelneemt aan gewelddadige wandaden. Zijn eerste persoonlijkheid is moreel en ethisch, de tweede is donkerder en dubbelzinnig. We hebben allemaal een donkere kant, maar de persoonlijkheid van Costigan is verdeeld in twee afzonderlijke entiteiten die tegenover elkaar staan. In dit soort gevallen ontstaat er na verloop van tijd een fenomeen van 'rolverwarring', waarbij agenten zich verliezen in hun rollen en hun psychische identiteit fragmenteert. Een agent vertelde me ooit: "Het leven onder dekmantel is opwindender dan het echte leven..." Daarom kunnen we niemand vertrouwen. Menselijke systemen zijn vaag, verraderlijk en onvoorspelbaar. Zo is Costello, hoofd van de onderwereld van Boston, ook een FBI-informant. Dit brengt ons terug naar de moeilijkheden voor clandestiene agenten, infiltranten en andere spionnen onder dekmantel: ze zijn slecht voorbereid of slecht 'uitgerust'. In dit beroep kun je letterlijk gek worden. Hoe moet je je daartegen beschermen? Het is duidelijk dat de agenten voortdurend psychologisch stabiel moeten zijn. Vandaar het belang van persoonlijkheidstesten en andere beoordelingen. Elke persoonlijkheid die te labiel en onvoorspelbaar wordt geacht, wordt systematisch verwijderd. Vervolgens worden de agenten regelmatig opgevolgd door gespecialiseerde psychologen die erop toezien om eventuele 'loslatingen' te detecteren die hun psyche zouden kunnen belasten. Inderdaad, psychologische ontsporingen bestaan. We hebben het dan over 'spionitis', een beroepsziekte die sommige agenten kan treffen en ernstige

gevolgen kan hebben voor de persoon zelf, maar ook voor de veiligheid van een heel systeem (in voorkomend geval een staat).

De film *The Departed* toont uitstekend de fenomenen corruptie en infiltratie in het kader van de georganiseerde misdaad, met de psychologische valkuilen die horen bij dit soort operatie: de psychologie van het achterhouden, leugens, dekmantels, geheimen, manipulatie, verraad, ... Zeer goed neergezette personages van deze soort zijn onder meer Thomas Shelby (*Peaky Blinders*, 2013), Tony Soprano (*The Sopranos*, 1999), Jax Teller en zijn moeder Gemma Teller Morrow (*Sons of Anarchy*, 2008).

Toen ik dit hoofdstuk over georganiseerde misdaad voltooidde, verscheen er een artikel over corruptie binnen de Europese Unie in een Belgische krant⁹. Daarin stond dat het gerechtelijke apparaat dat sinds 2021 belast is met de bescherming van de economische belangen van de Europese Unie, dertig nieuwe onderzoeken is gestart in 2024 wegens een geraamd verlies van 143,4 miljoen euro voor de financiën van de EU. Als we de niet-afgeronde onderzoeken meetellen, coördineert de Belgische afdeling van het Europees Openbaar Ministerie 79 dossiers, voor een geschatte schade van 1,47 miljard euro. De dossiers zijn gevarieerd: btw-fraude, douanefraude, fraude met de verloning van parlementaire medewerkers, 'Pfizergate', vermoedens van politieke tussenkomsten, misbruik van

9 "La section belge du parquet européen enquête sur une dizaine d'eurodéputés", *Le Soir*, 3 maart 2025.

gemeenschapsgelden, witwaspraktijken, ... Het grote Sky ECC-dossier, de Panama Papers (zie de film *The Laundromat* met Meryl Streep en Gary Oldman, 2019), de Uber Files, Qatargate en dan vergeet ik er nog. Vergeten we niet de zorgen van de Belgische Europese aanklager over de crisis die momenteel speelt bij de Centrale Dienst voor de Bestrijding van Fraude. In het boek *Combattre la criminalité : l'urgence démocratique* van Michel Claise¹⁰ lees ik dat het Internationaal Monetair Fonds de jaarlijkse hoeveelheid witgewassen geld in de wereld schat op gemiddeld 2 tot 5% van het wereldwijde BNP en dat de drugshandel elk jaar 400 miljard dollar winst oplevert. In deze grote dossiers vinden we personen en netwerken terug. Persoonlijkheden met heel diverse, polymorfe psychopathologische profielen die met elkaar in verband staan en die zonder twijfel belangrijke kenmerken delen met de in dit hoofdstuk beschreven profielen. Meer dan bij andere vormen van vergrijpen of misdaden gebruiken deze vrouwen en mannen verraderlijkere en uiteindelijk zeer gevaarlijke wapens: leugens, manipulatie, bedrog, ... Momenteel buigen veel psychologen en psychiaters zich over deze ernstige persoonlijkheidsstoornissen, over deze zogenaamde 'sociale' psychopaten en andere problematische en complexe profielen die door hun daden onze samenlevingen en onze wereld beïnvloeden. Ze waren nooit zo aanwezig als nu.

10 Michel Claise, *Combattre la criminalité : l'urgence démocratique*, Brussel, Racine, 2024.

“Het leven bestaat jammer
genoeg uit moeilijke
beslissingen!”

(Ursula, in *De kleine zeemeermin*, 1989)

✱

“Twintig jaar lang heb ik grote
zorg gedragen van deze
zigeuners, een voor een. En
vandaag zie je het resultaat: ze
hebben zich vermenigvuldigd.
Ik veronderstel dat ze een
geheime schuilplaats hebben
achter de muur in het hart van
de stad, een nest zou ik moeten
zeggen, dat ze... het Hof der
Wonderen noemen”

(Claude Frollo, in
De Klokkenluider van de Notre Dame, 1996)

Hoofdstuk 4

OVER ZO MOOIE KLEINE MONSTERS

Je hoeft geen thrillers of andere horrorfilms te bekijken om mooie schurken te zien: ze zijn ook talrijk aanwezig in de wereld van de allerkleinsten. Ik ben soms verbaasd dat ik er heel gesofisticeerde en, ondanks hun cartooneske uiterlijk, heel realistische schurken aantref. De wereld van tekenfilms toont een heel interessant kenmerk dat ik vergelijk met de cinematografische signatuur van een van mijn favoriete filmmakers, David Lynch: een schijnbare alledaagsheid. De films van Lynch zijn over het algemeen vreemd, verontrustend, soms sensueel (*Mulholland Drive*, 2001), donker en vaak gekenmerkt door de bedwelmende soundtrack van Angelo Badalamenti (1937-2022). Deze gemeenschappelijke basis tussen de films van Lynch en tekenfilms ligt in een zekere oppervlakkigheid van de wereld waarin de personages zich bewegen. Alle films van David Lynch weerspiegelen een soort Amerikaanse droom (of heel korte droom), met voorspoedige en (schijnbaar) rustige voorsteden met goed onderhouden gazon, ... zoals in kerstfilms en tekenfilms. En dan doet er zich een verandering voor met de komst van een onverwachte, mysterieuze en atypische situatie, maar ook van een schurk. De film die volgens mij deze dubbelzinnigheid het beste weer geeft, is waarschijnlijk het macabere maar uitstekende *Blue*

Velvet (1986), met een hysterische, verslaafde en op zijn minst gestoorde schurk, Frank Booth, gespeeld door Dennis Hopper. Als ik hem zou moeten onderzoeken, zou ik moeite hebben om te bepalen of hij wel of niet verantwoordelijk is voor zijn daden, zo atypisch is hij. Alles begint in een idyllisch decor met de ontdekking van een oor... We vermelden ook *Lost Highway* (1997), een echte schizofrene nachtmerrie. In tekenfilms vinden we deze zachte, geruststellende, per definitie kinderlijke wereld terug. Engelachtig. Wanneer de antagonist in dit kader opduikt, breekt hij het. Zo ontstaat een contrast tussen de perfecte wereld en het verschrikkelijke personage. Zo zijn schurken gemakkelijker te herkennen in tekenfilms. Ik heb veel tijd besteed aan het bestuderen van schurken in de tekenfilms van de Disney Studios. We vinden er in het algemeen iconische en karikaturale schurken die zelfs voor heel jonge kinderen heel eenvoudig te herkennen zijn: de schoonmoeder van Sneeuwwitje (*Sneeuwwitje en de zeven dwergen*, David Hand, 1937), kapitein Haak (*Peter Pan*, Wilfred Jackson, Hamilton Luske en Clyde Geronimi, 1953), Cruella de Vil (*101 Dalmatiërs*, Wolfgang Reitherman, Hamilton Luske en Clyde Geronimi, 1961), Madame Mim (*Merlijn de Tovenaar*, Wolfgang Reitherman, 1963), Shere Khan (*Jungle Book*, Wolfgang Reitherman, 1967), Ursula (*De kleine zeemeermin*, John Musker en Ron Clements, 1989), ... Deze antagonisten zijn prototypisch en niet moeilijk te 'diagnosticeren'. Ze zijn in het algemeen fysiek opmerkelijk om vrees op te wekken (donkere ogen, littekens, buitensporige vervormingen, ...), ze vertonen ook disfunctioneel gedrag: ze hebben talrijke

tekortkomingen, imperfecties en andere morele zwaktes. Dit wordt des te meer gecontrasteerd omdat, tegenover hen, andere personages het goede symboliseren en morele waarden hebben die soms tot het uiterste worden gedreven, en dus weinig geloofwaardig zijn.

Tot dusver dus niets ingewikkelds. Het wordt ingewikkelder wanneer de slechteriken in de loop van de tijd en met de evolutie van de tekenfilm gesofisticeerder en complexer worden. En bovendien: realistischer! Enkele voorbeelden: Een van de grootste schurken in de wereld van Disney is zonder twijfel de iconische Scar uit de film *The Lion King* (Roger Allers en Rob Minkoff, 1994). Scar is een magere leeuw met littekens, de broer van koning Mufasa. Hij beschrijft het trouwens zelf heel goed: "Als mijn subtiele intelligentie het leeuwendeel voor zijn rekening neemt, vrees ik dat de genetica wat betreft fysieke kracht niet in mijn voordeel heeft gespeeld." Want Scar jaagt inderdaad geen angst aan door zijn uiterlijk (afgezien van zijn litteken) noch door zijn fysieke kracht (in tegenstelling tot bijvoorbeeld Shan-Yu in *Mulan* of Mor'du in *Brave*). Hij wordt daarentegen verteerd door zijn machtshonger en is gefrustreerd dat hij de tweede in de lijn van troonopvolging is, na Simba, de zoon van Mufasa. Zijn psychologie is zonder twijfel die van een psychopaat. Hij is achterbaks, manipulatief en beschikt over een strategische intelligentie. Hij deinst voor niets terug om zijn projecten tot een goed einde te brengen. Hij aarzelt niet om te liegen en zijn neef te manipuleren, en vooral om zijn eigen broer te vermoorden (zoals Michael Corleone in de tweede film van *The Godfather* van Francis Ford Coppola

(1974), ook al is de reden helemaal verschillend). Vervolgens verjaagt hij Simba door hem een flinke dosis schuldgevoel aan te praten, waardoor hij hem verantwoordelijk maakt voor het 'toevallige' overlijden van zijn vader, voordat hij de macht grijpt. Op het einde van de film na is Scar niet gewelddadig of agressief. Hij manipuleert, liegt, intimideert en bedreigt. Zijn vermogen om schade aan te richten is enorm, vooral omdat hij niet aarzelt om een verbond aan te gaan met de historische vijanden van de leeuwen: de hyena's. Dit verbond is uiteraard levensbelangrijk en heeft alleen tot doel hem in staat te stellen een leger te vormen en de troon te bestijgen. Hebzucht, politieke manoeuvres, leugens, verraad, onoprechtheid, overdreven narcisme, ... Dit alles maakt van Scar een iconische schurk en vooral een zeer menselijke antagonist die vandaag zo veel weerklank vindt. Nietwaar?

Bepaalde antagonisten van Disney sluiten aan op Scar. Ze delen diverse punten met de oom van Simba: een eerder alledaags fysiek uiterlijk, een weinig excentriek maar zeer disfunctioneel gedrag. In de loop van de tijd identificeerde en isoleerde ik schurken die in hun gedrag heel 'menselijk' zijn. Schurken zoals ik die in mijn beroepspraktijk zou kunnen ontmoeten, maar niet alleen daar. Schurken die jij ook zou kunnen tegenkomen. Hoe 'gesofisticeerder' de schurk is, hoe moeilijker het volgens mij voor een jong kind is om die als dusdanig te herkennen. Ik kon het bij mijn kinderen vaststellen. Op een dag keek ik naar *Frozen*, samen met mijn zoon die net gestart was in de basisschool. Nadat we de film voor het eerst hadden gezien, vroeg ik hem om de

situaties van de verschillende personages in het verhaal uit te leggen. Mijn zoon stelde probleemloos vast dat de zussen de heldinnen in het verhaal waren. Anders verging het als het om de antagonist ging: voor hem was de schurk zonder enige twijfel de grote sneeuwman die gemaakt was door Elsa en die Kristoff, Anna en Olaf achterna zat. Het klopt dat dit sneeuwmonster niet sympathiek en eerder angstaanjagend is, maar hij is niet de grootste antagonist van de film. De belangrijkste schurk is prins Hans, wat uiteindelijk weinig mensen zagen aankomen. Hij zit overal in de film, en verschijnt eerst als een vriendelijke, charismatische prins vol goede bedoelingen. Deze jongeman, die in alle opzichten voorbeeldig lijkt, blijkt echter een man te zijn die hunkert naar macht en rijkdom. Hij is narcistisch en leugenachtig, en wil duidelijk onze heldin Anna gebruiken om de sociale ladder te beklimmen. We zijn allemaal omringd door meerdere mensen als Hans. Om problemen te vermijden moet je volgens mij voor iedereen op je hoede zijn. En voortdurend... Ik lijd uiteraard aan beroepsmisvorming en ben dus eerder wantrouwend van aard, maar ik denk altijd aan het boek *Only the Paranoid Survive: How to Explore the Crisis Points that Challenge Every Company* van Andrew S. Grove (1999). De titel vat de mening van de auteur goed samen: we komen elke dag in aanraking met slechte mensen, zelfs in onze eigen familie. Sommigen onder ons beschikken over een soort interne radar, een soort zesde zintuig waardoor ze denken dat de persoon in kwestie het risico loopt slechte dingen aan te trekken, "slechte energie" zouden sommigen zeggen. Anderen voelen dan weer helemaal niets en hebben

dus de neiging om zich bloot te geven, te veel vertrouwen te stellen, zich te veel over te geven, met in ruil daarvoor het risico op een slechte ervaring. Deze personen komen vaak getraumatiseerd op de bank van mijn psychotherapie terecht. Als voorbeeld nemen we een ander tekenfilmfiguur van Disney die een mooie antagonist is, bovendien de 'adoptiemoeder' van de heldin: Moeder Gothel in *Rapunzel* (2010). Die heeft Rapunzel bij haar geboorte gekidnapt om de krachten afkomstig uit haar haar te kunnen gebruiken. Want het haar van Rapunzel verschaft eeuwige jeugd aan wie het gebruikt. Om haar onder haar controle te houden, sluit Gothel Rapunzel op in een alleenstaande toren onder het voorwendsel haar te beschermen tegen de buitenwereld. Hiertoe doet ze zich voor als een liefhebbende en liefdevolle moeder. Ik ken deze techniek. Ik ben die al tegengekomen bij moeders die hun kinderen hebben vermoord. Gothel maakt een goede indruk. Dankzij de haren van Rapunzel, behoudt ze haar kenmerken van een jonge, elegante vrouw. Ze is intelligent, manipulatief en kwaadaardig, bezitterig, egoïstisch en zonder scrupules. Wanneer Rapunzel zich vragen begint te stellen en ze haar situatie ter discussie lijkt te stellen, aarzelt Gothel niet om komedie te spelen en zich een slachtofferrol aan te meten. Rapunzel is naïef en heel gevoelig voor de aandacht van haar 'moeder'. Daarom valt ze ervoor. Op psychologisch vlak ben ik van mening dat Rapunzel duidelijk in de greep van haar moeder zit. We komen in de praktijk als deskundige of psychotherapeut vaak het controlesyndroom – of de controlerende relatie – tegen. In een groep gaat het om een soort morele, affectieve,

intellectuele dominantie van een of meerdere personen tegenover een of meerdere anderen. De mensen onder invloed zijn zich vaak niet bewust van hun situatie. Ze worden vaak psychologisch vernederd en zijn emotioneel afhankelijk en vooral beroofd van een min of meer belangrijk deel van hun vrijheid. De gevolgen zijn altijd schadelijk: depressie, schuldgevoel, in zichzelf gekeerd zijn, sociaal isolement, paniekaanvallen en zelfs zelfmoord... Ik herinner me een dossier waarin een jonge jongen jaren heeft geleefd onder de invloed van zijn mishandelende moeder. Hij kwam jarenlang niet uit zijn kamer en bleef volledig geïsoleerd van de buitenwereld, steeds weer onder het voorwendsel van bescherming tegen een te gevaarlijk geworden wereld. Dit kind had ernstige gezondheidsproblemen opgelopen. Hij zag nooit het daglicht, maar bleef altijd op zijn bed en voedde zich uitsluitend met sardines. Hij had ook een grote leerachterstand opgelopen. Toen hij ontdekt werd, was hij natuurlijk erg geschokt dat hij van zijn moeder werd gescheiden. Hij begreep niets in zijn verzwakte staat. Hij kon niet meer lopen wegens spierafbraak. Vele jaren later kwam ik te weten dat hij zeer ernstige psychologische en fysieke gevolgen had overgehouden aan deze periode van totale isolatie. Hij verplaatste zich in een rolstoel, omdat hij nooit het gebruik van zijn benen heeft kunnen terugkrijgen. Bovendien bleef hij vanwege het controlesyndroom overtuigd van de welwillende bedoelingen van zijn moeder (net als Rapunzel). Een beetje als een psychisch brandmerk. Zijn moeder werd onder meer vervolgd voor ontvoering en de vernederende en onmenselijke behandeling van haar eigen zoon. Ze leek erg

op Gothel. Ze was manipulatief, leugenachtig en ze deed zich voor als slachtoffer. Daarnaast rechtvaardigde ze haar daden met de bescherming van haar, volgens haar heel zieke zoon, maar ook met de duidelijke bijkomende voordelen zoals toeslagen en andere sociale hulp in verband met de toestand van haar zoon. In feite was hij voor haar een soort 'geldautomaat' die ze al jaren onderhield. Ze werd veroordeeld tot meerdere jaren opsluiting.

Een ander voorbeeld van een interessante schurk en die me doet denken aan het dossier van Sylvia Marie Likens, waarover ik het in het volgende hoofdstuk heb, is Lady Tremaine in *Assepoester* (1950). De film is weliswaar verouderd, maar het psychologische profiel van deze duistere en mondaine vrouw blijft verrassend actueel. Lady Tremaine is een koude, wrede en jaloerse vrouw. Ze is met name jaloers op haar schoondochter, Assepoester, die ze geen enkel lijden bespaart. Het gaat hier vooral om psychologische aanvallen waarmee ze Assepoester wil vernederen ten voordele van haar twee dochters, Anastasia en Drizella. Die zijn dom en stout, en worden door Lady Tremaine als een gewapende handlangster gebruikt om Assepoester kwaad te doen. Lady Tremaine gebruikt haar als slaaf. Ze laat haar de woning onderhouden en laat haar onophoudelijk werken terwijl zijzelf en haar twee dochters zich ontspannen en een rustig leven leiden. Naast haar redelijk subtiele psychologische aanvallen manipuleert Lady Tremaine Assepoester behendig om haar steeds van dichterbij te controleren. Voor buitenstaanders kan Lady Tremaine doorgaan voor een goed opgeleide dame van de wereld en aangenaam gezelschap.

Maar zoals altijd heeft niemand een idee van wat er zich achter de gesloten deur van het huis afspeelt... Tremain is jaloers en heeft honger naar macht, erkenning en prestige, dit alles gemotiveerd door een zeer waarschijnlijke en enorme narcistische tekortkoming.

We moeten het nu hebben over twee producties voor kinderen in de jaren 1980 die me veertig jaar geleden diep hebben geraakt. Het gaat om een reeks en een film die de jongere lezers vermoedelijk niets zeggen.

Clémentine is een Frans-Japanse animatiereeks voor televisie met negenendertig afleveringen van tweeëntwintig minuten, gecreëerd door Bruno-René Huchez. *Return to Oz* (1985) is een Amerikaanse film van Walter Murch, geproduceerd door Walt Disney Pictures.

Het verhaal van *Clémentine* Dumat speelt zich af in de jaren 1920. Ze heeft een passie voor luchtvaart maar raakt meervoudig gewond en verlamd na een ongeluk met het vliegtuig dat door haar vader werd bestuurd. Deze laatste is er kapot van en zal zich tot het einde schuldig voelen. We leren later dat deze crash veroorzaakt werd door de belangrijkste antagonist van de reeks: Maltho, een vuurduivel die met *Clémentine* wil huwen en haar voor altijd wil martelen. De herkomst van Maltho is onbekend. Hij beschrijft zichzelf als 'gebaard door drie furiën op een bed van gehoornde slangen'. Hij kan verschillende gedaanten aannemen: een wolk, een rots met rode ogen of een vlam met rode en bedreigende ogen. Om een onduidelijke reden valt Maltho *Clémentine* aan en wil hij haar bij zich houden. Tijdens de verschillende afleveringen en behalve tijdens het vliegtui-

gongeluk, handelt Malmöth altijd onrechtstreeks tegen Clémentine, door duistere en kwaadwillende personages te gebruiken. De gezanten van Malmöth, afkomstig uit zijn wereld en die hij zijn 'krioelenden' noemt vanwege hun insectachtig uiterlijk in menselijke vorm, hebben de opdracht om Clémentine te vangen en terug te brengen naar hun meester. Gelukkig wordt het jonge meisje beschermd door verschillende personages en vooral door fee Héméra, de grootste vijand van Malmöth. Om Clémentine te troosten en te beschermen, neemt Héméra haar mee op diverse avonturen in haar blauwe bol (symbool van bescherming tegen de vlammen van Malmöth) en strijdt ze tegen de krioelenden. Zo reist Clémentine, een jong meisje met een handicap, door ruimte en tijd en vecht ze tegen de onophoudelijke en verderfelijke aanvallen van de krioelenden die de vorm aan nemen van verschillende personages. Een van de meest iconische is dokter Billot, een verontrustende arts die na haar vliegtuigongeluk het vertrouwen van Clémentine probeert in te winnen en haar probeert te overtuigen om zich te laten opereren. Maar met die operatie wil hij de handicap van Clémentine alleen verergeren, of haar zelfs doden. Sournois is hypocriet en wreed, en is een uitstekende krioelende. Lady Caline is ook een machiavellistische en realistische antagonist. Onder haar vriendelijke voorkomen zit een slechte en kwaadaardige vrouw. Ze ontvoert de pasgeborene van haar zus en gooit hem in de Theems zodat haar eigen zoon een vooraanstaand persoon wordt in plaats van haar neef. Maar de baby wordt door Clémentine gered. Lady Caline doet er vervolgens alles aan om haar te doden. Le

Véreux is een soldaat, maar vooral een Franse smokkelaar die in Canada werkt. Hij verkoopt wapens, alcohol en informatie aan Indiërs in ruil voor inlichtingen. Zijn opdracht bestaat er ook in Clémentine te ontvoeren, maar dat mislukt en hij maakt een dodelijke val veroorzaakt door de wolf van Héméra. Tijdens deze reizen met droomachtige tonen krijgt Clémentine het gebruik van haar benen terug. Maar de trieste waarheid haalt haar altijd in: ze is wel degelijk verlamd door toedoen van Maltho, wat hem trouwens erg amuseert. Achteraf gezien vind ik de reeks somber. Ze doet verschillende pijnlijke onderwerpen aan, zoals de handicap, de ziekte, het verlies van geliefden, de rouw, maar ook het kwaad dat schurken kunnen berokkenen, hun wrede en soms sadistische gedrag, ... Clémentine is een jonge, getraumatiseerde vrouw. Ze wordt gekweld door het lijden en door de hoop om het gebruik van haar benen terug te krijgen.

Tijdens het onderzoek in het kader van het schrijven van dit boek realiseerde ik me dat deze serie uiteindelijk niet echt bedoeld was voor een jong publiek. De talrijke boodschappen die ze bevat (blijven hopen, nooit opgeven, verschillen aanvaarden, de chronische ziekte, de handicap, ...) in een donkere en soms wrede omgeving zijn moeilijk toegankelijk voor jonge kinderen. Hetzelfde geldt voor antagonisten zoals de krioelenden, die zeer gesofisticeerd en realistisch zijn in hun gedrag. De reeks kreeg trouwens forse kritiek voor het geweld in bepaalde scènes en voor bepaalde besproken thema's.

Ik heb *Return to Oz* gezien toen ik nog op de basisschool zat. Ik moet ongeveer 9 jaar geweest zijn, maar ik herinner het me nog goed. Het was een zondagnamiddag in de bio-

scoop Plaza. Zoals vaak in die tijd, ben ik naar de film gegaan met mijn oudere neven. De zaal zat vol, vooral met kinderen. Ik heb deze film daarna talloze keren opnieuw bekeken, omdat hij me altijd heeft geïnteresseerd, op elke leeftijd. Het verhaal is redelijk eenvoudig en klinkt bekend bij wie, net als ik, de literaire wereld van Oz kent (*Het Wonderlijke Land van Oz*, 1904, *De tovenaars van Oz*, 1939, *Oz the Great and Powerful*, 2013 en ten slotte, recent, *Wicked*, 2024). Hier keert Dorothy terug naar Oz om haar vrienden te bevrijden van prinses Mombi en haar handlangers, de 'Wheelers'. De film is een slimme mengeling van poëzie en duisternis; ze doet me trouwens denken aan de wereld van Tim Burton. Het verhaal begint in Kansas. Dorothy leeft er met haar oom en tante, die haar gek verklaren wegens haar obsessie voor Oz, zodanig - en dit is een bijzonder harde eerste scène - dat ze haar naar een sanatorium brengen om daar iemand te ontmoeten die ik veronderstel een psychiater te zijn en zijn zeer weinig geruststellende verpleegster, om haar een elektroshockbehandeling te laten ondergaan. Elektroshocks, tegenwoordig meestal elektroconvulsietherapie genoemd, zijn een van de vele hulpmiddelen die door psychiaters worden gebruikt, ook al heeft deze behandeling altijd een slechte publiciteit gekregen. In talloze films (*One Flew Over the Cuckoo's Nest*, *A Beautiful Mind*, ...) worden elektroshocks afgebeeld als barbaars en onmenselijk. In werkelijkheid is deze behandeling, wanneer voorgeschreven, heel doeltreffend en wordt ze goed verdragen. Ik maak er vaak gebruik van. Twee elementen spreken ons al meteen bij het begin van de film aan. Eerst en vooral is de sessie met

elektroshocks behoorlijk onheilspellend, net zoals het sanatorium. Deze sessie wordt dan ook uitgevoerd op een jong kind, op eenvoudig verzoek van haar familie die haar gek acht. Ook al wordt Dorothy door de bliksem gered van deze sessie elektroshocks, de scène is angstaanjagend en de spanning stijgt ten top. Sommige personages zijn bijzonder opvallend. De vogelverschrikker, een vriend van Dorothy, kan angst opwekken met zijn lange magere ledematen, zijn grote hoofd, zijn bevroren glimlach, ... Hij leek me altijd een soort voorouder van Jack Skellington (*The Nightmare Before Christmas*, Tim Burton, 1993). Wat de kwaadaardige soldaten van Mombi, de Wheelers, betreft, is het moeilijk om ze te definiëren omdat ze dimorf zijn. *A priori* gaat het om hybride mensen met lange ledematen met wieltjes als uiteinde. Ze hebben een dubbel gezicht. Ze dragen een monsterlijk masker op hun hoofd, zodat wanneer ze zich verplaatsen, hun eventuele slachtoffers worden geconfronteerd met dit vervormde gezicht. Wanneer ze stilstaan, heffen ze het hoofd op en verschijnt hun menselijke gezicht, dat niet geruststellender is. Ze tonen vaak een sadistische glimlach en stoten verzamelkreten uit die lijken op kreten van wilde dieren die opgewonden zijn door een prooi, dit alles doorspekt met sardonische lach. Mooie antagonisten dus. Mombi is ook bijzonder angstaanjagend voor kinderen. Hij is meedogenloos voor zijn vijanden, zijn hoofd is onbeweeglijk, een beetje zoals bij Dr Carl Hill in het uitstekende *Re-Animator* van Stuart Gordon (1985).

De film kreeg net als *Clémentine* heel wat kritiek toen hij uitkwam wegens de angstaanjagende en verontrustende

scènes. Hij wordt vaak gekenmerkt als *Dark Fantasy*, een genre dat er zeer goed bij past, net zoals andere films die de sprookjeswereld en duisternis vermengen, zoals die van Tim Burton.

Twee van mijn kinderen waren behoorlijk onder de indruk van een andere schurk van Disney, Sid Phillips in de eerste *Toy Story*. “De grijper heeft me gekozen”, roept een klein groen buitenaards wezen wanneer Sid Phillips hem vangt in een grijpmachine van Pizza Planet. “Vaarwel, vrienden, ik verlaat jullie voor een betere wereld.” Arm klein buitenaards wezen! Hij weet nog niet in welke handen hij gevallen is. Sid Phillips is waarschijnlijk het meest wrede kind dat we ooit in een tekenfilm zagen. Sid is de buur van Andy. Hij moet ongeveer 11 jaar oud zijn. Hij heeft het voorkomen van een duistere jonge man en hij ziet er moe uit. Hij draagt een opvallende beugel die hem een grijns geeft. De plaats waar hij leeft, straalt geen boodschap van geluk uit. Sid lijkt twee passies te hebben in zijn leven: zijn jongere zus kwaad doen en zijn speelgoed martelen. Hij brengt zijn tijd door met experimenten op dat speelgoed: hun hoofden verwisselen, ze verminken, ze laten ontploffen, ze verbranden, ... Zijn kamer ligt trouwens vol 'verminkt' speelgoed, zoals het hoofd van een baby met één oog geplaatst op de poten van een spin. Net zoals een seriemoordenaar bewaart hij in zijn kamer diverse trofeeën van zijn 'gewelddaden'. Volgens mij is Sid goed op weg om een psychopaat te worden. Hij is behoorlijk gestoord, heel opgewonden (hyperkinetisch), agressief en kent geen echte grenzen. Tijdens de film krijgen we zijn ouders – autoriteitsfiguren dus – nauwelijks te zien.

Hij lijkt aan zichzelf overgeleverd. Hij schept er genoeg in om de zwakkeren kwaad te doen, waaronder zijn eigen zus, om nog maar te zwijgen van zijn speelgoed. Hij krijgt een lesje van zijn speelgoed dat in opstand komt en hem de schrik van zijn leven bezorgt. Hij kan dus angst hebben, wat eerder geruststellend is. Sid doet me denken aan heel wat van de jonge mensen die ik heb onderzocht. Mannen en vrouwen die tijdens hun psychologische ontwikkeling een wreed gebrek aan grenzen hebben gekend. Een andere interessante antagonist verschijnt in de derde film uit de reeks *Toy Story*: Lotso, een gesofisticeerdere schurk dan Sid. Hij is minder angstaanjagend in de benadering en moet moeilijker door kinderen te ontdekken zijn. Het gaat om een beer met roze vacht die iedereen zou willen knuffelen. We hebben zin om hem te vertrouwen. Zijn geruststellende uiterlijk, zijn aarzelende manier van lopen met zijn wandelstok, zijn neiging om te willen leiden, ... zijn allemaal elementen die ervoor zorgen dat Lotso op het eerste gezicht helemaal niet als een antagonist overkomt. Maar hij verbergt zijn ware aard zeer goed. Hij is zeer handig in interpersoonlijke relaties en dus een fijn strateeg. Hij zou zonder twijfel een goede politicus geweest zijn. Want langzaam aan blijkt hij een totalitaire en controlerende verlicht despoot te zijn, die iedereen kwaad doet die de zaken niet ziet zoals hij. Hij omringt zich met een lijfwacht en zelfs een bodyguard in de persoon van een enorme baby die volledig toegewijd is aan zijn zaak. Hij is wreed en meedogenloos voor zijn politieke tegenstanders, hij toont tot op de laatste minuut valse zelfinzichten en bewijst zijn verraderlijke en onoprechte kant. Lotso is een

intelligente, realistische (behalve zijn uiterlijk) antagonist die we evengoed in een goede *James Bond*-film zouden kunnen tegenkomen. Hij doet me denken aan twee andere even realistische schurken van dezelfde slag. De eerste is gouverneur John Ratcliffe (*Pocahontas*, 1995), die rond 1607 inscheept naar de Nieuwe Wereld. Hij richt een kolonie op, de toekomstige stad Jamestown in de staat Virginia. Hij is fysiek indrukwekkend: hij is groot en potig, heeft een enorm hoofd en zijn in een enorme kaak gegrifte grijns geeft ons snel een inzicht in de diepte van zijn psychologie en zijn waarden. Het is een man die hunkert naar macht en persoonlijk succes. Hij is geobsedeerd door de ontdekking en het verzamelen van goud. Daarvoor aarzelt hij niet om zijn ondergeschikten onophoudelijk en op autoritaire wijze te laten werken, terwijl hijzelf eerder lui en comfortabel leeft met zijn hond, die meer te eten krijgt dan zijn eigen mannen. Ratcliffe is niet alleen een realistische maar ook een eigentijdse antagonist: hij zweept de menigte op met een agressieve toespraak, hij is een politicus die je op zijn minst expansionistisch kunt noemen, hij is belust op macht en erkenning, zijn ego is overdreven groot, om nog maar te zwijgen van zijn op zijn zachtst gezegd racistische neigingen tegenover wie hij graag 'wilden' noemt. Om zijn doeleinden te bereiken aarzelt hij niet om zijn mannen tegen elkaar op te zetten en bij hen de meest gewelddadige instincten op te wekken door de werkelijkheid naar zijn voordeel om te buigen ('*Fake News*' en '*Fake Reality*'). Ook al is deze film uit 1990, zijn persoonlijkheid doet ons op zijn zachtst gezegd denken aan hedendaagse politici... Ik noem geen namen, dat

zoek je zelf maar uit. Opgelet, antagonisten zijn niet altijd wie je denkt dat ze zijn...

De tweede en nog interessantere antagonist is het personage van rechter Claude Frollo in *De Klokkenluider van de Notre Dame* (1996), naar de roman *Notre-Dame de Paris* van Victor Hugo. In de roman is Frollo een priester-alchemist die gepassioneerd is door wetenschap. Het is een gekwelde en duistere man, die uit evenwicht wordt gebracht door de late ontdekking van de vrouw, in de persoon van een jonge zigeunerdanseres, Esmeralda, en door verlangen. De verslindende en obsessionele hartstocht die hij voor haar koestert, leidt Frollo naar zijn val, zowel letterlijk als figuurlijk. In de tekenfilm van Disney is Frollo dus geen priester, maar rechter, wat hem een status met meer macht oplevert. Hij is ook een heel vrome, starre, arrogante, stoïcijnse en door en door slechte man. Hij is duidelijk de antagonist terwijl zijn personage in de originele roman en in meerdere andere filmbewerkingen veel meer gekweld en ambivalent is. Hier drijft zijn behoefte aan controle en macht hem ertoe een zigeunerfamilie te vervolgen. Hij gooit de vader in de gevangenis, veroorzaakt het overlijden van de moeder en probeert het kind in een put te gooien: "Het is slechts een duivels wezen dat ik terugstuur naar de hel waar het thuishoort..." Hij wordt uiteindelijk door de aartsdiaken gedwongen het kind op zich te nemen en voor diens opvoeding te zorgen. De arme Quasimodo wordt dus opgevoed door dit heel strikte, religieus extremistisch, dogmatisch personage dat al zijn handelingen rechtvaardigt met de wil van God. Quasimodo groeit op zonder liefde, in een moraliserende, vernederende

en beschuldigende omgeving. Frollo beschouwt het 'volk' als onzuiver en slecht. Hij draagt zijn wereldvisie over aan zijn adoptiezoon, die Frollo 'meester' noemt, waardoor hij zijn reeds overontwikkelde ego versterkt. Frollo kan zeer manipulatief zijn met zijn beschermeling, die hij soms toestemming geeft om zich een beetje te vermaken. Het is de vraag of zijn uitspraken niet tot doel hebben Quasimodo onder controle te houden en hem bij de minste tegenspoed schuldgevoelens aan te praten. Quasimodo is duidelijk 'het ding' van Frollo. Het evenwicht van dit duo wordt verbroken door de komst van Esmeralda, een zigeunerin waarop Frollo verliefd wordt. Als volledig en extreem personage begrijpt Frollo snel dat hij er nooit in zal slagen Esmeralda te bezitten en dat ze nooit de zijne zal zijn. Hij doet er alles aan om haar op de brandstapel te krijgen. Het is ook via deze verandering van dynamiek dat Quasimodo beseft hoe zijn 'meester' en zogenaamde weldoener functioneert. Het einde van deze film is heel symbolisch, aangezien Frollo in de vlammen valt wanneer hij van de Notre-Dame tuimelt tijdens de eindstrijd en nadat hij Esmeralda heeft proberen om te brengen. Zoals vele andere schurken vergaat Frollo in de vlammen en gaat hij naar de hel.

In dit hoofdstuk hadden we het over fictieve personages in tekenfilms die allemaal een zekere mate van realisme hebben. Ik heb aan velen onder hen psychische littekens overgehouden, zelfs tientallen jaren later nog. Deze schurken hebben allemaal opvoedkundige kwaliteiten: op technisch vlak vertoont hun psychologie typische kenmerken van stoornissen die we kennen: overdreven ego, machtshon-

ger, leugens, manipulatie, impulsiviteit, excentriciteit, gierigheid, egoïsme, kinderachtigheid, woede, autoritarisme, bedrieglijkheid, ... Deze persoonlijkheids- en/of temperamenteigenschappen hebben over het algemeen een sociaal negatieve connotatie. Wanneer jonge kijkers ermee in aanraking komen, kunnen de antagonisten uit deze films laten zien wat er gebeurt als je je zo gedraagt tegen anderen (je wordt weggestuurd, niemand wil meer met je omgaan, ...) en uiteraard de verplichte straf (zoals de gevangenis) die ervoor moet zorgen dat mensen stoppen met dit soort gedrag. Dat is in mijn ogen een essentiële straf met, als ze constructief is, altijd een grote psychologische waarde. En toch heb ik de indruk dat ze mettertijd verloren gaat. Maar het is ook door deze protagonisten dat de magie van tekenfilms werkt. Wie weet wordt straffen ooit verboden? Dat is dan het einde van alles!

“I know you’re not afraid of a little dark. Because you are the dark.”

(Longlegs, *Longlegs*, 2024)

✱

“Talrijke stemmen leggen met nadruk de klemtoon op de zwakheid van het ik tegenover het id, van het rationele tegenover het demonische in ons.”

(Sigmund Freud, *Inhibition, symptôme et angoisse*, Parijs, PUF)

Hofdstuk 5

SCAR MOVIES EN EXTREME DOSSIERS

Mijn eerste confrontatie met echte terreur deed zich voor aan het begin van mijn adolescentie, aan het einde van de jaren 1980. Op een vrijdagavond (als ik het me goed herinner), toen mijn ouders uit eten waren met vrienden, bekeek ik een film die me deed overstappen naar de echte horror die ik vandaag in mijn beroep tegenkom. Ik had al heel wat horrorfilms gezien die ik huurde in mijn favoriete videotheek, wat voor mij een soort hoofdkwartier was. Die films zaten vol monsters, heksen, weerwolven, vampieren, zombies, duivelse poppen en andere bovennatuurlijke zaken. Ik bekeek de ene na de andere film en had na verloop van tijd een zekere immuniteit opgebouwd. Ik zou liegen als ik zei dat ik nooit een slechte nacht heb gehad, maar dat gebeurde niet vaak. Ik was vooral geboeid door de reeks *The Twilight Zone* van Rod Sterling. Ik haalde er veel inspiratie uit voor de strips en andere kleine scenario's die ik in die tijd maakte. Op een vrijdag na school huurde ik enkele videofilms voor het weekend. Dat was een soort van ritueel geworden. Bij de films die ik huurde, zat er altijd ten minste één met een horrorverhaal. Ik liet die tussen de anderen glijden: mijn ouders kenden toen mijn gewoontes nog niet. Dat veranderde wat later toen ze per ongeluk op *Silence*

of the Lambs (1991) van Jonathan Demme stootten, dat ik vergeten te verbergen was, maar dat is een ander verhaal. Op een keer stond ik voor de videotheek en werd mijn aandacht getrokken door een affiche in de etalage. De film had alles om mijn interesse te wekken. Hij werd voorgesteld als een Australische versie van *Jaws* (1975), een van mijn favoriete films (ook nu nog). De eigenaar van de videotheek, waarmee ik bevriend was, deelde mijn passie voor horrorfilms, maar hij had deze film nog niet kunnen bekijken. De film vertelt het verhaal van Carl Winters, een Amerikaanse burger die naar Australië gaat om een onderzoek te voeren naar de verdwijning van zijn vrouw Beth Winters, een journaliste en dierenrechtenactiviste die twee jaar eerder een reportage maakte in de Australische 'outback'. Dit verhaal introduceert de zogenaamde antagonist van de film: een enorm wreed en bloeddorstig everzwijn dat alles op zijn weg vernietigt en de kleine gemeenschap van Gamulla terroriseert. Deze B-film, *Razorback* (1984), naar de naam van het everzwijn dat de outback terroriseert, werd in de jaren 1980 een cultfilm. De film is oprecht, bespaart ons niets en combineert prachtige beelden met een gedenkwaardige soundtrack van Iva Davies. De sfeer slaat om van de droomachtige wereld van de outback naar de nachtmerrieachtige van het slachthuis Petpak. Maar wat is er zo verschrikkelijk aan deze film? Wel, het gaat niet om een monsterfilm, verre van! Voor mij is het monster trouwens van ondergeschikt belang. Als deze film me een grens heeft doen overschrijden, dan dank ik dit vooral aan de werkelijke antagonisten, namelijk de eigenaren van slachthuis Petpak: de broers Benny en Dicko Baker.

We weten weinig over hen. Ze zijn in het grootste deel van de film aanwezig, zodat ze veel plaats innemen, met name wegens hun bijzonder wrede en sadistische gewelddaden.

Ik zal me altijd de scène herinneren waarin de gebroeders Baker de Amerikaanse journaliste Beth aanvallen. Nadat hij haar heeft mishandeld, zegt Dicko terwijl hij zijn broek losknoopt en met een blik ontdaan van alle menselijkheid tegen haar: “Heb je zin om te vrijen? Ik vroeg: Heb je zin om te vrijen?” Zonder nog de scène te vergeten waarin diezelfde Dicko de oude Cullen aanvalt en zijn knieën met een hamer verbrijzelt. Hij wordt alleen op de grond achtergelaten zonder zich te kunnen bewegen en wordt levend opgegeten door het everzwijn. Zo zijn Benny en Dicko veel wreder dan het beest. Zuiver op het psychiatrische vlak zijn het zonder enige twijfel echt gestoorde sadisten, die dom, zeer gemeen en laaggeschoold zijn en geen grenzen kennen. In *Razorback* wordt het volledig gratuite geweld vooral gesuggereerd, wat het nog moeilijker maakt om er naar te kijken. Het was de eerste keer in mijn leven dat ik geconfronteerd werd met dit soort geweld, gratis geweld. In zekere zin is alles voor mij op dit moment begonnen: zodanig heeft de film mij geraakt, zodanig heeft die mijn nieuwsgierigheid opgewekt voor de donkere kant van de mens. Ik walgde (en walg nog altijd) van deze twee personages, maar door hen begon ik dit gratuite en barbaarse geweld te willen begrijpen. Ik zocht dus andere films die op een bepaalde manier het slechtste van de mens toonden. Een beetje later, op het einde van de middelbare school, was er uiteraard de cultfilm *A Clockwork Orange* (1972), wat het onderwerp was van mijn eindejaarsscriptie.

Maar sindsdien zijner heel wat andere: ik ben nooit gestopt met zoeken naar nieuwe films. Ik heb dan ook een hele hoop horrorfilms gezien van alle genres en alle stijlen. Zoals *Razorback* en *A Clockwork Orange* indertijd hebben deze films hun sporen nagelaten in mijn psyche, net zoals bepaalde van mijn dossiers. Ik noem deze films *Scar Movies*. Ze kunnen meerdere vormen aannemen, maar de meeste ervan zorgen voor een schok, emotionele ontreddeering en in de meest extreme gevallen zelfs echte fysieke reacties zoals misselijkheid of zelfs een ziekte, en kunnen kijkers jarenlang achtervolgen. Een beetje als een psychisch litteken, vandaar de benaming '*Scar Movies*'. We kennen er allemaal wel en ze zijn vaak verschillend van persoon tot persoon, hoewel sommige klassiekers op hele generaties een indruk hebben gemaakt. Sommige van deze films zijn niet zo verschrikkelijk in letterlijke zin, maar laten ons niet onberoerd omdat ze in ons (opnieuw) herinneringen oproepen die niet altijd aangenaam zijn.

Wat is kenmerkend voor deze films? Waarom 'spreken' bepaalde films meer dan andere, ook al zijn ze mogelijk visueel minder gewelddadig? Zijn sommige van deze films, die soms als extreem worden bestempeld, werkelijk vergelijkbaar met de realiteit van een expert zoals ik? Dit zijn voor mij fundamentele vragen die verder gaan dan alleen de forensische psychiatrie en sluiten aan op een veel bredere dimensie: sociologisch, filosofisch en zelfs antropologisch. Als extreme films bestaan, dan bestaan volgens mij extreme gevallen eveneens. Ik kan er dus niet omheen je een gebeurtenis uit het voorjaar van 2024 te vertellen die me diep heeft geraakt.

In mei 2014 ging ik met mijn jongste zoon naar Portland, Oregon, Verenigde Staten. Er was een schitterende reden om naar die stad te gaan: de vierentwintigste editie van de World Horror Convention. Wanneer ik kan, ga ik graag naar filmfestivals of beurzen voor genreliteratuur. Het is een gelegenheid om auteurs van over heel de wereld, scenaristen, componisten van filmmuziek (een andere passie van mij) te ontmoeten. Enkele dagen in het paradijs. Portland is een prachtige stad. Mijn zoon heeft er ook van geprofitteerd: daar heeft hij de cultfilm *Jaws* (1975) leren kennen. Voor mij was het de gelegenheid om wijlen Jack Ketchum (1946-2018) te ontmoeten, in mijn ogen een van de grootste Amerikaanse schrijvers; zijn boeken zijn overigens meerdere malen verfilmd. Diverse van zijn boeken hebben mij gebrandmerkt. Zijn bekendste roman is *The Girl Next Door* (1989); die werd verfilmd in 2007: duidelijk een *Scar Movie*! De roman is gebaseerd op een nieuwsfeit, een verhaal van absolute horror dat zich rond 1965 in het Amerikaanse Midden-Westen heeft afgespeeld. Dit is het verhaal van deze roman: in de jaren 1950 en daarna, na het overlijden van hun ouders, worden de twee jonge zussen Meg en Susan Loughlin toe-vertrouwd aan hun tante, Ruth Chandler. We bevinden ons in een kleine, schijnbaar onopvallende Amerikaanse buitenwijk, maar Ruth Chandler is verre van de ideale buur. Het is een verbitterde vrouw, vol haat en rancune. Ze vindt een uitlaatklep in de persoon van Meg, die ze naar hartenlust martelt. Die ondergaat de ergste gruweldaden in opdracht van Ruth, met de hulp van de kinderen uit de buurt die ze moeiteloos manipuleert. Zo wordt Meg geslagen, vernederd,

uitgehongerd (ze drinkt de urine van de jongens en eet hun uitwerpselen), verbrand, afgezonderd en opgehangen in de kelder van Ruth. Haar genitale gebieden worden verbrand. En dan vermelden we nog niet de opeenvolgende aanrakingen en verkrachtingen door bepaalde (soms heel jonge) kinderen uit de buurt, dit alles onder de supervisie van Ruth. Meg sterft uiteindelijk.

In deze en veel andere romans van Ketchum worden we overgeleverd aan de eenvoudigste en meest rauwe horror: de echte! Het gewone kwaad dat we soms tegenkomen zonder het zelfs te weten: onze burens, een collega, ... Het nieuwsfeit waarop de roman gebaseerd is, is de moord op 16-jarige Sylvia Marie Likens op 26 oktober 1965 door de vrouw die belast was met haar voogdij, Gertrude Baniszewski. Haar autopsie bracht diverse brandwonden, kneuzingen en andere neurologische letsels aan het licht. Haar lippen zijn verbrand. Haar vaginale holte was doorgesneden en ook verbrand. Op haar buik was de volgende zin getatoeëerd: "Ik ben een hoer en ik ben er trots op." De officiële doodsoorzaak is een hersenoedeem. Ik raakte geïnteresseerd in het profiel van Gertrude Baniszewski maar vond maar weinig informatie, behalve over haar sadistische en manipulerende neigingen. Ik vond zelf een verbitterde vrouw, boos op de hele wereld, jaloers, narcistisch zeer kwetsbaar en voortdurend op zoek naar steun, vooral bij de kinderen uit de buurt aan wie ze sigaretten en alcohol gaf. Was ze een psychopate? Moeilijk te zeggen. Ze genoot daarentegen duidelijk van het lijden dat ze haar jonge slachtoffer toebrengt. Jaren later werd ik geconfronteerd met een soortgelijk dossier: ik moest

meerdere beklaagden onderzoeken die van hun vrijheid waren beroofd wegens ontvoering, marteling, onmenselijke en vernederende behandelingen van een jonge vrouw, die geïsoleerd en kwetsbaar was wegens haar sociale omstandigheden. Deze daders waren leden van dezelfde familie. Volgens het dossier was de jonge vrouw, Anne, in een val 'gelokt' onder het voorwendsel dat ze gratis onderdak en voedsel kreeg binnen het gezin toen de winter eraan kwam. Maar eenmaal in het gezin kon Anne niet meer ontsnappen en werd ze maandenlang vastgehouden. Ze moest allerlei huishoudelijke taken uitvoeren: schoonmaken, de maaltijden klaarmaken,... Ze sliep gezeten op een stoel in het midden van een leefruimte. Omdat ze altijd ontevreden waarden over het werk van Anne en vooral heel veel gedronken hadden, begonnen de folteraars haar te slaan. Eerst waren het klappen, vervolgens vuistslagen en schoppen. De geweldcyclus werd alleen maar extremer: obscene tatoeages op het gezicht, uitgetrokken en verbrand haar, uitgetrokken tanden, uitgetrokken nagels, gelaatsbreuken, seksuele handtastelijkheden, ... En dan vergeet ik er nog. Anne heeft haar redding alleen te danken aan de plaatselijke politie die, naar aanleiding van een onderzoek naar haar verdwijning, op het nippertje in het huis belandde. Anne moest maandenlang in het ziekenhuis worden opgenomen. Ze moest talloze reconstructieve operaties ondergaan, vooral aan het gezicht. Volgens mij zal ze er nooit overheen komen. Ik moest de verschillende daders ontmoeten en vooral de persoon die door de onderzoeksrechter belast met het dossier als centraal in de zaak werd beschouwd: een kleine en heel slanke jonge

vrouw van 21 jaar, Solène. Ze ontving me weinig hartelijk met opeengeklemd kaken. Haar fysieke uiterlijk stond in contrast met haar grote zenuwachtigheid en vooral veel woede. Solène was duidelijk een verwaarloosde jonge vrouw. Haar intelligentieniveau kwam dicht bij het ondergemiddelde van de algemene bevolking. Ze was niet in staat om het hoofd te bieden aan de frustrerende gebeurtenissen van elke dag, behalve door doorgaans tot gewelddadige daden over te gaan. Haar handlangers, waaronder haar geliefde uit die tijd, die ik ook heb ontmoet, hadden hetzelfde profiel als zij: karaktergestoord, laagopgeleid, agressief, met weinig aandacht voor waarden en nog minder voor anderen. Ze schoven allemaal de verantwoordelijkheid voor wat er was gebeurd naar elkaar door. De enige die transparant en zonder wroeging de ontvoering en marteling van Anne toegaf, was Solène, de leidster. Naast het feit dat ze 'een huis-slaaf' had, kreeg ik nooit een uitleg over het motief voor hun wandaden. Er is geen onderliggende machiavellistisch plan, behalve een verzwakte persoon tot slaaf maken en gebruiken als een instrument. Solène legde me uit dat er slagen kwamen omdat "Anne een slechte slaaf was. Ze verdiende het. Bovendien wist ik dat ze met heel wat mannen naar bed ging..." Dat is zonder twijfel eenvoudigweg het magere motief van dit dossier. Het psychologische profiel van Ruth Chandler verschilt inderdaad sterk van dat van Solène. In de film is Ruth veel kwaadaardiger en manipulatiever, en toont ze niet de opvliegende en gewelddadige kant van Solène. Ruth verkiest (net als Gertrude) om anderen het werk te laten opknappen, in dit geval jonge jongens uit de buurt. Ze kijkt

graag toe hoe ze haar kleine slachtoffer verkrachten. Voor sommigen onder hen gaat het om hun ontmaagding. Wat een mooie eerste keer!

Mijn dossier bevatte ook grote overeenkomsten met de film: een kwetsbaar slachtoffer dat gekozen en ontvoerd wordt om even futiele als onrealistische motieven door niet erg slimme, onvolwassen en manipuleerbare beulen, en vooral zonder enige aandacht voor het slachtoffer. Zonder de tussenkomst van de politie zou Anne ongetwijfeld overleden zijn aan deze mishandelingen. Zoals Meg, die in de film stierf.

Ik was ook betrokken in een ander dossier dat ons land een goede dertig jaar geleden een schok bezorgde. Ik werd door een strafuitvoeringsrechtbank gevraagd om verder onderzoek te doen naar twee protagonisten die al enige tijd in de gevangenis zaten. Het was een trieste zaak. Er waren twee veroordeelde misdadigers, Alain en Victor, die al herhaaldelijk veroordeeld waren (aanvallen met extreem geweld, diefstallen, aanrandingen, ...) en tijdens penitentiair verlof aan het begin van de jaren 90 nieuwe misdaden hadden begaan. Tijdens die paar dagen hebben ze, naast andere misdrijven, een jong koppel gegijzeld en mishandeld. De jonge vrouw werd aangerand, en de man en vrouw werden uiteindelijk met een vuurwapen vermoord en hun lichamen werden in het bos achtergelaten. Ze werden eerst tot de doodstraf veroordeeld (in België officieel afgeschaft in 1996) en werden tijdens een tweede proces veroordeeld tot levenslange dwangarbeid. Tijdens mijn opvordering had ik een gesprek met een van de twee protagonisten, Victor.

Alain, die blijkbaar de gevaarlijkste was, heeft mijn tussenkomst altijd geweigerd. Ze hadden allebei redelijk soortgelijke psychologische profielen en ze vormden zonder enige twijfel een gevaar voor de maatschappij. Een gevaar dat ik, althans bij Victor, duidelijk heb vergeleken met een psychopathie. Volgens het dossier voldeed Alain ook aan deze criteria.

Dit geval deed me denken aan twee andere films en vooral aan hun antagonisten. Toen ik de eerste van deze twee films zag, was dat een echte schok voor me, hoewel ik toch al een bepaalde leeftijd had. Het gaat om *The Last House on the Left* van Wes Craven (1972). Er bestaat een *remake* uit 2009, maar ik heb liever het origineel dan de kopie. Het gaat in mijn ogen om een van de meest storende films die ooit is gemaakt, en ik ben lang niet de enige die er zo over denkt. De belangrijkste antagonist, Krug Stillo (gespeeld door David Hess), is een heel mooi voorbeeld van antisociale psychopathie. Krug is brutaal en meedogenloos en heeft op zijn uiterlijk na bijna niets menselijks. Zijn kompanen, weliswaar volgers, zijn even sadistisch. De tweede film is *Dead Man Walking* (1995) van Tim Robbins. Deze film is al even realistisch als de vorige, maar met minder gratuite slechtheid. Achter het verhaal schuilt een boodschap die vandaag nog steeds relevant is in sommige delen van de wereld en die zelfs af en toe weer opduikt in de discussies over de doodstraf in onze democratische rechtsstaten. Deze film is gebaseerd op het gelijknamige boek geschreven door zuster Helen Prejean, een Amerikaanse zuster van het Instituut van de Zusters van Sint-Jozef, die in haar leven verschillende

terdoodveroordeelden tot hun laatste dag heeft begeleid. Helen Prejean heeft altijd campagne gevoerd voor de afschaffing van de doodstraf. In de film begeleidt ze Matthew Poncelet die in de dodencel van de federale gevangenis van Louisiana verblijft. Hij wordt gespeeld door Sean Penn, en is samen met zijn handlanger Carl Vitello schuldig bevonden aan de moord van een jong paar in de bossen van Louisiana. De film is in meerdere opzichten bijzonder interessant. Eerst en vooral biedt hij ons met het personage van Matthew Poncelet een heel realistische antagonist. Hij is gewelddadig, antisociaal, racistisch, alcoholverslaafd en laagopgeleid, gezien het milieu waaruit hij afkomstig is. In de film krijgen we een zekere evolutie te zien in zijn psychologische profiel. Hij is arrogant, koud en de feiten waarvan we via een flashback aan het einde van de film getuige zijn, zijn bijzonder wreed en moeilijk om naar te kijken. Het paar is gewelddadig. Het jonge meisje wordt door de twee daders aangerand in aanwezigheid van haar partner en ze worden uiteindelijk van dichtbij als beesten neergeschoten en op de grond in het moeras achtergelaten. Toch voldoet Poncelet voor mij, en dit verschil is fundamenteel, niet aan de criteria van psychopathie, in tegenstelling tot Alain en Victor waar ik het eerder over had. Naarmate zijn ontmoetingen met Helen Prejean vorderen, stelt Matthew zich open en laat hij een onvermoed assortiment emoties zien. Hij begint zelfs te huilen en vraagt oprecht vergiffenis aan de families van de slachtoffers. Dat zit niet in het DNA, als ik het zo mag zeggen, van echte psychopaten. Tijdens onze ontmoetingen geeft Victor van geen enkele spijt blijk. Het enige wat hij me heeft

kunnen zeggen, en wat vandaag nog steeds in mijn geheugen weerklinkt, is: “Ze hadden me indertijd nooit mogen laten gaan. Ik was als een gevaarlijk dier. En ik heb Alain ontmoet. En dat was veel erger, want hij en ik, we waren beesten.” Ongegeneerd legt hij dus de verantwoordelijkheid van zijn afschuwelijke daden bij de autoriteiten. Hij draagt geen enkele verantwoordelijkheid. Matthew Poncelet is dus een mooi voorbeeld van een realistische antagonist, waarmee we het onderscheid kunnen maken tussen een echte en bewuste psychopathie en een antisociale antipathie die we vaak in de gevangenis tegenkomen.

Terwijl ik dit hoofdstuk schrijf, moet ik aan andere *Scar Movies* denken, als slechte dromen en zelfs kleine trauma's. Altijd van dicht of ver in verband met sommige van mijn dossiers. We gaan dus verder met onze ontdekkingsstocht. Een van mijn favoriete *Scar Movies* is zonder twijfel de Frans-Canadese film *Ghostland* van Pascal Laugier (2018). Ik heb er om verschillende redenen van genoten deze film te haten. Hij is moeilijk om naar te kijken omdat hij zo eng en uiterst gewelddadig is. Zonder al te veel te verklappen, vertelt hij ons het verhaal van twee zussen, Verra en Elizabeth Keller, die in hun huis ontvoerd zijn door twee bijna onwerkelijke antagonisten. Er is allereerst een soort gewelddadige en achterlijke reus die communiceert door te schreeuwen. Hij is geobsedeerd door poppen en wil hen vooral martelen en snuiven aan hun intieme delen. Het andere personage is volledig androgyn en lijkt de operaties te leiden. De film behandelt een thema dat me na aan het hart ligt: trauma's. In mijn beroep zie ik vooral daders, maar ik ontmoet ook –

en om eerlijk te zijn steeds meer – slachtoffers. En *Ghostland* toont heel goed het standpunt van de slachtoffers en de manier waarop een ernstig trauma zich kan uiten.

Een andere film van enkele jaren eerder deed ook heel wat inkt vloeien wegens het geweld: het gaat om *Martyrs*, ook van Pascal Laugier (2008). Uiterst zeldzaam: de Commissie voor de classificatie van cinematografische werken heeft hem aanvankelijk verboden voor personen onder de 18 jaar. Pas na het artistieke pleidooi van Laugier, via een verdediging van de genrefilm, en een tussenkomst van de toenmalige minister van Cultuur werd de film uiteindelijk verboden voor personen onder de 16 jaar met waarschuwing. *Martyrs* gaat nog veel verder dan *Ghostland*. Het geweld is nog veel intenser. Vrouwen en mannen laten kinderen en jonge vrouwen lijden om hen tot het uiterste stadium van martelaarschap te brengen en hen zo te kunnen 'horen' voordat ze hun laatste adem uitblazen. Deze groep extremisten wordt geleid door een zekere “Mademoiselle” met een hallucinerende en vastberaden blik, die al haar onmenselijkheid toont door middel van een mystieke, waanzinnige en afwijkende monoloog die ze tot de jonge Anna houdt, net voordat deze talrijke martelingen ondergaat om de nieuwsgierigheid van een bende 'gestoorden' te bevredigen (excuseer de uitdrukking, zeker uit de mond van een psychiater). Ook *Martyrs* biedt ons het standpunt van het slachtoffer. Zo worden tijdens een deel van de film de weliswaar extreme gevolgen getoond van trauma's die we in het verleden hebben kunnen meemaken.

In 2002 liet de Franse regisseur Gaspar Noé van zich spreken op het Festival van Cannes met zijn film *Irréversible*.

De film is in meerdere opzichten interessant, maar heeft vooral gechoqueerd wegens twee heel brutale scènes, maar ook wegens de gebruikte filmtechnieken: antichronologische volgorde, tribale percussie, verzadigde geluiden, intense bassen, talrijke stroboscopische flitsen, afwisseling tussen overgangen met vaste camera en tollende beelden die duizelig kunnen maken... Dit alles parallel met scènes van extreem geweld, zoals die van de moord met de brandblusser aan het begin van de film, die de toeschouwer uit evenwicht brengen en een werkelijk gevoel van onbehagen creëren. We zijn getuigen van ongekend geweld, waarbij we niet alleen waarnemers maar ook voyeurs zijn van het toegebrachte leed. De film vertelt over de wraak van een man, Marcus, wiens vrouw, Alex, mishandeld en verkracht is en voor dood is achtergelaten. Ook al is het recht in eigen handen nemen verboden in onze maatschappij, deze reactie is instinctief en op dat vlak leert de film ons veel over de menselijke psychologie. Zo zijn we getuige van deze bijna ondraaglijke scène van de verkrachting van Alex (Monica Bellucci), die een eeuwigheid duurt en gefilmd is in vaste camerastand. De belangrijkste antagonist van de film is eens te meer heel realistisch. Het gaat om een man waarvan we een beetje de trekken zien, maar waarvan het uiterlijk relatief banaal is. Alex kruist hem in een roodachtige en oranje vuile onderdoorgang waar hij al een vrouw lastigvalt. Hij laat zijn eerste slachtoffer voor wat ze is om haar zich aan haar te vergrijpen. Daar begint de heel lange verkrachtings-scène die extreem wreed is en talloze kijkers de bioscoop deed verlaten. Want de antagonist is een brutaal, pervers en

bloeddorstig monster die zich helemaal laat gaan. Hij neemt geen genoegen met de verkrachting van Alex, maar slaat haar bijna dood. Niets wordt de kijker gespaard. We weten weinig over dit personage. Het is bijvoorbeeld moeilijk te weten te komen of deze uitbarsting van geweld een gewoonte is van hem zoals dat het geval zou zijn bij een sadistische psychopaat (bijvoorbeeld een wreedaard) of het resultaat is van overmatig cocaïnegebruik die avond. Deze heel gewelddadige film toont ons zo aan dat alles in enkele minuten kan omslaan, dat ons wankele evenwicht op elk moment kan worden verstoord door een verkeerde ontmoeting, bijvoorbeeld op een avond in een donkere steeg...

In 2018 brengt de omstreden Deense regisseur Lars von Trier zijn film *The House that Jack Built* uit, die ook voor controverser zorgt. De film gaat over Jack, een gefaalde obsessieve architect die ook en vooral een grote seriemoordenaar is die gedurende enkele jaren aan de noordwestkust van Amerika toeslaat. We zijn getuige van een gesprek tussen Jack en een zekere Verge waarin de eerste ons vijf van zijn misdaden laat beleven. Hier is er geen sprake van een seksuele motivatie, Jacks drijfveer lijkt uitsluitend artistiek te zijn: een huis bouwen met menselijke kadavers. De film is lang en redelijk traag. Hij richt zich op Jack, zijn persoonlijke gedachtegang en uiteraard zijn moorden. Zoals vaak bij Lars von Trier zijn de meningen verdeeld. Sommigen zien er een mislukte vrouwonvriendelijke film in, anderen een macabere sociologische klucht, nog anderen een meesterwerk. Ik ga het debat niet aan, maar ik keek er persoonlijk graag naar, onder andere omdat hij het onderwerp *serial killer* heel rea-

listisch aansnijdt. Jack is koud, meedogenloos, cynisch en heel donker. Zijn bestaan is bekrompen en ellendig. Zijn talrijke overpeinzingen en zijn dialogen met Verge vertalen en illustreren al zijn cognitieve vertekeningen en de ernstige disfunctie van zijn persoonlijkheid: zijn verhouding tot leven en dood, zijn onmenselijkheid, zijn totale gebrek aan empathie, zijn vastberadenheid bij de uitvoering van zijn project, zijn overdreven ego, zijn obsessies en dwanghandelingen, ... Net als de seriemoordenaars die ik heb ontmoet, is Jack pragmatisch en obsessieel. Hij laat niets aan het toeval over. Alles is gepland en doordacht. Zijn personage toont ook zijn volledige gebrek aan wroeging en hoe geobsedeerd hij is door zijn artistieke projecten (de moeilijke scène van de jacht is een uitstekend voorbeeld), evenals een totaal gebrek aan introspectie. Jack toont mooi hoe een 'klassieke' *serial killer* in de werkelijkheid kan zijn. Op bepaalde vlakken doet hij me denken aan Ed (zie hoofdstuk 2), hoewel hun beweegredenen volledig verschillend zijn. Ter herinnering, 85% van de seriemoordenaars zijn psychopaten... Wat verklaart waarom ze zo zeldzaam zijn. Slechts enkele andere gevallen tonen de echte geestesstoornis.

Laten we nu een tandje bijsteken in het geweld en zijn totale zinloosheid. In 1997 laat de Oostenrijkse regisseur Michael Haneke ook zijn stempel achter dankzij (of door) zijn film *Funny Games*. Het verhaal is simpel: een volwassen echtpaar, Anna en Georg, en hun zoon, ook Georg genoemd, worden ontvoerd en gefolterd door twee jonge mannen die er in alle opzichten voorbeeldig uitzien, Peter en Paul. Alles is gebaseerd op een wrede en totaal gratuite weddenschap:

het paar en het kind moeten dood zijn vóór 8 uur de volgende ochtend. In deze film worden de kijkers rechtstreeks aangesproken door de twee antagonisten die zich meermaals tot hen richten voor de camera, en zijn ze meer dan in welke andere film ook de directe getuige van de lijdensweg van dit gezin. De film is intrinsiek uiterst gewelddadig, ook al zijn heel wat scènes suggestief, wat de werkelijkheid van de zaken nog moeilijker te verdragen maakt. De twee antagonisten zijn heel moeilijk te analyseren. De kijkers komen niets te weten over wie ze zijn. Ze lijken uit het niets te komen, als twee kwaadaardige en destructieve wezens. Hun motieven zijn ook helemaal onbegrijpelijk. Louter amusement? Een spel? Een uitdaging? Wat vooral naar voren komt, is een duidelijk sadisme en een wil tot totale vernietiging, wat ons verwijst naar de soms zuiver zinloze dimensie van geweld. Sommigen van de mensen die ik onderzocht heb, hadden deze vreselijke daden kunnen doen zonder de minste motivatie. Maar motivatie is essentieel in ons dagelijks functioneren. Ze vormt een complex proces dat bepaalt hoe onze energie wordt gebruikt om aan behoeften te voldoen. Motivatie bepaalt ons gedrag om de gewenste gevolgen te maximaliseren en te verkrijgen. Als we honger hebben, eten we. Als we dorst hebben, drinken we. Als we veearts willen worden, doen we die studies... De meerderheid van de mensen die ik heb onderzocht konden op een of ander moment een motivatie verschaffen voor hun daden: geld, seks, wraak, drugs, een burenruzie, ... Maar voor een minderheid van hen heb ik nooit iets gevonden. Geen enkele beweegreden, zoals de onderzoekers zeggen.

Hoewel het zeldzaam is, laat dit me altijd versteld staan. Ik heb altijd de indruk dat ik iets 'heb gemist'. Ik herinner me een jonge man van 19 jaar die, met enkele maanden tussentijd, twee geïsoleerde bejaarde dames tot de dood had gewurgd. Ondanks lange gesprekken met hem hebben ik noch de onderzoekers de zin van die twee daden begrepen. Niet voor geld of seks. Hij kende hen niet eens. Een van mijn voormalige bazen vertelde me altijd: "Als er geen motivatie is voor de daad, dan hebben we te maken met een geestesziekte..." Wat kort door de bocht, ook al zit er wat waarheid in. Maar als er hier een geestesziekte was, was die allesbehalve duidelijk: geen psychiatrische voorgeschiedenis, een 'normaal' gezin (met de nodige voorzichtigheid), een normale schoolloopbaan, plannen, ... Het daadwerkelijk overgaan tot de daad als onthulling van een geestelijke stoornis? Nee. Deze jonge man is tot een lange gevangenisstraf veroordeeld. Ik had in die tijd geen enkel argument om een internering voor te stellen. Sommige van mijn dossiers blijven een mysterie. Maar psychiaters vermogen niet alles. Persoonlijk vond ik deze afwezigheid van motivatie altijd het moeilijkste om te dragen. Menselijk gesproken zijn we altijd rustiger wanneer we dingen kunnen verklaren, zelfs de meest verschrikkelijke. Op een of andere manier stelt ons dat gerust. Wat we niet kunnen verklaren, maakt ons onrustig. Dat zien we ook goed in *Funny Games*, dat altijd al is beschreven als een van de meest verontrustende films ooit gemaakt, juist vanwege deze afwezigheid van motivatie bij Paul en Peter. Er zijn weinig films met zuiver gratuit geweld en slechtheid.

Ik kan natuurlijk andere intense en traumatiserende *Scar Movies* vermelden. Ik geef enkele voorbeelden met hun realistische antagonisten: *Bunny Games* (Adam Rehmeier, 2010) met Hog, *Scrapbook* (Eric Stanze, 2000) met Leonard, *The Woman* (Lucky McKee, 2011), naar een andere roman van Jack Ketchum. Deze film toont horror in al zijn banaliteit, met een mooi Amerikaans gezin waarvan iedereen deel zou willen uitmaken. Maar als je door die buitenkant heen prikt, dan wordt het duidelijk dat de vader, advocaat Christopher Cleek, een mishandelende en sadistische tiran is voor zijn gezin. Een mooi voorbeeld van een familiale psychopaat. De enige waarmee hij op één lijn zit, is zijn jonge zoon Brian, die al even gestoord is als hij. Een toekomstige sociale psychopaat. Die twee vinden elkaar in het gemeenschappelijke project om een vrouw gevangen te nemen die in het wild leeft en haar beschaafd te maken. Deze 'wilde' heeft dan het geluk om te genieten van een 'geëvolueerde' mensheid. Een moeilijke film om te zien, maar ook zwaar van betekenis. Ik denk nog aan de verschrikkelijke garagehouder-verkrachter (en zijn bende) Johnny Stillman in het weerzinwekkende '*rape and revenge*'¹¹ *I Spit on your Grave* (1978) van Meir Zarchi. Tot het ongemakkelijke en benauwende *Straw Dogs* (Sam Peckinpah, 1971), met de gemene en meedogenloze Charlie Venner en de scène met de verkrachting van Amy Sumner. En dan vergeet ik nog de Franse film *Sept morts sur ordonnance* (Jacques Rouffio, 1975). Deze laatste is zeker

11 'Verkrachting en wraak', subgenre van de horrorfilm.

minder extreem dan de vorige (alhoewel), maar ik heb er een bijzondere herinnering aan, vooral wanneer dr. Jean-Pierre Berg (Gérard Depardieu als narcistische chirurg in volle aftakeling), tot het uiterste gedreven door een kwaadaardige, jaloers en manipulerende professor, zijn echtgenote en twee jonge kinderen doodschiet. Een andere, meer recente film heeft een hele generatie getekend: *Megan is Missing* (Michael Goi, 2011), met seksueel roofdier Josh, die we nooit op het scherm zien. Deze laatste film doet me denken aan een heel belangrijk onderdeel van mijn beroep als deskundige: de zedenfeiten op minderjarigen, en in het bijzonder de *groomingdossiers*. *Grooming* is een proces waarbij een volwassene, gewoonlijk met een roofdierprofiel, opzettelijk minderjarigen benadert, vaak via het internet (chat, e-mail of andere), en een vertrouwensband opbouwt om seksuele gunsten van hen te verkrijgen. Ik herinner me een man van 45 jaar die vervolgd werd voor feiten van aanranding en verkrachting op een minderjarige ouder dan 16 jaar. Deze man leefde op een boot. Hij zocht jonge jongens op het internet. Hij pleegde deze misdaden gedurende heel lange tijd en had talloze slachtoffers. Deze intelligente man lokte deze jongemannen behoedzaam en bedachtzaam, zoals zo vaak gebeurt. Hij bestudeerde eerst hun profiel op sociale media zodat hij hun gewoonten maar ook en vooral hun hobby's leerde kennen. Vervolgens nam hij contact op met hen, meestal via een vals profiel, en zei hij dat hij dezelfde passies had om dan een ontmoeting voor te stellen. Tijdens deze ontmoeting legde hij hen uit dat hij op een boot leefde en dat hij hen deze atypische woonplaats kon tonen. Zodra ze daar

waren, bood hij hen soms geld aan voor seksuele gunsten: fellatie, sodomie, BDSM-spelletjes, ... Volgens het dossier heeft deze man, die beweerde niet gewelddadig te zijn, enkele malen zijn slachtoffers bedreigd en zelfs verkracht. Een van deze jongeren had ongepaste voorwerpen in het rectum terwijl de dader foto's nam en masturbeerde. Andere kwamen er van af met verwijdingen en andere anale letsels... Na de seksuele daad dreigde de man tegenover zijn slachtoffers met het feit dat hij compromitterende foto's op sociale media zou plaatsen of ze naar hun ouders zou sturen. Zijn *modus operandi* was heel doeltreffend en verklaart waarom hij pas na lange tijd werd aangehouden. Deze nachtmerrie kwam tot een einde wanneer de adolescent tijdens een van deze sessies zo hard schreeuwde dat voorbijgangers de ordediensten verwittigden. Bij een huiszoeking werden honderden foto's en video's van seksuele handelingen gevonden. Deze man was technisch gezien een homo-seksuele adolescentenliefhebber, maar ook en vooral een gevaarlijk roofdier. Een jager. Een beetje zoals Josh in *Megan is Missing*.

Al deze films zijn *Scar Movies*. Het is moeilijk om er onverschillig bij te blijven. Mogelijk blijven ze, ook later, aanwezig in je psyche. Deze films kunnen bepaalde levensomstandigheden bij je oproepen. Hun impact is groot om de eenvoudige en goede reden dat ze realistisch zijn en ze aansluiten op wat ik, als forensisch psycholoog, in het echte leven meemaak. We zouden het pad kunnen kruisen van Jack (*The House that Jack Built*), dat van Leonard (*Scrapbook*) maar ook dat van Krug Stillo en zijn crapuleuze bende (*The*

Last House on the Left). Jammer genoeg is hun wereld behoorlijk realistisch.

De zevende kunst is krachtig en kan een grote opvoedkundige waarde hebben. De films tonen ons maatschappelijke scenario's en illustreren gedragingen en hun gevolgen. Ik geef als voorbeeld: alleen wandelen op geïsoleerde plaatsen, omgaan met 'toxische' personen (pathologische persoonlijkheden), geen grenzen stellen, te snel vertrouwen in iemand stellen, je al te gemakkelijk blootgeven (ik behoor tot de mensen die denken dat je recht hebt op geheimen), te veel verwachten of afhankelijk zijn van anderen, ... Ik zou zo pagina's lang kunnen doorgaan.

We kunnen zowel risicogedrag als veilige manieren van doen direct voor ons zien. Ze worden ons onder andere in films getoond. Haal er je voordeel uit. Je hoeft geen psycholoog of psychiater te zijn om je omgeving te kunnen analyseren.

Een laatste persoonlijk advies – en doe ermee wat je wil: leer! Leer en leer nog meer. Wees voorbereid. Kijk. Laat alleen goede mensen in je wereld. Voor de anderen, doe de deur dubbel op slot. En gooi de sleutel ver weg.

De film heeft drie voorname
functies. Ten eerste:
amusement, en dat is een nobele
taak. Ten tweede: aan het
denken zetten door middel van
fictie die niet alleen amusement
vooropstelt. Ten derde: een
spiegel van het bestaan zijn.

Jonathan Demme, Amerikaanse scenarioschrijver en
regisseur (1944-2017)

Hoofdstuk 6

STILTE...
HIER WORDT
ONDERZOEK
UITGEVOERD!

Zowel in de werkelijkheid als in de fictie draait horror rond het omdraaien van waarden: de tegenstelling tussen enerzijds schijnbare onschuld en naïviteit en anderzijds verborgen perversiteit en kwade bedoelingen. Maar wat het ongemakkelijk en moeilijk maakt om bepaalde horrorfilms te verwerken, is nog maar eens hun realistische kant en de mateloosheid van de agressieve ontlading (vaak volledig gratis), een volledige wanverhouding tussen het gepleegde geweld en de motivaties, zoals in de film *Eden Lake* (James Watkins, 2008), waar een bende antisociale adolescenten onder leiding van de jonge Brett een voorwendsel vindt om een jong Londens paar op vakantie te vermoorden (*Scar Movie*). Met andere woorden, als je een schurk wil creëren die indruk maakt, dan hoef je niet heel ver te zoeken in je verbeelding. Integendeel, je moet in de eenvoud blijven, die van de gewone man of vrouw met hun slechte kanten, zonder enkele kwaliteiten te vergeten om binnen het spectrum van de menselijkheid te blijven. Zorg er ook voor dat deze schurk overeenkomsten heeft met de kijkers. Zo kunnen die zich ondanks alles identificeren met het personage. Als aan deze voorwaarden is voldaan, dan zal deze schurk zijn publiek doen beven.

Zoals ik heb uitgelegd, was de film *Razorback* voor mij de eerste *Scar Movie* in een reeks die vandaag goed gevuld is en die ik in de loop der tijd blijf aanvullen. Horrorfilms zijn in de eerste plaats amusement. Zoals Jean-Luc Godart zei: "Het is geen bloed, maar rode kleurstof!" Maar horror is meer dan dat. Net als kunst in het algemeen is ze er ook om hartstochten en emoties op te wekken. Ze heeft ook een kathartische kracht: ze kan het geweten verlichten. Als psychiater heb ik mezelf vaak één vraag gesteld: "*Ik heb een passie voor horrorfilms en -documentaires, seriemoordenaars, ... Is dat normaal?*" Tot op zekere hoogte is er niets abnormaals aan. Robert Simon, een beroemde Amerikaanse forensisch psycholoog, heeft een uiterst interessant boek geschreven over de menselijke aard, met de volkomen terechte titel *Bad Men Do What Good Men Dream. A Forensic Psychiatrist Illuminates the Darker Side of Human Behaviour*¹². Dit filmgenre heeft dus de bedoeling onze laagste instincten uit te drijven. Net als andere artistieke media dienen horrorfilms als uitlaatklep, maken ze het mogelijk om uit te drijven, te sublimeren, en ook te begrijpen.

Er bestaan andere theorieën over de verbanden tussen de horror in de film en de literatuur, en het collectieve onderbewustzijn uit de theorie van Jung. Meer in het bijzonder de rol gespeeld door de boemannen in onze westerse cultuur. Die kunnen ons angst aanjagen en zo ons gedrag

12 "Slechte mensen doen waar goede mensen over dromen. Een forensisch psychiater verlicht de donkere kant van het menselijk gedrag." American Psychiatric Publishing, 2008.

beïnvloeden. Want bepaalde films gaven ons personages die echte mythen zijn geworden: Jason Voorhees, Michael Myers, Freddy Krueger, Chucky, Candyman, Pennywise de dansende clown, Victor Crowley, Leatherface, Art de clown (nog een clown) en recenter Johnny in de slasher *In a Violent Nature* (2024). Deze mythische horrorfiguren hebben een onuitwisbare nadruk gelaten op ons collectieve onderbewustzijn. Wie kent zelfs vandaag de dag nog niet de filmreeksen *Halloween* of *Vendredi 13*? Wie heeft zich nooit verkleed als Freddy Krueger of in een moordende clown? Dat gezegd zijnde, heeft geen van deze figuren me ooit echt angst aangejaagd. Behalve Pennywise in de films (en de uitstekende roman) *It* in de miniserie van 1990 eerder dan die van 2017. We mogen namelijk geen verwarring maken tussen de monsters die voortkomen uit onze oeroude angsten zoals die beruchte boemannen, en de monsters die voortkomen uit onze eigen soort. Zowel de gebroeders Baker als Anton Chigurh of Krug Stillo horen bijvoorbeeld tot deze tweede groep: ze zijn menselijk zoals u en ik. Zij beschikken niet over bovennatuurlijke krachten, zijn niet onoverwinnelijk, zijn geen zombies, ... Na het bekijken van *Razorback* begon ik echt nachtelijk morbide gepieker en andere slapeloosheden te ervaren. Het gebeurde dat ik een scenario bedacht waarin Benny en Dicko bij mij binnenvielen, mijn kleine broers en vader doodden, mijn moeder aanrandden en haar vervolgens doodden ("Heb je zin om te vrijen?"). Je zult me zeggen dat ik het alleen aan mijzelf te wijten heb... Vooraleer me te doden, zouden deze heel realistische personen me met een grote glimlach hebben gezegd: "*Het spijt me voor je*

gezin..." Een beetje zoals Ed dat zou hebben gezegd. *"Het spijt me, maar het is mijn werk. Zo is het leven. Ik word betaald om je de rivier Styx te laten oversteken. Het is niet persoonlijk... No offense!"* Wie heeft er tijdens een avondje uit nooit schrik gehad te worden aangevallen door een bende gewetenloos tuig zoals Alex en zijn *droogies* (*A Clockwork Orange*, 1972)? Want dergelijke gevallen bestaan. Ik heb er vele gekend. Ik heb zelfs een boeman ontmoet. Hij volgde jonge paren en viel ze aan. Hij sloeg de man tot die zich niet meer kon verweren en randde vervolgens de jonge vrouw aan. Wat te zeggen van de huisvader die jarenlang zijn kinderen en zelfs zijn kleinkinderen, zowel jongens als meisjes, geweld aandeed en verkrachtte? Monsters verschijnen alleen in de films, maar monsterlijke mensen bestaan ook in het echt.

In de vorige hoofdstukken heb ik echte en fictieve personages vergeleken. Sommige lezers voelen zich misschien gefrustreerd omdat sommigen van hun geliefde antagonisten niet worden genoemd. Daar zijn twee redenen voor. De eerste is dat ondanks mijn liefde voor films en de tijd die ik besteed aan het bekijken van kortfilms en speelfilms, ik niet kan beweren dat ik alle films ter wereld heb gezien. Het is dus logisch dat sommige schurken aan mijn aandacht zijn ontsnapt. De tweede en belangrijker reden heeft te maken met het feit dat ik voorrang heb gegeven aan schurken die het dichtst aanleunden bij mijn persoonlijke ervaring als

forensisch psycholoog. Er zijn natuurlijk nog andere heel interessante schurken, maar op dit moment leek het me niet nodig om bij hen stil te staan. Desondanks wil ik afsluiten met een serie die ik niet kan nalaten te vermelden, omdat ze een reeks psychologisch perfect weergegeven personages biedt. Deze reeks, *Game of Thrones*, verzamelt alle elementen die in dit boek zijn vermeld. De enige moeilijkheid is dat ze zich in een ander tijdperk afspeelt en dat de context dus niet de onze is. In de jaren 2010 keek de hele wereld naar deze reeks. Ze was gebaseerd op de romans die ene George R. R. Martin vanaf 1996 schreef, en liet in die tijd een indruk na. Het verhaal speelt zich af in een denkbeeldige middeleeuwse wereld waar magie, legendarische wezens en bovennatuurlijk fenomenen samen voorkomen. De personages zijn heel goed bestudeerd en hun psychologie is goed uitgewerkt. De belangrijkste personages, zoals Saul Goodman, zijn heel menselijk en dus per definitie dubbelzinnig. Er zijn antagogenisten met goede kanten en helden met donkere kanten. Het is soms zelfs moeilijk om het onderscheid te maken tussen de held en de antagonist, wat uiteindelijk onze waarden en onze moraal zwaar op de proef stelt. Dat is wat briljant is en wat de echte wereld zo goed weergeeft. De interpersoonlijke relaties en de machtsstrijd sluiten volledig aan op de politieke psychologie. Het geweld wordt echter met veel realisme afgebeeld. Er wordt ons kijkers niets of bijna niets bespaard: aanrandingen, martelingen (de martelsessies van Theon Greyjoy door Ramsay Bolton zijn lang en intens), moorden, verminkingen, ... Alles erin is geloofwaardig en lijkt op wat ik kan zien in de zaken die ik behandel.

Cersei Lannister, de harteloze koningin, is een soort antagonist die iedereen kent. Ze is geloofwaardig, complex en diepgaand. Als vrouw met macht evolueert haar personage en klimt ze op in een zeer concurrentiële omgeving, voornamelijk bestaande uit dominante en mishandelende mannen. Haar omgeving speelt dus een uiterst belangrijke rol in de manier waarop ze wordt gevormd. Zoals alle schurken heeft ze een geschiedenis: haar moeder stierf bij de bevalling van haar broer, Tyrion (die lijdt aan dwerggroei), voor wie ze een diepe haat koestert; haar echtgenoot Robert Baratheon is ontrouw; ze heeft een incestueuze relatie met haar tweelingbroer, Jamie; een toxische relatie met haar vader, Tywin, ... Cersei bevindt zich in een vijandige omgeving. Ze is constant op haar hoede en vertrouwt niemand. Ze wordt voorgesteld als een koude, subversieve en meedogenloze vrouw. Ze krijgt een kind, Joffrey, uit haar incestueuze relatie met haar broer. Wanneer koning Baratheon sterft, wordt Joffrey de nieuwe vorst (aangezien iedereen denkt dat de telg de vrucht is van de gemeenschap tussen Cersei en haar echtgenoot). Hij oefent zijn macht uit onder het toezicht van zijn moeder, zijn grootvader Tywin maar ook van zijn oom Tyrion. Volgens Robert Hare (groot onderzoeker op het vlak van psychopathie en met name diagnosemiddelen) is Joffrey een sadistische psychopaat. Hij is leugenachtig wreed, een (erbarmelijke) manipulator, opvliegend, meedogenloos en zonder empathie, en hij regeert door angst en door geweld. Nadat hij talrijke slachtoffers heeft gemaakt, wordt hij ten slotte vergiftigd tijdens zijn huwelijk met Margaery Tyrell. Zijn gedrag is heel waar-

schijnlijk het geval van de incestueuze aard van zijn conceptie. De vader van Cersei is een heel machtige en heel rijke man. Zijn gedrag ligt dicht bij dat van haar: koud, berekend, manipulatief, intelligent maar ook wreed. Hij is echter niet sadistisch en (direct) gewelddadig zoals kleinzoon Joffrey. Hij is een groot strateeg die volledig op zijn familie gericht is, behalve zijn zoon Tyrion, die hij bijna als een schande beschouwt en die hij niet respecteert. Hij is een (heel) grote narcist en zonder enige twijfel machiavelistisch. Tegenover Tyrion is hij nog meer dubbelzinnig. Die is benadeeld en bespot vanwege zijn uiterlijk, maar toont zich veerkrachtig en compenseert met een scherpe intelligentie en verfijnde strategische capaciteiten. Hij maakt ook gebruik van een krachtig wapen: hij kan zich voordoen als een idioot om zijn tegenstanders te misleiden. Samen met anderen (Cersei, Petyr Baelish, Arya Stark, Sansa Stark en Tywin Lannister) is hij een van de slimste personages van de reeks. Hij is een uitstekende spreker en redetwister, maar ook een heel goede raadgever. Het is niet voor niets dat hij door de gespecialiseerde pers als een van de meest geslaagde psychologische personages wordt beschouwd, maar ook een van de populairste personages van de reeks is.

Uiterlijk is Jamie Lannister van hetzelfde allooi als zijn zus, op wie hij smoorverliefd is: donker, wreed, cynisch en arrogant. Hij heeft een goed voorkomen en wekt zo vertrouwen op. Hij is minder disfunctioneel als de anderen; zo is hij de enige met respect voor zijn broer Tyrion. We zien hem barbaarse daden verrichten, maar evenzeer, en op onge-

paste wijze, meer nobele daden. Hij lijkt een schijn van moraal en eer te behouden...

Een van de slechtste antagonisten is Ramsay Bolton, die grenzeloos zwart en wreed is. Maar zoals alle antagonisten heeft ook hij een geschiedenis. Het is moeilijk om over antisocialiteit te praten in de historische context van de reeks (ze zijn allemaal op een of andere manier antisociaal), maar ik zou voor hem van een hoog niveau van psychopathie gecombineerd met een zeer uitgesproken sadisme spreken. Hij wordt ook de bastaard van Bolton of de bastaard van Dreadfort genoemd en is de zoon van Lord Roose Bolton. Omdat zijn moeder niet bekend is, wordt hij als buitenechtelijk kind beschouwd. Zijn vader zou een boerin hebben aangerand van wie hij de echtgenoot heeft laten ophangen, want het paar was gehuwd zonder toestemming van het huis Bolton... Ramsay is jong, is altijd heel donker gekleed, heeft zwart haar en koude blauwe ogen. Hoewel zijn lelijke smoel me zwaar tegenstaat, lijkt zijn gezicht me niettemin kwaad-aardigheid uit te stralen. Zijn gelaatskenmerken zijn hard en zijn glimlach verontrustend. Het is overigens dankzij zijn ogen dat zijn vader bereid was hem te erkennen. Ramsay is zelden alleen: hij wordt vergezeld van zijn wachten en is nooit ver weg van zijn 'meisjes', hongerige honden die hij gebruikt om zijn vijanden aan te vallen. Zo laat hij de zoon van zijn schoonmoeder bij zijn geboorte oppeuzelen om elke concurrentie voor zijn erfenis uit de weg te ruimen. Ondanks dat alles is Bolton geen monster, want monsters bestaan niet. Maar hij benadert ze wel. Er lijkt niets 'goeds' in hem te zitten. Hij is wreed en laat de terreur om zich heen heersen.

Hij waardeert het dat zijn reputatie hem voorafgaat, zoals het wapenschild van het huis Bolton illustreert: een gevilde man ondersteboven op een wit kruis in de vorm van een X, dit alles op een zwarte achtergrond. En wat moeten we dan zeggen over de spreuk: “Een naakte man heeft weinig geheimen, een gevilde man helemaal geen”? Ramsay Bolton kadert goed in de verderzetting van dit 'huis', dat bekend staat voor zijn verraad en zijn verschrikkelijke martelpraktijken; hij is overigens een sadistische psychopaat die allerlei martelingen beheerst en beoefent, zowel fysieke als psychologische. Ik vermeld alleen de totale ontmenselijking en verminking die Ramsay Bolton Theon Greyjoy laat ondergaan, die zijn slaaf wordt, die hij 'Reek' ('Stinker') noemt en die hij ontmant, naast andere mishandelingen. Vergeten we ook Sansa Stark niet, die door Ramsay wordt aangerand tijdens hun huwelijksnacht, terwijl hij aan Reek gevraagd heeft om hem bij zijn seksuele agressie bij te staan. Ik moet ook de vadermoord op Roose door zijn zoon vermelden. Ik geef toe dat mijn analyse van Ramsay Bolton extreem is, net als die van personages die ik in eerdere hoofdstukken vermeldde. Bolton doet me ook denken aan Krug Stillo... Bestaat Ramsay Bolton? Het antwoord is ja. Het is trouwens daarom dat ik het over hem heb.

We zouden de analyse van de personages van deze serie lang kunnen voortzetten, die op zijn minst vaak (ernstig) pathologisch zijn. Deze personages hebben hun eigen beweegredenen zoals macht, rijkdom, veiligheid, overleven, ... Die van Ramsay Bolton is complexer om te vatten. Wat hem lijkt op te winden, is het toebrengen van leed aan ande-

ren. In het echte leven zou ik hem de diagnose van sadistische persoonlijkheid geven. Hij voelt zich alleen goed wanneer hij terreur en pijn toebrengt. Hij voedt zich met lijden. Hoe is hij op dat punt geraakt? Sommige van de mensen die ik heb onderzocht, en ze zijn zeker zeldzaam (vaak seksuele roofdieren), hebben me duidelijk gezegd dat het kunnen lezen van lijden op het gezicht van hun slachtoffers voor hen een soort brandstof was. Soms is dat het enige echte plezier van hun bestaan...

“Er zijn altijd twee redenen om iets te doen: een goede reden en de echte reden” (Dale Carnegie¹³). Dat is precies waar ik naartoe wil: de redenen om daden te stellen bestaan, en mijn rol is ze op te sporen en ze proberen te begrijpen, wat niet altijd eenvoudig is. Films en literatuur zijn daarbij een grote hulp. We zien wat we zijn en de vele reacties die we in bepaalde situaties kunnen waarnemen. Er bestaan evenveel individuen als er persoonlijkheden zijn. Wie heeft zich nooit de vraag gesteld: hoe zou ik gereageerd hebben als ik het hoofdpersonage in dit verhaal was geweest? Wat zou ik gedaan hebben als iemand me dit of dat zou hebben aangedaan? Wat zou mijn reactie zijn als ik morgen geconfronteerd wordt met een invasie van zombies? Wat zou ik doen als een van mijn kinderen ontvoerd, aangerand of gedood was? In geval van oorlog, wat zou ik bereid zijn te doen om de bescherming en het overleven van mijn naasten te verzekeren? Zou ik in de *Star Wars*-saga Luke Skywalker, Darth

13 Amerikaans schrijver, 1888-1955.

Vader of Palpatine zijn? Op welk personage van *Games of Thrones* lijk ik het meest? Zou ik eerder de Joker of toch Batman zijn?

Dat gezegd zijnde hoef je niet naar de bioscoop om schurken tegen te komen. Kijk aandachtig om je heen: die collega die je altijd om iets vraagt en nooit hetzelfde voor je terugdoet; de persoon die zich alleen goed voelt als hij je in het bijzijn van iedereen vernedert (voor de grap natuurlijk); die vriendin die maar blijft klagen, jou al haar problemen toevertrouwt en je nooit vraagt hoe het met jou gaat; dat familielid dat van je profiteert; een echtgenoot of partner die je voortdurend confronteert met je slechte kanten, alsof je alleen maar gebreken hebt, ... Toegegeven, deze mensen zijn gelukkig minder brutaal dan Krug Stillo, Ramsay Bolton of anderen, maar hun schadelijkheid is niet min. Wat is de oplossing? Eenvoudig: ze allemaal laten oprotten! Als je bepaalde films hebt gezien waarover ik hier gesproken heb, en je het geluk hebt om goed omringd te zijn (door zorgzame mensen en/of door een professional), dan weet je hoe je moet reageren en vooral hoe je onaangename situatie kunt vermijden. Want de beste strategie blijft vermijden om banden aan te knopen met deze personen. Ik geef doe dat het gemakkelijke geschreven dan gedaan is...

In mijn beroep maak je niet alleen maar vrienden, integendeel. Vraag me niet hoe vaak ik uitgescholden of bedreigd ben. Ik ben de tel kwijt. Veel van de mensen die ik onderzoek

beschouwen me waarschijnlijk als een van de ergste schurken die er bestaan. Dat is *part of the game*... Ik herinner me nog altijd die serveerster in een restaurant die, nadat ze me naar mijn tafel had gebracht, verklaarde dat ze me had herkend. Enkele jaren eerder was ik als deskundige tussengekomen in het kader van haar scheiding en vooral de voogdij van haar kinderen. Ik herinner me uiteraard niet de details, maar zij vond het nodig mijn geheugen op te frissen: na een redelijk negatief verslag over haar had ze slechts een zeer beperkte voogdij over haar twee kinderen gekregen ten gunste van haar ex-man. Jaren later nam ze me dat duidelijk kwalijk...

We zijn allemaal iemands antagonist. Maar we zijn ook de held van iemand of van meerdere mensen. En omgekeerd zijn sommige personen onze helden. Onze ouders, als alles goed gaat. Een leerkracht. Vrienden. Onze voorwerpen. Vergeet niet: *alles is een kwestie van standpunt*...

INDEX VAN PERSONAGES

(EN NIET ALLEEN VAN SCHURKEN!)

- ALEX (*Irréversible*, 2002): pp. 212, 213
ALQUIST, Todd (*Breaking Bad*, 2008 -2013): p. 112
AMIDALA, Padmé (*Star Wars-saga: The Phantom Menace*, 1999;
Attack of the Clones, 2002; *The Revenge of the Sith*, 2005): p. 146
ANASTASIA (*Assepoester*, 1950): p. 184
ANDY (*Toy Story*, 1995): p. 190
ANNA (*Frozen*, 2013): p. 181
ANNA (*Martyrs*, 2008): p. 211
ANNA (*Funny Games*, 1997) : p. 214
Art le Clown (*Terrifier*, 2018; *Terrifier 2*, 2022; *Terrifier 3*, 2024): p.
227
BAELISH, Petyr (*Game of Thrones*, 2011-2019): p. 231
BARTEL (*Calvaire*, 2004): p. 23, 108
BAKER, Benny (*Razorback*, 1984): pp. 200, 227
BARATHEON, Joffrey (*Game of Thrones*, 2011-2019): pp. 230, 231
BARATHEON, Robert (*Game of Thrones*, 2011-2019): p. 230
BOOTH, Frank (*Blue Velvet*, 1986): p. 178
BOUCHER, Bill le (*Gang of New York*, 2002): p. 170
BAKER, Dicko (*Razorback*, 1984): pp. 201, 227
BATES, Norman (*Psychose*, 1960): p. 106
BERG, Jean-Pierre (*Sept morts sur ordonnance*, 1975): p. 218
BELFORT, Jordan (*The Wolf of Wall Street*, 2013): p. 170

- BEN (Benoît PAPPAERT) (*C'est arrivé près de chez vous*, 1992): p. 103
- BILL (*Kill Bill Volume 1*, 2003; *Kill Bill Volume 2*, 2004): p. 100
- BILLOT, Le Docteur (Serie *Clémentine*, 1985-1988): p. 186
- BLOFELD, Ernst Stavro (De James Bond-saga en meer in het bijzonder: *Dr No*, 1962; *From Russia with Love*, 1963; *Thunderball*, 1965; *You Only Live Twice*, 1967; *In Her Majesty's Secret Service*, 1969; *Diamonds Are Forever*, 1971; *For Your Eyes Only*, 1981; *Spectre*, 2015): pp. 139, 161
- BLONDE, Mr (*Reservoir Dogs*, 1992): p. 100
- BODDICKER, Clarence (*Robocop*, 1987): pp. 23, 77
- BOLTON, Ramsay (*Game of Thrones*, 2011-2019): pp. 101, 229, 231, 232, 233, 235
- BOLTON, Roose (*Game of Thrones*, 2011-2019): pp. 232, 233
- BRETT (*Eden Lake*, 2008): p. 225
- CADY, Max (*Cape Fear*, 1991): p. 103
- CAFFEY, John (*The Green Mile*, 1999): p. 126
- CAIRN, Joshua (*Joshua*, 2007): p. 133
- CALINE, Lady (Reeks *Clémentine*, 1985-1988): p. 186
- CANDYMAN (Daniel ROBITAILLE) (*Candyman*, 1992, 1995, 1999 & 2021): p. 227
- CARVER, Elliot (*Tomorrow Never Dies*, 1997): p. 159
- CHANDLER, Ruth (*The Girl Next Door*, 2007): pp. 203, 206
- LE CHIFFRE (*Casino royale*, 2006): pp. 162, 163, 164, 165
- CHIGURH, Anton (*No Country for Old Men*, 2007): pp. 75, 77, 92, 95, 96 227
- CHILDRESS, Errol (*True detective*, eerste seizoen, 2014): p. 105
- CHUCKY (Charles Lee RAY, *Child's Play*, 1988): p. 227
- CLEEK, Brian (*The Woman*, 2011): p. 217
- CLEEK, Christopher (*The Woman*, 2011): p. 217
- COBB, Oswald 'Oz' (*The Penguin*, 2024): pp. 101, 137, 168, 169

- CONWAY, Jimmy (*Goodfellas*, 1990): p. 170
- CORLEONE, Michael (*The Godfather-saga: The Godfather, 1e deel*, 1972; *The Godfather, 2e deel*, 1974; *The Godfather, 3e deel*, 1990): p. 179
- COSTELLO, Francis (*The Departed*, 2006): pp. 169, 170, 179
- COSTIGAN, Billy (*The Departed*, 2006): pp. 170, 171
- CREALY, Dave (*The Rule of Jenny Pan*, 2024): p. 77
- CROCHET, Kapitein (*Hook*, 1991): p. 18
- CROCHET, Kapitein James (*Peter Pan*, 1953): p. 178
- CROWLEY, Victor (Reeks *Hatched: Butcher: The Legend of Victor Crowley*, 2006; *Butcher 2*, 2010; *Butcher 3*, 2013; *Victor Crowley*, 2017): p. 227
- DE VIL, Cruella (*101 Dalmatiërs*, 1961; 1996): pp. 14, 178
- DAHMER, Jeffrey (*Dahmer – Monster: The Jeffrey Dahmer Story*, 2022): pp. 15, 95, 105, 106, 107
- DARTH, Vader (*Star Wars-saga*, episodes 4, 5 en 6, 1977 – 1983): pp. 3, 11, 18, 147, 234
- DELARGE, Alex (*A Clockwork Orange*, 1971): pp. 12, 77, 100, 228
- DEMARKOV, Mona (*Romeo is Bleeding*, 1993): pp. 92, 119
- DEVITO, Tommy (*The Departed*, 1990): p. 170
- DICKINSON, Thelma (*Thelma and Louise*, 1991): p. 19
- DOLARHYDE, Francis (*Red Dragon*, 2002): pp. 19, 107
- DOROTHY (*Return to Oz*, 1985): p. 188
- DRACULA, Graaf (*Dracula*, 1992): p. 18
- DUMAT, Clémentine (Reeks *Clémentine*, 1985 -1988): pp. 185, 186, 187
- EHRMANTRAUT, Mike (*Breaking Bad*, 2008 - 2013): p. 112
- ELSA (*Frozen*, 2013): p. 181
- ESMERALDA (*De Klokkenluiders van de Notre Dame*, 1996): pp. 193, 194
- EVANS, Heather (*Final Analysis*, 1992): p. 122

- EVANS, Henry (*The Good Son*, 1993): p. 133
- FIREFLY, Baby (*The Devil's Rejects*, 2005): p. 104
- FLANDERS, Peyton (*The Hand That Rocks the Cradle*, 1992): p. 124
- FLECK, Arthur (*Joker*, 2019; *Folie à deux*, 2024): pp. 58, 60, 109, 110, 111, 112, 113, 169
- FORREST, Alex (*Fatal Attraction*, 1985): pp. 27, 52, 53, 54, 132
- FORREST, Annie (*Fatal Attraction*, 1985): pp. 52, 53, 54,
- FOX, Bud (*Wall Street*, 1987): pp. 147, 148, 149
- FROLLO, Claude (*De Klokkenluider van de Notre Dame*, 1996): pp. 175, 193, 194
- GOTHEL, Moeder (*Rapunzel*, 2010): pp. 182, 183, 184
- GOLDFINGER, Auric (*Goldfinger*, 1964): pp. 11, 159, 163, 165
- GOODMAN, Saul (James Morgan 'Jimmy' McGill: *Breaking Bad*, 2008 – 2013 en *Better Call Saul*, 2015 - 2022): pp. 112, 150, 151, 229
- GEKKO, Gordon (*Wall Street*, 1987): pp. 147, 148, 149
- GRAYCE, Early (*Kalifornia*, 1993): p. 77
- GREENE, Dominic (*Quantum Of Solace*, 2008): p. 158
- GREYJOY, Theon (*Game of Thrones*, 2011-2019): pp. 229, 233
- FRING, Gustavo 'Gus' (*Breaking Bad*, 2008 - 2013): p. 113
- GUNRAY, Nute (*Star Wars-saga: The Phanton Menace*, 1999; *Attack of the Clones*, 2002; *The Revenge of the Sith*, 2005): p. 144
- GWYNPLAINE (*The Man Who Laughs*, 2012): p. 130
- HARRIS, Alonzo (*Training Day*, 2001): pp. 19, 103
- HARVEY, George (*The Lovely Bones*, 2010): p. 103
- HANS, Prins (*Frozen*, 2013): pp. 18, 181
- HÉMÉRA (Reeks *Clémentine*, 1985 -1988): p. 186
- HENRY (*Henry: Portrait of a Serial Killer*, 1986): pp. 79, 104, 105
- HILL, Carl (*Re-Animator*, 1985): p. 189
- HILL, Henry (*The Departed*, 1990): p. 170
- HOG (*The Bunny Game*, 2010): p. 216

- HONKA, Fritz (*Golden Gloves*, 2019): p. 105
- IT (*It*, 2017): pp. 18, 227
- JACK (*The House That Jack Built*, 2018): pp. 101, 213, 214, 215
- DRIZELLA (*Assepoester*, 1950): p. 184
- JOKER (*Batman*, 1940, *Joker: Folie à deux* 2024): pp. 3, 13, 19, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 106, 109, 110, 111, 112, 115, 164, 167, 234
- JOSH (*Megan Is Missing*, 2011): pp. 218, 219
- KAYSEN, Susanna (*Girl, Interrupted*, 1999): p. 60
- KELLER, Elizabeth (*Ghostland*, 2018): p. 210
- KELLER, Vera (*Ghostland*, 2018): p. 210
- KEVIN (*We Need to Talk About Kevin*, 2011): pp. 80, 81, 131
- KING, Electra (*The World is not Enough*, 1999): p. 166
- KINT, Roger 'Verbal' (*Usual Suspects*, 1995): pp. 19, 77, 101
- KLEIN, Denis (*36 Quai des Orfèvres*, 2004): pp. 79, 101
- KNOX, Mickey (*Natural Born Killers*, 1994): pp. 19, 104
- KNOX, Mallory (*Natural Born Killers*, 1994): pp. 19, 104
- KRISTOFF (*Frozen*, 2013): p. 181
- KRUEGER, Freddy (*A Nightmare on Elm Street*, 1984): pp. 18, 227
- ISELIN, Mrs. (*The Manchurian Candidate*, 1962): p. 123
- LACENAIRE, Pierre-François (*Les enfants du paradis*, 1945): p. 101
- LANNISTER, Cersei (*Game of Thrones*, 2011-2019): p. 230
- LANNISTER, Jaime (*Game of Thrones*, 2011-2019): p. 231
- LANNISTER, Tyrion (*Game of Thrones*, 2011-2019): p. 231
- LANNISTER, Tywin (*Game of Thrones*, 2011-2019): p. 231
- LECTER, Hannibal (*Manhunter*, 1986; *Silence of the Lambs*, 1991; *Hannibal*, 2001; *Red Dragon*, 2002; *Hannibal Rising*, 2007): pp. 3, 12, 19, 23, 100, 101, 102
- LEONARD (*Scrapbook*, 2001): pp. 105, 217, 219
- LIKENS, Sylvia Marie (*An American Crime*, 2007): pp. 184, 204
- LOTSO (*Toy Story 3*, 2010): p. 191
- LOUGHLIN, Meg (*The Girl Next Door*, 2007): p. 203, 204

- LOUGHLIN, Susan (*The Girl Next Door*, 2007): p. 203
- LUTHOR, Lex (*Superman*, 1978): p. 12
- LYNCH, Slas (*The Birth of a Nation*, 1915): p. 101
- MALCOM, Ian (*Jurassic Park*, 1993): p. 71
- MALMOTH (Reeks *Clémentine*, 1985-1988): p. 185, 186, 187
- MANSFIELD, Olivia ('M', *James Bond-reeks*: alle films behalve *For your Eyes only*, 1981): pp. 159, 160
- MARCUS (*Irréversible*, 2002): p. 212
- MAUL, Darth (*Star Wars-saga: The Phantom Menace*, 1999): pp. 144, 145
- MCMURPHY, Randle Patrick (*One Flew Over the Cuckoo's Nest*, 1975): pp. 19, 62, 131
- MERTEUIL, Markiezin Isabelle de (*Les liaisons dangereuses*, 1988): pp. 19, 122
- MIM, Madame (*Merlijn de Tovenaar*, 1963): p. 178
- MADemoiselle (*Martyrs*, 2008): p. 211
- MALEFICIENT (*Maleficent*, 2014) : p. 14, 19
- MILLER, Jamie (*Adolescence*, 2025): pp. 15, 133
- MOMBI, Princes (*Return to Oz*, 1985 en *Wicked*, 2024): pp. 188, 189
- MOR'DU (*Brave*, 2012): p. 179
- MOORE, Tyria (*Monster*, 2003): pp. 65, 66, 67
- MONTANA, Tony (*Scarface*, 1983): p. 152
- MORGAN, Dexter (*Dexter*, 2006 - 2013): pp. 19, 102
- MYERS, Michael (*Halloween*, 2007): pp. 19, 227
- NEUHART, Franck (*La prochaine fois je viserai le cœur*, 2014): p. 107
- OCTOPUS, Dr (*Spider-Man 2*, 2004): p. 18
- O'HARA, Rose 'the Hat' (*Doctor Sleep*, 2019): p. 130
- OLAF (*Frozen*, 2013): p. 181
- PALPATINE, Sheev (*Star Wars*, 1977): pp. 9, 140, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 151, 152, 153, 169

- PAUL (*Funny Games*, 2007): pp. 214, 216
- PETER (*Funny Games*, 2007): pp. 214, 216
- PETERSON, Catherine (*Black Widow*, 1987): p. 124
- PHILIPS, Sid (*Toy Story 1*, 1995): pp. 190, 191
- PINKMAN, Jesse (*Breaking Bad*, 2008 - 2013): pp. 110, 111
- PONCELET, Matthew (*Dead Man Walking*, 1995): pp. 209, 210
- POTTER, Henry F. (*It's a Wonderful Life*, 1946): p. 77
- POWELL, Harry (*The Night of the Hunter*, 1953): p. 101
- PREJEAN, Zuster Hélène (*Dead Man Walking*, 1995): pp. 208, 209
- QUINZEL, Harleen (*Suicide Squad*, 2016, *New Earth*, 1986-2011):
pp. 55, 56, 57
- RATCHED, Mildred (*One Flew Over the Cuckoo's Nest*, 1975;
Ratched, 2020): pp. 131, 132
- RATCLIFFE, John (*Pocahontas*, 1995): p.192
- REQUIN (geboren als Zbigniew KRYCISIWIKI in de romans van
Ian Fleming, *The Spy Who Loved Me*, 1977; *Moonraker*, 1979):
p. 161
- RIPLEY, Tom (*The Talented Mr RIPLEY*, 1999): p. 19
- ROTHSTEIN, Sam 'Ace' (*Casino*, 1995): p. 170
- ROWE, Lisa (*Girl, Interrupted*, 1999): pp. 60, 61, 62
- SADIE (*The Last House on the Left*, 1972): pp. 119, 120, 123
- SALAMANCA, Tuco (*Breaking Bad*, 2008 - 2013): p. 112
- SANTORO, Nicky (*Casino*, 1995): pp. 77, 170
- SAWYER, Louise (*Thelma and Louise*, 1991): p. 19
- SCAR (*The Lion King*, 1995): pp. 12, 19, 179, 180
- SCARAMANGA, Francisco (*The Man With the Golden Gun*, 1974):
pp. 92, 93, 161
- SHAN-YU (*Mulan*, 1998): p. 179
- SHELBY, Thomas (*Peaky Blinders*, 2013 - 2022): p. 172
- SHELDON, Paul (*Misery*, 1990): pp. 30, 31, 32
- KHAN, SHERE (*Jungle Book*, 1967): p. 178

- SILVA, Raoul (*Skyfall*, 2012): pp. 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165
- SKELLINGTON, Jack (*The Nightmare Before Christmas*, 1993): p. 189
- SKYWALKER, Anakin (*Star Wars*-saga, 1977-2016): pp. 17, 145, 234
- SKYWALKER, Luke (*Star Wars*-saga, 1977-2016): pp. 17, 234
- SKYWALKER, Shmi (*Star Wars*-saga: *Star Wars, Episode I: The Phantom Menace*, 1999; *Star Wars, Episode II: The Attack of the Clones*, 2002): p. 145
- SMILEY, George (*Tinker Tailor Soldier Spy*, 2011): p. 154
- SNEEUWWITJE (*Sneeuwwitje en de zeven dwergen*, 1937): pp. 18, 178
- SOPRANO, Tony (*The Sopranos*, 1999 - 2007): p. 172
- SÖZE, Keyser (*Usual Suspect*, 1995): p. 101
- STANSFIELD, Norman (*Léon*, 1994): p. 101
- STARLING, Clarice, (*Silence of the Lambs*, 1991): p. 11
- STARK, Arya (*Game of Thrones*, 2011-2019): p. 231
- STARK, Sansa (*Game of Thrones*, 2011-2019): pp. 231, 233
- STILLO, Krug (*The Last House on the Left*, 1972): pp. 119, 208, 219, 227, 233, 235
- STILMAN, Johnny (*I Spit on Your Grave*, 1978): p. 217
- SULLIVAN, Colin (*The Departed*, 2006): p. 170
- SUMNER, Amy (*Straw Dogs*, 1971): p. 217
- TARKIN, Wilhuff (*Star Wars*-saga: *Star Wars, Episode III: The Revenge of the Sith*, 2005; *Star Wars, Episode IV: A New Hope*, 1977): p. 143, 144
- TAYLOR, Mick (*Wolf Creek*, 2005 en *Wolf Creek 2*, 2013): p. 101
- TELLER, Jax (*Sons Of Anarchy*, 2008 - 2014): p. 172
- TELLER MORROW, Gemma (*Sons Of Anarchy*, 2008 - 2014): p. 172
- TOECUTTER (*Mad Max*, 1979): p. 101
- TRAMELL, Catherine (*Basic Instinct*, 1992): pp. 23, 123
- TREMAINE, Lady (*Assepoester*, 1950): p. 184

- TROY, Castor (*Face Off*, 1997): pp. 77, 100
- TYRELL, Margaery (*Game of Thrones*, 2011-2019): p. 230
- UNDERWOOD, Claire (*House Of Cards*, 2013 - 2018): p. 122
- URSULA (*De kleine zeemeermin*, 1989): pp. 175, 178
- VALORUM, Finis (*Star Wars-saga: Star Wars, Episode I: The Phantom Menace*, 1999): p. 145
- VENNER, Charlie (*Straw Dogs*, 1971): p. 217
- VERGE (*The House That Jack Built*, 2018): p. 213
- VÉREUX (Reeks *Clémentine*, 1985-1988): p. 186
- VIRELLO, Carl (*Dead Man Walking*, 1995): p. 209
- VOLDEMORT (*Harry Potter-saga*, 1997-2007): p. 18
- VOORHEES, Jason (*Friday 13th-saga*): p. 227
- WAYNE, Bruce (*Batman*): p. 17
- WHARTON, William (*The Green Mile*, 1999): pp. 126, 127, 129
- WHEELERS, Les (*Return to Oz*, 1985) p. 188, 189
- WILKES, Annie (*Misery*, 1990): pp. 30, 32, 33
- WILSON, Mallory (*Natural Born Killers*, 1994): p. 104
- WINDU, Mace (*Star Wars-saga: Star Wars, Episode II: The Attack of the Clones*, 2002; *Star Wars, Episode III: Revenge of the Sith*, 2005): pp. 152, 153
- WINTERS, Beth (*Razorback*, 1984): pp. 200, 201
- WHITE, Walter (*Breaking Bad*, 2008-2013): pp. 19, 110, 113
- WUORNOS, Aileen (*Monster*, 2003): pp. 27, 62, 63, 64, 66, 69, 70
- ZITO, Frank (*Maniac*, 1980): p. 107

Oorspronkelijke titel: *Les méchants du cinéma.*
Hannibal Lecter, Dark Vador ou encore le Joker existent-ils
vraiment ? (© Éditions Racine)

Grafisch ontwerp: www.extra-bold.be
Vertaling: Alta Verba
Omslagfoto: © iStock

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden
verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd
gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige vorm of
op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of op enige andere
manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van
de uitgever. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave zijn
uitdrukkelijk niet toegestaan.

Alle rechten zijn voorbehouden, inclusief die met betrekking tot
tekst- en datamining, AI-training en vergelijkbare technologieën.

© Uitgeverij Lannoo, Tielt, 2025
D/2025/45/472
Wettelijk depot: September 2025
ISBN: 978-90-209-9426-1